



ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν  
Πανεπιστήμιον Αθηνών

— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

**ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ**

**ΕΝΙΑΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ**

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2017-2018**

**ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**

**Της: ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΚΑΡΑΜΠΕΛΙΑ**

**A.M.: 7340011917006**

**ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΟΙΧΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ ΥΠΟ ΤΟ  
ΠΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ**

**Επιβλέποντες:**

Γεώργιος Κυριακόπουλος

Φωτεινή Παζαρτζή

Αναστάσιος Γουργουρίνης

Αθήνα, 7/12/2018



**ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΟΙΧΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ ΥΠΟ ΤΟ  
ΠΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ**

*«Μέγα γὰρ τὸ τῆς θαλάσσης κράτος»*

(Θουκυδίδης, Ιστοριών Α)

Copyright © , Ελευθερία Καραμπελιά, 7/12/2018.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.



## ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ .....	v
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ .....	vii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ .....	1
ΜΕΡΟΣ 1 <sup>ο</sup> : ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΟΙΧΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ ΕΝ ΚΑΙΡΩ ΕΙΡΗΝΗΣ .....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΓΥΜΝΑΣΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΟΙΧΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΖΩΝΕΣ ΜΕ ΟΜΟΙΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΑΥΤΑ .....	18
i. Στρατιωτικά γυμνάσια στην ανοιχτή θάλασσα .....	18
ii. Στρατιωτικά γυμνάσια στην ΑΟΖ τρίτου κράτους .....	23
iii. Στρατιωτικά γυμνάσια στη συνορεύουσα ζώνη τρίτου κράτους .....	35
iv. Στρατιωτικά γυμνάσια σε περιοχές διεθνούς ναυσιπλοΐας με ιδιαίτερα καθεστώτα-Διεθνή στενά και αρχιπελαγικά ύδατα .....	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΔΟΚΙΜΕΣ ΟΠΛΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ .....	40
i. Δοκιμές συμβατικών όπλων .....	40
ii. Δοκιμές όπλων μαζικής καταστροφής .....	42
iii. Αποπυρηνικοποιημένες και αποστρατιωτικοποιημένες περιοχές της ανοιχτής θάλασσας .....	46
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΜΗ ΕΝΤΑΣΣΟΜΕΝΕΣ ΣΤΟ JUS AD BELLUM .....	50
i. Επιχειρήσεις επιβολής του νόμου .....	50
ii. Επιχειρήσεις ασφαλείας .....	52
ΜΕΡΟΣ 2 <sup>ο</sup> : ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΟΙΧΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ ΕΝ ΚΑΙΡΩ ΠΟΛΕΜΟΥ .....	55
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΟΙΧΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ (JUS AD BELLUM ΣΤΗΝ ΑΝΟΙΧΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ) .....	55
i. Η εφαρμογή του αρ. 2(4) του Χάρτη ΗΕ στη θάλασσα .....	55

ii. Οι εξαιρέσεις της απαγόρευσης χρήσης βίας.....	61
iii. Η εφαρμογή του 2(4) του Χάρτη ΗΕ στην κυβερνοεπίθεση στη θάλασσα .....	64
<b>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΠΟΥ ΔΙΕΠΟΥΝ ΤΙΣ</b>	
<b>ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΟΙΧΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ (JUS IN BELLO ΣΤΗΝ</b>	
<b>ΑΝΟΙΧΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ) .....</b>	<b>70</b>
i. Συμβάσεις της Γενεύης για το ανθρωπιστικό δίκαιο .....	70
ii. Συμβάσεις της Χάγης για τον πόλεμο στη θάλασσα.....	75
iii. Κανόνες εφαρμοστέοι στον υποβρυχιακό πόλεμο .....	80
iv. San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea.....	83
v. Ρύθμιση του κυβερνοπολέμου στη θάλασσα .....	84
<b>ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....</b>	<b>89</b>
<b>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....</b>	<b>i</b>
<b>ΕΝΤΥΠΗ ΜΟΡΦΗ .....</b>	<b>i</b>
Βιβλία.....	i
<b>ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΜΟΡΦΗ .....</b>	<b>iv</b>
Βιβλία & Άρθρα.....	iv
Λεξικά & Εγκυκλοπαίδειες.....	xiv
UN Documents.....	xv
<b>ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΔΟΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ .....</b>	<b>xvi</b>
<b>ΔΙΕΘΝΗ ΚΕΙΜΕΝΑ.....</b>	<b>xvii</b>

## ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΑΟΖ: Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη

αρ.: άρθρο

βλ.: βλέπε

ΔΔΧ: Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης

ΕΔΔΑ: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

επ.: επόμενα

ΗΕ: Ηνωμένα Έθνη

ΗΠΑ: Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής

ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ό.π.: όπως παραπάνω

ΣΔΘ: Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας, 1982

σελ.: σελίδα/σελίδες

υποσημ.: υποσημείωση

AP I: Additional Protocol I to the Geneva Conventions, 1977

art.: article

Doc.: Document

ECHR: European Court of Human Rights

FIR: Flight Information Region

GC: Geneva Conventions of 1949

ICAO: International Civil Aviation Organization

ICJ: International Court of Justice

ICRC: International Committee of the Red Cross

ICTY: International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia

IHL: International Humanitarian Law

ILC: International Law Commission

ITLOS: International Tribunal for the Law of the Sea

UN: United Nations

UNCLOS I/III: United Nations Conference on the Law of the Sea

para.: paragraph

PCA: Permanent Court of Arbitration

pg.: page/pages

SOLAS: International Convention for the Safety of Life at Sea

v.: versus

Vol.: Volume



**Βιολογικό όπλο:** Όπλο που μεταφέρει τοξίνες και μικροοργανισμούς, όπως οι ιοί και τα βακτήρια, για να προκαλέσει σκόπιμα ασθένειες στον άνθρωπο, τα ζώα και τη γεωργία. Οι βιολογικές επιθέσεις μπορούν να οδηγήσουν σε καταστροφή των καλλιεργειών, προσωρινές ενοχλήσεις σε μία μικρή κοινότητα, θανάτωση μεγάλου αριθμού ανθρώπων ή άλλα αποτελέσματα.<sup>1</sup>

**Όπλο μαζικής καταστροφής:** Όπλο με την ικανότητα να επιφέρει θάνατο και καταστροφή σε τόσο μεγάλη κλίμακα και τόσο αδιάκριτα, ώστε η ίδια η παρουσία του στα χέρια μιας εχθρικής δύναμης μπορεί να θεωρηθεί μια σοβαρή απειλή. Τα σύγχρονα όπλα μαζικής καταστροφής είναι είτε πυρηνικά, είτε βιολογικά είτε χημικά όπλα - συχνά αναφέρονται συλλογικά ως όπλα NBC.<sup>2</sup> Για κάποιους συμπεριλαμβάνεται και μια τέταρτη κατηγορία, τα λεγόμενα ακτινολογικά όπλα.<sup>3</sup>

**Πολεμικό πλοίο:** Πλοίο που ανήκει στις ένοπλες δυνάμεις ενός κράτους και φέρει τα εξωτερικά σήματα που διακρίνουν τέτοια πλοία της ίδιας εθνικότητας, υπό τη διοίκηση ενός αξιωματούχου που δεόντως του έχουν ανατεθεί καθήκοντα από την κυβέρνηση του κράτους και του οποίου το όνομα εμφανίζεται στον κατάλληλο κατάλογο υπηρεσιών ή σε ισοδύναμό του, και επανδρωμένο από ένα πλήρωμα που είναι υπό τις διαταγές των τακτικών ενόπλων δυνάμεων.<sup>4</sup>

**Πυρηνική δοκιμή:** Η έκρηξη ενός ατομικού όπλου ή συσκευής προκειμένου να διασφαλιστεί ότι θα λειτουργήσει ή ότι ένα συγκεκριμένο χαρακτηριστικό σχεδιασμού λειτουργεί σωστά.<sup>5</sup>

**Πυρηνικό όπλο:** Είναι συσκευή σχεδιασμένη να απελευθερώνει ενέργεια με εκρηκτικό τρόπο ως αποτέλεσμα πυρηνικής σχάσης, πυρηνικής σύντηξης ή συνδυασμού των δύο διαδικασιών. Τα όπλα σχάσης αναφέρονται συνήθως ως ατομικές βόμβες. Τα όπλα σύντηξης αναφέρονται επίσης ως θερμοπυρηνικές βόμβες ή, πιο συχνά, βόμβες υδρογόνου. Ορίζονται συνήθως ως πυρηνικά όπλα στα οποία τουλάχιστον ένα μέρος της ενέργειας απελευθερώνεται από την πυρηνική σύντηξη.<sup>6</sup>

---

<sup>1</sup> Federation of American Scientists, Introduction to Biological Weapons.

[<https://fas.org/programs/bio/bwintro.html>]

<sup>2</sup> Encyclopedia Britannica. [<https://www.britannica.com/technology/weapon-of-mass-destruction>]

<sup>3</sup> Justin Anderson, Amanda Moodie, Weapons of Mass Destruction, 29 November 2017, Oxford Bibliographies.

[<http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0221.xml>]

<sup>4</sup> ΣΔΘ, αρ. 29.

<sup>5</sup> Jeffrey A. Larsen, Dr. James M. Smith, Historical Dictionary of Arms Control and Disarmament, pg. 158.

[<https://books.google.gr/books?id=gDQvz0Bck8sC&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q=mass%20&f=false>]

<sup>6</sup> Encyclopedia Britannica. [<https://www.britannica.com/technology/nuclear-weapon>]

**Υποβρύχιο:** Ένα σκάφος που μπορεί να βυθιστεί και να πλοηγηθεί κάτω από το νερό, συνήθως σχεδιασμένο για πολέμους και οπλισμένο με торπίλες ή κατευθυνόμενα βλήματα.<sup>7</sup>

**Χημικό όπλο:** Ως χημικά όπλα ορίζονται τα ακόλουθα, συνδυαστικά ή ξεχωριστά: α) Τοξικά χημικά προϊόντα και οι πρόδρομες ουσίες τους, εκτός εάν προορίζονται για σκοπούς που δεν απαγορεύονται από την παρούσα σύμβαση, εφόσον οι τύποι και οι ποσότητες είναι σύμφωνες με τους σκοπούς αυτούς. β) Πυρομαχικά και βοηθήματα ειδικά κατασκευασμένα για να προκαλέσουν θάνατο ή άλλη βλάβη μέσω των τοξικών ιδιοτήτων των τοξικών χημικών ουσιών που αναφέρονται στο στοιχείο α), τα οποία θα απελευθερώνονταν ως αποτέλεσμα της χρήσης τέτοιων πυρομαχικών και συσκευών. γ) Κάθε εξοπλισμός ειδικά σχεδιασμένος για άμεση χρήση σε σχέση με την χρήση πυρομαχικών και συσκευών που καθορίζονται στο στοιχείο β).<sup>8</sup>

---

<sup>7</sup> [<https://www.dictionary.com/browse/submarine>]

<sup>8</sup> Σύμβαση για τα χημικά όπλα, αρ. 2. [<https://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/articles/article-ii-definitions-and-criteria>]

## ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρουσία του ανθρώπου στη θάλασσα με το πρώτο αξιόπλοο κατασκεύασμα τοποθετείται από τους ιστορικούς στην προϊστορική εποχή.<sup>9</sup> Από τότε ξεκινά μία αέναη προσπάθειά του να κυριαρχήσει στη θάλασσα, να εκμεταλλευτεί τους πόρους της, να τη χρησιμοποιήσει ως μέσο επικοινωνίας με άλλους πολιτισμούς και να την αξιοποιήσει στον αγώνα του είτε για επέκταση είτε για άμυνα. Μάλιστα, ήδη από το 2.700 π.Χ. υπάρχει αναφορά για εκστρατεία κατά της Φοινικίας με πλοία.<sup>10</sup> Από τότε και έπειτα μπορούμε να μιλάμε πλέον για στρατιωτική δραστηριότητα του ανθρώπου στη θάλασσα.

Στη σύγχρονη εποχή, η θάλασσα εξακολουθεί να ενδιαφέρει τα κράτη, καθώς αυτά αναγνωρίζουν την αξία της, μεταξύ άλλων και για στρατιωτικούς σκοπούς. Ο όρος ανοιχτή θάλασσα δεν αντιστοιχεί σε κάποιο γεωγραφικό προσδιορισμό, αντίθετα αποτελεί νομική έννοια που αντιπροσωπεύει το νομικό καθεστώς που επικρατεί στη συγκεκριμένη θαλάσσια ζώνη.<sup>11</sup>

Η ανοιχτή θάλασσα δεν ήταν πάντοτε αντιληπτή νομικά με τον τρόπο που είναι σήμερα. Ο πρώτος ορισμός ήταν αρνητικός, με την έννοια ότι στην πρώτη κωδικοποιητική προσπάθεια από την ILC το 1956, τα νερά της θάλασσας γινόταν δεκτό ότι κατανέμονται στην ανοιχτή θάλασσα, στα χωρικά ύδατα και στα εσωτερικά ύδατα,<sup>12</sup> ενώ απουσίαζε η αναφορά σε οποιαδήποτε άλλη ζώνη από όσες είναι γνωστές σήμερα.<sup>13</sup> Άρα, ανοιχτή θάλασσα θεωρήθηκε οποιοδήποτε σημείο δεν ανήκει στις άλλες δύο ζώνες. Ακολούθησε η Σύμβαση για την Ανοιχτή Θάλασσα του 1958, της οποίας το αρ. 1 είναι διατυπωμένο ακριβώς με την ίδια λογική.<sup>14</sup>

Η οπτική αλλάζει στην Τρίτη διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS III), όπου πλέον τα κράτη έχουν μπει στη λογική νέων ζωνών, όπως η ΑΟΖ, και τίθεται ζήτημα για το νομικό καθεστώς και το διαχωρισμό τους. Στην αρχή δεν ήταν σαφές αν η ΑΟΖ έπρεπε να θεωρηθεί ως ανοιχτή θάλασσα με την προσθήκη όμως ενός ειδικού καθεστώτος ΑΟΖ ή αν ήταν μία ζώνη υπό την κυριαρχία του παράκτιου κράτους όπου οι ελευθερίες της ανοιχτής

---

<sup>9</sup> Μ. Νούτσος, Κ. Δεληγιάννης, *Ιστορική αναδρομή στα συστήματα πρόωσης πλοίων*, 2014, σελ. 4.

<sup>10</sup> Ε. Βασιλάκης, Α. Γρηγορίου, *Ιστορία των πλοίων*, 2015.

[<http://cyprussailingtv.com/%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%80%CE%BB%CE%BF%CE%B9%CF%89%CE%BD/>]

<sup>11</sup> Κρατερός Ιωάννου, Αναστασία Στρατή, *Δίκαιο της Θάλασσας*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1998, σελ. 213.

<sup>12</sup> “The term “high seas” means all parts of the sea that are not included in the territorial sea, as contemplated by Part I, or in the internal waters of a State.”

<sup>13</sup> Report of the International Law Commission on the Work of its Eighth Session, 23 4 July 1956, Official Records of the General Assembly, Eleventh Session, Supplement No. 9 (A/3159), pg. 277.

[[http://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a\\_cn4\\_104.pdf](http://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_cn4_104.pdf)]

<sup>14</sup> “The term “high seas” means all parts of the sea that are not included in the territorial sea or in the internal waters of a State.”

θάλασσας αντιστοιχούσαν στο δικαίωμα της αβλαβούς διέλευσης από την αιγιαλίτιδα ζώνη. Τελικά επικράτησε η άποψη ότι δεν αποτελεί ούτε ανοιχτή θάλασσα ούτε προέκταση της αιγιαλίτιδας ζώνης, αλλά τελεί υπό ένα *sui generis* καθεστώ. <sup>15</sup> Έτσι, πλέον η διατύπωση του σχετικού άρθρου για την ανοιχτή θάλασσα, λαμβάνει υπόψη το διαχωρισμό της όχι μόνο από τα χωρικά και τα εσωτερικά ύδατα, αλλά και από την ΑΟΖ και τα αρχιπελαγικά ύδατα.

Ως προς τη νομική φύση της ανοιχτής θάλασσας, θα λέγαμε ότι ερείδεται στην λογική της *mare liberum*, όπως διατυπώθηκε από τον Grotius. Σύμφωνα με τον ίδιο, η θάλασσα δεν μπορεί να γίνει ιδιοκτησία κανενός και καθένας διατηρεί το δικαίωμα στο ελεύθερο εμπόριο και τη ναυσιπλοΐα. Η λογική του επεκτεινόταν και στο να είναι ελεύθερες οι ναυτικές δυνάμεις της εποχής να ασκούν επιρροή και να διαμορφώνουν την κατάσταση. <sup>16</sup> Στον αντίποδα βρίσκεται η θέση του πολέμιού του, Selden, ο οποίος ήταν υπέρ μίας «κλειστής θάλασσας», με τα επιχειρήματά του να έχουν ως κύριο άξονα την επιδίωξη ασφάλειας εκ μέρους των παράκτιων κρατών και την προστασία από τους πλείονες κινδύνους που ανέκυπταν από τις ξένες ναυτικές δυνάμεις. <sup>17</sup>

Η θεωρία του Grotius παρουσίαζε το πλεονέκτημα ότι ήταν διαχρονική και απηλλαγμένη από τα τεκταινόμενα της εποχής στην οποία διατυπώθηκε. Όπως ο ίδιος έχει πει χαρακτηριστικά, «ο αναγνώστης θα με αδικούσε, αν με κατηγορούσε ότι έχω γράψει με σημείο αναφοράς οποιαδήποτε αντιπαράθεση της εποχής μας· είτε ήδη υπάρχουσα είτε προβλεπόμενη να ανακύψει. Λέω, με κάθε ειλικρίνεια, ότι, όπως οι μαθηματικοί θεωρούν τα στοιχεία τους ως αποκομμένα από το σώμα, έτσι και εγώ, στην ανάλυση των Δικαιωμάτων, αποσπώ το μυαλό μου από κάθε συγκεκριμένο γεγονός». <sup>18</sup> Έτσι, ουσιαστικά ήταν και εκείνη που επικράτησε, αφού στο ισχύον δίκαιο της θάλασσας <sup>19</sup>, κανένα κράτος δεν μπορεί να προβάλει κανένα επιχείρημα κυριαρχίας. Με αυτή την έννοια, δεν είναι *res nullius*, γιατί κανένας δε μπορεί να ασκήσει κυριαρχία επ' αυτής, αλλά ούτε και *res communis*, αφού δεν νοείται η συγκυριαρχία στην ανοιχτή θάλασσα. Ο καταλληλότερος προσδιορισμός είναι *res communis usus*, με την έννοια ότι χρησιμοποιείται ελεύθερα από όλους. <sup>20</sup>

---

<sup>15</sup> Douglas Guilfoyle in Donald Rothwell, Alex Oude Elferink, Karenn Scott, Tim Stephens, *The Oxford Handbook of the Law of the Sea*, Oxford University Press, USA, 2017, pg. 205.

<sup>16</sup> Hugo Grotius, *The free sea*, Natural Law and the enlightenment classics, pg. XV.

[[https://scholar.harvard.edu/files/armitage/files/free\\_sea\\_ebook.pdf](https://scholar.harvard.edu/files/armitage/files/free_sea_ebook.pdf)]

<sup>17</sup> Donald Rothwell, Tim Stephens, *The international law of the sea*, 2<sup>nd</sup> Edition, Hart Publishing, North America, 2016, pg. 279.

<sup>18</sup> Alison Reppy, *The Grotian Doctrine of the Freedom of the Seas Reappraised*, 1950, pg. 265.

[<https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=1372&context=flr>]

<sup>19</sup> ΣΔΘ, αρ. 89.

<sup>20</sup> Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σελ. 276.

Από καταβολής του ανθρώπινου πολιτισμού, οι λαοί μεταξύ τους έχουν αναπτύξει σχέσεις συνεργασίας, αλληλοβοήθειας, αλλά και αντιπαλότητας, αφού καθένας επιδιώκει την εξασφάλιση των δικών του συμφερόντων έναντι των άλλων. Ζητούμενο για όλα τα κράτη αποτελεί η κυριαρχία, όχι μόνο στην ξηρά, αλλά και στη θάλασσα, αφού αναγνωρίζουν την ύψιστη οικονομική και στρατηγική της σημασία. Αυτή η διαδικασία γίνεται αντιληπτή ως εκδήλωση της θεωρίας περί «ισορροπίας δυνάμεων», όπως αυτή διατυπώθηκε για πρώτη φορά από το Γερμανό φιλόσοφο Johan Fichte τον 17ο-18ο αιώνα.<sup>21</sup>

Σε αυτό το πλαίσιο έχει δημιουργηθεί η ανάγκη ανάπτυξης εκ μέρους των κρατών, μηχανισμών που θα τους εξασφαλίσουν τόσο την προστασία από εχθρικές κινήσεις όσο και την δυνατότητα επιδίωξης των εθνικών τους διεκδικήσεων. Ένα από τα βασικότερα μέσα προστασίας ενός κράτους, είναι ο στρατός του, αναπόσπαστο κομμάτι κάθε κρατικής οντότητας και ακρογωνιαίος λίθος της ασφάλειάς της, που δύναται να δραστηριοποιηθεί είτε εντός της επικράτειας κράτους είτε σε περιοχές που δεν υπάγονται σε καμία κρατική δικαιοδοσία.<sup>22</sup> Αυτή τη σημασία του στρατού εκφράζει η διατύπωση του Γερμανού ιστορικού Peter Paret, σύμφωνα με την οποία, «η στρατιωτική δύναμη εκφράζει και υλοποιεί τη δύναμη της πολιτείας με διάφορους τρόπους εντός και πέρα από τα κρατικά σύνορα, και είναι επίσης ένα από τα μέσα με τα οποία που η πολιτική εξουσία δημιουργήθηκε αρχικά και έγινε μόνιμη».<sup>23</sup>

Στα πρώτα στάδια του ανθρώπινου πολιτισμού, ο στρατός ήταν άμεσα συνυφασμένος με την άσκηση βίας και τη διεξαγωγή εχθροπραξιών, στο πλαίσιο επεκτατικών βλέψεων της εκάστοτε εξουσίας, ενώ το δικαίωμα προσφυγής στον πόλεμο, γινόταν αντιληπτό ως κυριαρχικό δικαίωμα κάθε κράτους. Από το μεσαίωνα, ξεκινούν κάποιες προσπάθειες να καθοριστεί υπό ποιές συνθήκες ο πόλεμος θα μπορούσε να είναι δίκαιος, οι οποίες απέβησαν στη διαμόρφωση του δόγματος του δίκαιου πολέμου ή *bellum justum*, και με ποιους τρόπους θα μπορούσε να γίνει πιο ανθρώπινος. Κατά τη διάρκεια των Διασκέψεων Ειρήνης της Χάγης του 1899 και του 1907 έγιναν οι πρώτες μεγάλες προσπάθειες περιορισμού του, σε διπλωματικό επίπεδο. Συμφωνήθηκε τα μέρη να προσφεύγουν στη διαμεσολάβηση κάποιας από τις φιλικές τους δυνάμεις. Ωστόσο, ο πόλεμος εξακολουθούσε να θεωρείται ένας τρόπος να ασκήσουν την κρατική πολιτική τους, αφού το 1907 στη Σύμβαση της Χάγης III, συμφωνήθηκε ότι οι εχθροπραξίες θα μπορούσαν να ξεκινήσουν μόνο κατόπιν προηγούμενης κήρυξης του πολέμου. Όμως, η εμπειρία του Πρώτου και στη

---

<sup>21</sup> Johann Fichte, *Die Grundzuge des gegenwaertigen Zeit-alters*, 1806, στο Κωνσταντίνος Δελημάτσης, *Το διεθνές δίκαιο και η χρήση της ένοπλης δύναμης/βίας*, Curia.gr.

<sup>22</sup> *Measuring military capability*, pg. 133.

[[https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph\\_reports/MR1110/MR1110.ch7.pdf](https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/MR1110/MR1110.ch7.pdf)]

<sup>23</sup> Peter Paret, *Military Power*, *The Journal of Military History*, Vol. 53, July 1989, pg. 240.

[[https://www.jstor.org/stable/1985872?seq=1#page\\_scan\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/1985872?seq=1#page_scan_tab_contents)]

συνέχεια του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου κατέδειξε ότι κάθε σύγκρουση απέβαινε πολύ αιματηρή για τους μαχόμενους, αλλά και υπερβολικά οδυνηρή για τους αμάχους.<sup>24</sup>

Με την υιοθέτηση του Χάρτη ΗΕ, ξεκινάει μια καινούρια εποχή κατά την οποία η χρήση βίας είναι πλέον απαγορευμένη,<sup>25</sup> ενώ ανακύπτουν νέες μέθοδοι επίλυσης των διακρατικών διαφορών, όπως οι διαπραγματεύσεις, η μεσολάβηση, η διαιτησία, η συνδιαλλαγή, ο δικαστικός διακανονισμός, η προσφυγή σε διεθνή δικαστήρια, οι συμφωνίες ή οποιοδήποτε άλλο ειρηνικό μέσο επιλέξουν τα εμπλεκόμενα κράτη. Επειδή, όμως, όπως έχει τονίσει και ο πρώτος Πρόεδρος των ΗΠΑ, George Washington, «*το να είσαι προετοιμασμένος για πόλεμο είναι ένας από τους αποδοτικότερους τρόπους για διατήρηση της ειρήνης*», που συνοψίζεται στο ότι όσο καλύτερη άμυνα φαίνεται να έχουν τα κράτη τόσο δυσκολότερα θα δεχθούν κάποια απειλή, η ύπαρξη και σωστή συντήρηση στρατιωτικής ισχύος για κάθε κράτος αποτελεί νευραλγικής σημασίας τομέα.

Έτσι, στο σκηνικό που έχει διαμορφωθεί με την επιφύλαξη των κρατών για χρήση βίας για αμυντικούς σκοπούς<sup>26</sup>, συνεχιζόμενες απειλές της διεθνούς ασφάλειας προερχόμενες από μη κρατικούς δρώντες, αλλά και της αξιοποίησης των στρατιωτικών δυνάμεων ακόμα και για αντιμετώπιση έκτακτων περιστάσεων, όπως φυσικές καταστροφές, θα λέγαμε πως επιτάσσει την άρτια κατάσταση του στρατού κάθε κράτους. Τα ως άνω καταδεικνύουν ότι ο στρατός μπορεί να ενεργοποιηθεί σε ποικίλες περιστάσεις, μετατρέποντας τη στρατιωτική δραστηριότητα σε πραγματικό γεγονός που αξίζει να μελετηθεί ως προς τη νομική του σκοπιά και να αναδειχθεί πώς τον 21<sup>ο</sup> αιώνα μπορεί να συνδυαστεί με την επιδίωξη των ΗΕ για παγκόσμια ειρήνη και αποχή από τη βία.

Αν και υφίσταται πληθώρα διεθνών συμβάσεων που αναφέρονται σε στρατιωτικές δραστηριότητες, δεν υπάρχει συγκεκριμένος και ενιαίος ορισμός τους. Μία απλοποιημένη προσέγγιση που γενικά εξυπηρετεί τις ανάγκες του διεθνούς δικαίου, είναι ότι όταν αναφερόμαστε σε στρατιωτική δραστηριότητα εννοούμε την δραστηριότητα εκείνη που διενεργείται από τις ένοπλες δυνάμεις ενός κράτους, ή τις ναυτικές ένοπλες δυνάμεις όταν πρόκειται για τον τομέα της θάλασσας.<sup>27</sup> Ειδικά ο όρος δραστηριότητα αναφέρεται σε μια μονάδα, μια οργάνωση ή μια εγκατάσταση που εκτελεί μια λειτουργία ή μια αποστολή, ή αλλιώς σε μία λειτουργία, αποστολή, δράση ή συλλογή ενεργειών.<sup>28</sup> Στις ένοπλες δυνάμεις περιλαμβάνονται όλες οι οργανωμένες

---

<sup>24</sup> Nico Schrijver, *The Use of Force under the UN Charter: Restrictions and Loopholes*, 2003, pg. 1-2.  
[[https://acuns.org/wp-content/uploads/2012/09/WebPageSchrijver\\_UseofForce.pdf](https://acuns.org/wp-content/uploads/2012/09/WebPageSchrijver_UseofForce.pdf)]

<sup>25</sup> Χάρτης ΗΕ, αρ. 2.

<sup>26</sup> Χάρτης ΗΕ, αρ. 51.

<sup>27</sup> James Kraska in Donald Rothwell, Alex Oude Elferink, Karenn Scott, Tim Stephens, *The Oxford Handbook of the Law of the Sea*, Oxford University Press, USA, 2017, pg. 869-870.

<sup>28</sup> DOD Dictionary of Military and Associated Terms, pg. 8.

[<http://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/dictionary.pdf>]



ένοπλες δυνάμεις, ομάδες και μονάδες υπό μία διοίκηση υπεύθυνη στο συγκεκριμένο τμήμα για τη δράση των υφισταμένων. Αυτή η παραδοχή αποτελεί εθιμικό κανόνα που προκύπτει από την πρακτική.<sup>29</sup> Μάλιστα, σε αυτές περιλαμβάνονται ακόμα και εθνοφρουρές ή εθελοντικές ομάδες που πληρούν τα εξής: είναι υπό τον έλεγχο κάποιου υπεύθυνου για τη δράση τους, έχουν διακριτικά γνωρίσματα, φέρουν όπλα ανοιχτά και οι δραστηριότητές τους γίνονται ανάλογα με τους κανόνες και τα έθιμα του πολέμου.<sup>30</sup>

Κρίσιμο για την παρούσα μελέτη, όμως, δεν είναι απλά να ορισθούν οι στρατιωτικές δραστηριότητες, αλλά και να ταξινομηθούν, ώστε να γίνει πιο σαφής η ανάλυση που θα ακολουθήσει. Πιο συγκεκριμένα, ο στρατός δραστηριοποιείται είτε με αφορμή κάποιο πραγματικό ερέθισμα, είτε με κάποιο εικονικό. Η πρώτη περίπτωση ανταποκρίνεται στον όρο επιχείρηση, στις συντονισμένες, δηλαδή, στρατιωτικές δράσεις ενός κράτους ως αντίδραση σε μία αναπτυσσόμενη κατάσταση. Οι ενέργειες αυτές σχεδιάζονται ως στρατιωτικό πλάνο για την αντιμετώπιση της κατάστασης υπέρ του κράτους. Πρόκειται, δηλαδή για μια ακολουθία τακτικών ενεργειών με κοινό σκοπό ή ενοποιημένο θέμα ή μία στρατιωτική δράση ή υλοποίηση μιας στρατηγικής, επιχειρησιακής ή τακτικής υπηρεσίας, μία εκπαίδευση ή μία διοικητική στρατιωτική αποστολή.<sup>31</sup>

Επιχειρήσεις λαμβάνουν χώρα τόσο στο πλαίσιο ένοπλης σύρραξης όσο και σε περίοδο ειρήνης. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι ο όρος «ένοπλη σύρραξη» είναι μία γενικότερη έννοια, που υποκαθιστά την παραδοσιακή έννοια του πολέμου και αναφέρεται σε ένα ευρύτερο φάσμα ενόπλων συγκρούσεων, ανεξαρτήτως της νομιμότητάς τους και του τυπικά ατελούς ή μη χαρακτήρα τους.<sup>32</sup>

Στη δεύτερη περίπτωση, πρόκειται για τις στρατιωτικές ασκήσεις ή αλλιώς στρατιωτικά γυμνάσια, οι οποίες αποτελούν το σύνολο των δραστηριοτήτων στις οποίες προβαίνουν οι ένοπλες δυνάμεις, ώστε να προετοιμαστούν για μελλοντική αντιμετώπιση εχθρικών κινήσεων.<sup>33</sup> Αποτελούν, δηλαδή, στρατιωτικούς ελιγμούς ή προσομοιωμένες επιχειρήσεις πολέμου που περιλαμβάνουν τον σχεδιασμό, την προετοιμασία και την εκτέλεση που λαμβάνει χώρα με σκοπό την κατάρτιση και

---

<sup>29</sup> Jean-Marie Henckaerts, Louise Doswald-Beck, Customary International Humanitarian Law, Vol. I: Rules, Cambridge University Press, 2005, Rule 4, pg. 14-15. [<https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/customary-international-humanitarian-law-i-icrc-eng.pdf>]

<sup>30</sup> Hague Regulations, art. 1.

<sup>31</sup> DOD Dictionary of Military and Associated Terms, pg. 171. [<http://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/dictionary.pdf>]

<sup>32</sup> Georg Schwarzenberger, International Law II, 1968, pg. 1, στο Κωνσταντίνος Δελημάτσος, Το διεθνές δίκαιο και η χρήση της ένοπλης δύναμης/βίας, Curia.gr.

<sup>33</sup> MacMillan Dictionary. [<https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/war-game>]

την αξιολόγηση.<sup>34</sup> Με την ίδια σημασία χρησιμοποιείται στη βιβλιογραφία και ο όρος ελιγμός με την έννοια μιας άσκησης τακτικής που εκτελείται στη θάλασσα, στον αέρα, στο έδαφος ή πάνω σε χάρτη ως απομίμηση του πολέμου.<sup>35</sup>

Στο σημείο αυτό πρέπει να υπογραμμισθεί ότι οι στρατιωτικές ασκήσεις αποτελούν ένα μόνο τμήμα της συνολικής στρατιωτικής εκπαίδευσης που παρέχεται στους υπηρετούντες στις ένοπλες δυνάμεις. Η ευρύτερη έννοια της στρατιωτικής εκπαίδευσης συναπαρτίζεται -πέραν των ασκήσεων- από μαθήματα σε αίθουσες, σεμινάρια, οπτικοακουστικά μέσα, εγχειρίδια, διδασκαλία εξ αποστάσεως, ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει η προσθήκη πολιτικής εκπαίδευσης που γίνεται στη Γερμανία ή η ενσωμάτωση του νομικού πλαισίου σε όλες τις ασκήσεις, παράδειγμα που έχει να εισφέρει ο Καναδάς.<sup>36</sup>

Η στρατιωτική αποτελεσματικότητα κάθε κράτους, προκύπτει από το κατά πόσο μπορεί ο στρατός του να μετατρέψει τους πόρους που του παρέχονται σε αποτελεσματική πολεμική ικανότητα. Ενδεικτικά, ένα κράτος μπορεί να επενδύει στον στρατό του μεγάλο μέρος του προϋπολογισμού του καθώς και να του εξασφαλίζει ικανό ανθρώπινο δυναμικό, αλλά αν η εκπαίδευση είναι αναποτελεσματική, τα ηγετικά στελέχη χωρίς κατάλληλη εκπαίδευση ή απουσιάζει η απαιτούμενη οργάνωση, τότε η στρατιωτική ικανότητα θα πάσχει.<sup>37</sup> Το εν λόγω παράδειγμα, αναδεικνύει το γεγονός ότι ο στρατός δεν είναι μόνο έμψυχο ή άψυχο υλικό, δεν απαιτεί μόνο πόρους, αλλά και τεχνογνωσία, πρόκειται δηλαδή για ένα συνεκτικό σύνολο με εσωτερική οργάνωση, του οποίου τα στοιχεία είναι αλληλένδετα. Αυτό συνεπάγεται ότι δεν απαιτούνται απλώς στρατιωτικές ασκήσεις, αλλά και δοκιμές στο πλαίσιο αυτών, κάθε συστήματος, μηχανισμού ή εξοπλισμού που είναι πιθανό να πρέπει να αξιοποιηθεί στη μάχη, ώστε πρώτον να εξακριβωθεί ότι βρίσκεται σε πλήρη λειτουργικότητα και δεύτερον να εξασφαλισθεί ότι εκείνη τη στιγμή, θα απαιτηθεί ο λιγότερος δυνατός χρόνος για το χειρισμό τους από το έμψυχο δυναμικό. Εδώ, εξάλλου, συνίσταται και η καίρια σημασία των ασκήσεων, κάτι που δεν δύναται να αναπληρώσουν οι θεωρητικές διαλέξεις.<sup>38</sup>

---

<sup>34</sup> DOD Dictionary of Military and Associated Terms, pg. 83.

[<http://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/dictionary.pdf>]

<sup>35</sup> DOD Dictionary of Military and Associated Terms, pg. 145.

[<http://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/dictionary.pdf>]

<sup>36</sup> Laurie R. Blank, Gregory P. Noone, *Law of War Training, Resources for Military and Civilian Leaders*, United States Institute of Peace, Washington DC, 2008.

[<https://www.usip.org/sites/default/files/LawofWartext-final.pdf>]

<sup>37</sup> Measuring military capability, pg. 134.

[[https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph\\_reports/MR1110/MR1110.ch7.pdf](https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/MR1110/MR1110.ch7.pdf)]

<sup>38</sup> Laurie R. Blank, Gregory P. Noone, *Law of War Training, Resources for Military and Civilian Leaders*, United States Institute of Peace, Washington DC, 2008, pg. 10. [<https://www.usip.org/sites/default/files/LawofWartext-final.pdf>]



Στο πλαίσιο αυτό, θα ήταν αδύνατον να παραβλέψουμε την καθοριστική σημασία δοκιμής των οπλικών συστημάτων εν είδει άσκησης, είτε στο πλαίσιο ευρύτερης άσκησης είτε αυτούσια. Το σημαντικότερο ζήτημα που τίθεται, είναι ότι πλέον το οπλοστάσιο ορισμένων κρατών δεν περιορίζεται στα συμβατικά όπλα, αλλά έχει επεκταθεί και σε μία επικίνδυνη κατηγορία όπλων, τα λεγόμενα όπλα μαζικής καταστροφής, στα οποία ανήκουν τα πυρηνικά, τα χημικά καθώς και τα βιολογικά.<sup>39</sup> Η επικινδυνότητά τους έγκειται τόσο στο γεγονός ότι τα αποτελέσματά τους είναι έως και βαρύτερα και μακροχρόνια για το φυσικό περιβάλλον και τον ανθρώπινο παράγοντα, όσο και στο ότι η χρήση τους δύσκολα μπορεί να είναι εστιασμένη, με αποτέλεσμα η επίδρασή τους να εξαπλώνεται χωρικά σε ανεξέλεγκτο βαθμό.<sup>40</sup> Επίσης, δεν γίνεται να παραβλεφθεί το γεγονός ότι αποτελούν ύψιστη απειλή για την εθνική, περιφερειακή και οικουμενική ασφάλεια.<sup>41</sup>

Στην περίπτωση που οι ως άνω δραστηριότητες ασκούνται εντός της επικράτειας κάποιου κράτους, το αν είναι νόμιμες ή όχι θα επιλυθεί με βάση την αρχή της κρατικής κυριαρχίας και την αρχή απαγόρευσης χρήσης βίας. Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, ωστόσο, θα μας απασχολήσει το ζήτημα που τίθεται όταν αυτές ασκούνται εκτός της επικράτειας οποιουδήποτε κράτους, και συγκεκριμένα στην ανοιχτή θάλασσα -όπου ενεργοποιείται το διεθνές δίκαιο- καθώς και το νομικό πλαίσιο που επικρατεί στο χώρο αυτό ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα.

Γενικά οι στρατιωτικές χρήσεις της θάλασσας μπορούν να συνοψισθούν στις ακόλουθες κατηγορίες. Πρώτον, πλεύση -συμπεριλαμβανομένων μετακινήσεων ρουτίνας- ελιγμοί με ή χωρίς δοκιμές όπλων και χρήση εκρηκτικών. Δεύτερον, υπέρπτηση. Τρίτον, συλλογή στρατηγικών και στρατιωτικών πληροφοριών. Τέταρτο, τοποθέτηση σημαντήρων και άλλων συσκευών πλοήγησης. Πέμπτο, εγκατάσταση συμβατικών όπλων, όπως νάρκες. Έκτο, κατασκευή εγκαταστάσεων για εκτόξευση πυραύλων. Έβδομο, τοποθέτηση συσκευών κατά του υποβρυχιακού πολέμου (ASW) που στερεώνονται στον πυθμένα ή είναι αγκυροβολημένο σε αυτόν. Τέλος, κατασκευή εγκαταστάσεων αποθήκευσης και εφοδιασμού και, γενικά, υλικοτεχνικής υποστήριξης.<sup>42</sup>

---

<sup>39</sup> Weapons of Mass Destruction: Biological, Chemical & Nuclear.

[<https://study.com/academy/lesson/weapons-of-mass-destruction-biological-chemical-nuclear.html>]

<sup>40</sup> Eric Croddy, James J. Wirtz, Jeffrey A. Larsen, Weapons of Mass Destruction: An Encyclopedia of Worldwide Policy, Technology and History, Tome 2, 2005, pg. 408.

[<https://books.google.gr/books?id=ZzlNgS70OHAC&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q=%20mass&f=false>]

<sup>41</sup> North Atlantic Treaty Organization, Weapons of Mass Destruction, 8 December 2017.

[[https://www.nato.int/cps/ra/natohq/topics\\_50325.htm](https://www.nato.int/cps/ra/natohq/topics_50325.htm)]

<sup>42</sup> Boleslaw A. Boczek, Peacetime military activities in the exclusive economic zone of third countries, Ocean Development and International Law, 1988, pg. 447-448.

[<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00908328809545873?journalCode=uodl20>]

Επειδή, όπως ήδη αναφέρθηκε, ο στρατός δραστηριοποιείται με επιχειρήσεις και ασκήσεις, τόσο εν καιρώ ειρήνης όσο και σε περίοδο πολέμου, αλλά το νομικό πλαίσιο που ισχύει στις δύο περιόδους δεν ταυτίζεται, κρίνεται σκόπιμο να εξετασθούν χωριστά οι δύο περίοδοι. Έτσι, στο πρώτο μέρος της ανάλυσης θα ασχοληθούμε με το νομικό πλαίσιο που ισχύει ως προς τις πιθανές δραστηριότητες του στρατού στην ανοιχτή θάλασσα εν καιρώ ειρήνης. Σημαντικό μέρος εξ αυτών καλύπτουν οι ασκήσεις και δοκιμές όπλων εν γένει, ωστόσο, δεν θα παραλειφθεί και η αναφορά στο ιδιαίτερο νομικό πλαίσιο που έχει διαμορφωθεί ως προς τις πυρηνικές δοκιμές ειδικότερα, καθώς αποτελεί φλέγον ζήτημα για τη διεθνή κοινότητα. Περαιτέρω, θα παρουσιασθεί το ειδικό καθεστώς κάποιων θαλάσσιων περιοχών για τις οποίες επιφυλάσσεται στεγανοποίηση από οποιαδήποτε στρατιωτική δράση. Τέλος, θα αναπτυχθούν και άλλες δραστηριότητες του στρατού, όπως επιχειρήσεις επιβολής νόμου ή αποστολές ασφαλείας, πάντα στην ανοιχτή θάλασσα.

Οι στρατιωτικές δραστηριότητες εκτός από εκείνες που αναφέρθηκαν, οι οποίες είναι καθαρά στρατιωτικές, άμεσα δηλαδή συνυφασμένες με το ρόλο του στρατού, εκτείνονται και σε δύο ακόμη κατηγορίες, εκείνες που αποτελούν είδος χωροφυλακής και τις ειρηνικές, υπό την έννοια της μη απειλής ή χρήσης βίας, χαρακτηριστικό που δεν εντοπίζεται στις άλλες δύο κατηγορίες.<sup>43</sup> Από την ανάλυση εξαιρούνται οι δραστηριότητες της τελευταίας κατηγορίας, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται οι υδρογραφικές μετρήσεις, η παροχή δεδομένων για την κατάρτιση χαρτών πλοήγησης, η έρευνα, η διάσωση, η ανακούφιση από καταστροφές, οι ανθρωπιστικές αποστολές και άλλες δραστηριότητες στις οποίες μπορεί να προβεί ο στρατός ενισχύοντας τον κρατικό μηχανισμό για την αντιμετώπιση έκτακτων περιστάσεων. Η ενασχόληση με τις συγκεκριμένες κατηγορίες παρέλκει, καθώς εκεί ο στρατός λειτουργεί βοηθητικά και όχι με τον κύριο ρόλο του που συνοψίζεται στην ασφάλεια του κράτους, έτσι θα λέγαμε ότι δεν ανήκουν στον σκληρό πυρήνα των στρατιωτικών δραστηριοτήτων, αλλά στις δευτερεύουσες επιχειρήσεις που μπορεί να χρειαστεί να διεκπεραιώσει.<sup>44</sup> Επίσης, δεν θα γίνει αναφορά στο κομμάτι των στρατιωτικών δραστηριοτήτων που αφορούν την συνήθη και τακτική περιπολία των θαλάσσιων συνόρων, καθώς αυτές οι ενέργειες επιτρέπονται σαφώς από την ελευθερία της ναυσιπλοΐας που αναλύεται.

Κατόπιν της παρουσίασης του νομικού πλαισίου που ρυθμίζει τις ποικίλες στρατιωτικές δραστηριότητες του πολεμικού ναυτικού ενός κράτους, τόσο στην ανοιχτή θάλασσα όσο και σε ζώνες που το καθεστώς τους παρουσιάζει ομοιότητες σε αυτόν τον τομέα σε ειρηνική περίοδο, ακολουθεί το δεύτερο μέρος, με την αναλυτική σκιαγράφηση των περιορισμών που τίθενται από το διεθνές δίκαιο στους εμπλεκόμενους σε μία ναυμαχία. Αυτοί οι περιορισμοί πηγάζουν τόσο

---

<sup>43</sup> Steven Haines, War at sea: Nineteenth-century laws for twenty-first-century wars? International Review of the Red Cross, 2016, pg. 421-422.

<sup>44</sup> SSR Backgrounder, The Armed Forces-Roles and responsibilities in good security sector governance. [[https://www.files.ethz.ch/isn/195684/DCAF\\_BG\\_10\\_The%20Armed%20Forces.11.15-1.pdf](https://www.files.ethz.ch/isn/195684/DCAF_BG_10_The%20Armed%20Forces.11.15-1.pdf)]

από ένα πλέγμα επιμέρους συνθηκών όσο και από το διεθνές εθιμικό δίκαιο και τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου, με στόχο να εξασφαλίσουν τον εξανθρωπισμό του πολέμου και να αποσοβήσουν τον κίνδυνο της κατάληξης σε απάνθρωπες μεθόδους και μέσα μάχης. Η ανάλυση δομείται σε δύο μέρη, με το πρώτο να περιλαμβάνει τους βασικούς κανόνες που ρυθμίζουν την προσφυγή των κρατών σε χρήση βίας και το δεύτερο τους κανόνες που διατρέχουν τον κατά θάλασσα πόλεμο. Παράλειψη θα ήταν η μη αναφορά σε σύγχρονες μορφές χρήσης βίας, όπως η κυβερνοεπίθεση και ο κυβερνοπόλεμος, και κατ' επέκταση πώς αυτές μπορούν να συνδεθούν με ναυτικές επιχειρήσεις και ποιες αρχές είναι εφαρμοστέες σε αυτή την περίπτωση.

Η ανάλυση εν προκειμένω εμφανίζει ορισμένες ιδιαιτερότητες σε σχέση με εκείνη του πρώτου μέρους. Πιο συγκεκριμένα, εδώ δεν γίνεται λόγος για το αν επιτρέπεται ο πόλεμος, όπως για τις στρατιωτικές δραστηριότητες, καθώς τελικά αποτελεί ένα πραγματικό γεγονός, μια κατάσταση που νόμιμη ή παράνομη, υφίσταται, αλλά για το πώς περιορίζεται. Επίσης, θα γίνει αναφορά στον πόλεμο στη θάλασσα γενικά, χωρίς να γίνεται ανάπτυξη των θαλάσσιων ζωνών, εξάλλου, για τις ανάγκες του ναυτικού πολέμου, η συνορεύουσα ζώνη, η ΑΟΖ και η υφαλοκρηπίδα ουδέτερων κρατών θεωρούνται ανοιχτή θάλασσα.<sup>45</sup> Στην περίπτωση που διεξάγονται εχθροπραξίες στην ΑΟΖ ουδέτερου κράτους, πρέπει να καταβάλλεται η δέουσα επιμέλεια για τα δικαιώματα και τα καθήκοντα του παράκτιου.<sup>46</sup> Ταυτόχρονα, η τοποθέτηση ναρκών στην υφαλοκρηπίδα ουδέτερου κράτους πρέπει επίσης να γίνεται με τρόπο που να μη θέτει σε κίνδυνο τυχόν τεχνητά νησιά, εγκαταστάσεις και κατασκευές του παράκτιου, σεβόμενη τα δικαιώματά του για έρευνα και εκμετάλλευσή της.<sup>47</sup> Εκείνο που πρέπει, όμως να τονισθεί είναι ότι οι εμπλεκόμενοι σε μία σύρραξη στη θάλασσα δεν επιτρέπεται να προβαίνουν σε εχθροπραξίες στα εσωτερικά ύδατα, την αιγιαλίτιδα ζώνη, τα στενά διεθνούς ναυσιπλοΐας και τα αρχιπελαγικά ύδατα ουδέτερων κρατών.<sup>48</sup>

Στο σημείο αυτό, απαιτείται να προσδιορισθούν ορισμένες βασικές έννοιες που διατρέχουν όλο το δεύτερο μέρος της παρούσας μελέτης. Έχει ήδη γίνει λόγος για διάκριση μεταξύ πολέμου και ένοπλης σύρραξης, με τη δεύτερη να αποτελεί πιο σύγχρονη και πλήρη έννοια. Ο πόλεμος έχει από παλιά απασχολήσει ως νομική έννοια την επιστημονική κοινότητα. Ο Grotius ορίζει τον πόλεμο ως "*status per vim certantium qua tales sunt*" δηλώνοντας ότι, αποτελεί μια κατάσταση και όχι ενέργεια. Ο Hyde περιγράφει τον πόλεμο ως μια κατάσταση ένοπλης εχθρότητας μεταξύ των κρατών. Ο Oppenheim θεωρεί τον πόλεμο ως ισχυρισμός μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών μέσω των ενόπλων δυνάμεών τους, το σκοπό της αλληλοεξουδετέρωσης, και την επιβολή τέτοιων όρων ειρήνης που ευχαριστούν το νικητή. Έχουν διατυπωθεί πολλοί ακόμα, αλλά ένα κοινό

---

<sup>45</sup> San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea, art. 8, 10.

<sup>46</sup> ό.π., art. 34.

<sup>47</sup> ό.π., art. 35.

<sup>48</sup> ό.π., art. 14, 15.

στοιχείο μεταξύ αρκετών εξ αυτών είναι ότι ο πόλεμος δεν είναι μια απλή σειρά βιαιοπραξιών, αλλά μια κατάσταση αλληλεπίδρασης.<sup>49</sup>

Πλέον, με τις Συμβάσεις της Γενεύης 1949, έχει υιοθετηθεί στο διεθνές δίκαιο η έννοια της ένοπλης σύρραξης. Σύμφωνα με το ICTY, πρόκειται για την προσφυγή σε ένοπλη βία μεταξύ κρατών ή την παρατεταμένη ένοπλη βία μεταξύ κυβερνητικών αρχών και οργανωμένων ενόπλων ομάδων, ή τέτοιων ομάδων μεταξύ τους, στο έδαφος ενός κράτους.<sup>50</sup> Μάλιστα, διαφαίνονται δύο κατηγορίες ενόπλων συρράξεων. Η μία είναι η διεθνής, η οποία διαδραματίζεται μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών, ακόμη και αν η εμπόλεμη κατάσταση δεν αναγνωρίζεται από όλα.<sup>51</sup> Η άλλη ορίζεται ως μη διεθνής καθώς λαμβάνει χώρα στο έδαφος ενός μόνο κράτους.<sup>52</sup> Από νομική άποψη, δεν υπάρχει άλλος τύπος ένοπλης σύγκρουσης. Ωστόσο, μια κατάσταση μπορεί να εξελίσσεται από τον έναν τύπο στον άλλο, ανάλογα με τα γεγονότα που επικρατούν μια δεδομένη στιγμή.<sup>53</sup> Έχει διατυπωθεί και η άποψη ότι αναγνωρίζεται από το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο και ένα νέο φαινόμενο, η «διεθνοποιημένη ένοπλη σύρραξη», κατά την οποία σε μια εσωτερική σύρραξη μεταξύ δύο διαφορετικών ομάδων, αυτές υποστηρίζονται από δύο διαφορετικά κράτη, με χαρακτηριστική περίπτωση αυτή του Κονγκό.<sup>54</sup>

Από τις ως άνω, μας ενδιαφέρει στην παρούσα μελέτη η διεθνής, καθώς πρώτον μας αφορά η σύρραξη στη θάλασσα και συγκεκριμένα σε περιοχή εκτός κρατικής κυριαρχίας, δεύτερον μας αφορούν οι στρατιωτικές δραστηριότητες, άρα εκείνες που διενεργούνται από τις ένοπλες δυνάμεις των κρατών και όχι από οποιαδήποτε άλλη ομάδα.

Εν συνεχεία, απαιτείται να προσδιορίσουμε το εφαρμοστέο δίκαιο για το παρόν μέρος. Καθώς εστιάζουμε στη σύρραξη στη θάλασσα, πρέπει να εφαρμοσθεί ένα πλέγμα συνθηκών που αποτελούν το λεγόμενο Law of Naval Warfare (LNW). Αυτοί οι κανόνες λειτουργούν σε ένα πλαίσιο μεταξύ δύο βασικών κειμένων, του Χάρτη και της ΣΔΘ. Ο Χάρτης απαγορεύοντας τον επιθετικό πόλεμο διαμορφώνει το *jus ad bellum*. Μαζί με τη ΣΔΘ, αποτελούν κείμενα που

---

<sup>49</sup> Arnold D. McNair, *The Legal Meaning of War, and the Relation of War to Reprisals*, British Institute of International and Comparative Law, pg. 31-33.

[[https://www.jstor.org/stable/742832?seq=1#page\\_scan\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/742832?seq=1#page_scan_tab_contents)]

<sup>50</sup> *Prosecutor v. Tadić*, ICTY, Trial Chamber, Opinion and Judgment, 7 May 1997, para. 561; *Prosecutor v. Tadić*, ICTY, Appeals Chamber, Decision on the Defence motion for interlocutory appeal on jurisdiction, 2 October 1995, para. 70.

<sup>51</sup> GC, common art. 2.

<sup>52</sup> GC, common art. 3.

<sup>53</sup> ICRC, How is the term "Armed Conflict" defined in international humanitarian law?

[<https://www.icrc.org/eng/resources/documents/article/other/armed-conflict-article-170308.htm>]

<sup>54</sup> James G. Stewart, *Towards a single definition of armed conflict in international humanitarian law: A critique of internationalized armed conflict*, pg. 315.

[[https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc\\_850\\_stewart.pdf](https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc_850_stewart.pdf)]

αναφέρονται σε περίοδο ειρήνης.<sup>55</sup> Ωστόσο, συνεχίζουν να ισχύουν σωρευτικά με τα κείμενα που αναφέρονται σε καιρό πολέμου, μεταξύ των μη εμπλεκόμενων και ρυθμίζοντας σχέσεις εμπλεκόμενων και ουδέτερων μερών. Το LNW ανήκει στις ρυθμίσεις που ενεργοποιούνται κατά την σύρραξη στη θάλασσα, αποτελώντας *jus in bello*. Τα βασικότερα κείμενα που θα λέγαμε ότι συναπαρτίζουν το LNW είναι οι συμβάσεις της Χάγης, η δεύτερη Συνθήκη της Γενεύης και το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο, η Συνθήκη για τον περιορισμό και τη μείωση του ναυτικού οπλισμού, καθώς και το San Remo Manual, που λειτουργεί σαν επίσημη συγκέντρωση και επαναδιατύπωση των υφιστάμενων ρυθμίσεων.<sup>56</sup>

Έτσι, το σχετικό νομικό πλαίσιο, αποτελείται από διεθνείς συμβάσεις που αφορούν τον πόλεμο στη θάλασσα, ή έστω είναι εφαρμόσιμες και σε αυτόν, κάθε μία από τις οποίες από διαφορετική σκοπιά επιχειρεί να θέσει περιορισμούς στον τρόπο που αυτός διεξάγεται. Ως κύριος σκοπός αναδεικνύεται ο μετριασμός της θηριωδίας του πολέμου και η προστασία κάποιων βασικών αξιών του ανθρώπινου πολιτισμού, προσανατολισμένες στην θεώρηση που πρεσβεύει ο Αριστοτέλης, σύμφωνα με την οποία «*Ωσπερ γάρ και τελειωθέν βέλτιστον των ζώων ο άνθρωπος έστιν, ούτω και χωρισθέν νόμου και δίκης χείριστον πάντων.*»,<sup>57</sup> που συνοψίζεται στο ότι ο άνθρωπος χωρίς νόμους μπορεί να γίνει το μεγαλύτερο θηρίο.

---

<sup>55</sup> Bernard Oxman, *The Regime of Warships Under the United Nations Convention on the Law of the Sea*, 1984, pg. 811. [[https://repository.law.miami.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1401&context=fac\\_articles](https://repository.law.miami.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1401&context=fac_articles)]

<sup>56</sup> James Kraska in Donald Rothwell, Alex Oude Elferink, Karenn Scott, Tim Stephens, *The Oxford Handbook of the Law of the Sea*, Oxford University Press, USA, 2017, pg. 875-877.

<sup>57</sup> [<https://adiotos.wordpress.com/2005/05/09/dikaio-toy-polemoy/>]



## ΜΕΡΟΣ 1<sup>ο</sup> : ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΟΙΧΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ ΕΝ ΚΑΙΡΩ ΕΙΡΗΝΗΣ

Το νομικό καθεστώς που επικρατεί στην ανοιχτή θάλασσα είναι η αρχή της ελευθερίας χρήσης της. Αυτό πηγάζει από τον κανόνα ότι κανένα κράτος δεν μπορεί να διεκδικήσει μέρος της για να το υπαγάγει στην δική του κυριαρχία.<sup>58</sup> Ο λόγος για τον οποίο μπορούμε να μιλάμε για στρατιωτικές δραστηριότητες στη θάλασσα, είναι ακριβώς αυτή η βασική αρχή της ελευθερίας της ανοιχτής θάλασσας και η άμεσα συνυφασμένη ελευθερία των κρατών να κινούν τα πλοία τους σε αυτήν, όπως ορίζει το αρ. 90 ΣΔΘ.<sup>59</sup>

Συγκεκριμένα, το αρ. 87 ΣΔΘ, αναφέρει ότι η ανοιχτή θάλασσα είναι ελεύθερη για όλα τα κράτη και απαριθμεί τις ελευθερίες που αυτά απολαμβάνουν στο πλαίσιο αυτό. Αυτές είναι η ελευθερία ναυσιπλοΐας, υπέρπτησης, εγκατάστασης υποθαλάσσιων καλωδίων και αγωγών, κατασκευής τεχνητών νησιών και άλλων εγκαταστάσεων, εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων και επιστημονικής έρευνας. Εδώ πρέπει να τονισθεί ότι η εν λόγω διάταξη της ΣΔΘ εισάγει ενδεικτικό και όχι αποκλειστικό κατάλογο ελευθεριών.<sup>60</sup> Το ίδιο είχε τονίσει η ILC για τον αντίστοιχο κατάλογο που η ίδια κατήρτισε το 1956, ότι δηλαδή δεν μπορεί να περιορίσει το σύνολο των ελευθεριών που υφίστανται σε έναν αποκλειστικό κατάλογο, καθώς κάποιες δεν ήταν ακόμη ώριμες, ώστε να συμπεριληφθούν και να αναλυθούν.<sup>61</sup>

Για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης μας αφορούν μόνο οι δύο πρώτες ελευθερίες. Η ελευθερία ναυσιπλοΐας και υπέρπτησης έχουν τις ρίζες τους στα άρθρα της ILC 1956 για το δίκαιο της θάλασσας και στην Σύμβαση για την Ανοιχτή Θάλασσα 1958.<sup>62</sup>

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η ελευθερία της ναυσιπλοΐας αποτελεί, εκτός από συμβατικό κανόνα, γενική αρχή του διεθνούς δικαίου.<sup>63</sup> Η ελευθερία της πλεύσης πολεμικών πλοίων σε περίοδο ειρήνης συναντάται, επίσης, στις συμβάσεις της Γενεύης 1949. Το ΔΔΧ, μάλιστα, χρειάστηκε πριν ακόμα συνομολογηθεί η ΣΔΘ να ασχοληθεί με το ζήτημα, όταν έφτασε ενώπιόν του η υπόθεση του Στενού της Κέρκυρας, συμβάλλοντας με την απόφασή του σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη της θεωρίας επί αυτής της ελευθερίας. Μεταξύ των ζητημάτων που απασχόλησαν το Δικαστήριο,

---

<sup>58</sup> ΣΔΘ, αρ. 89.

<sup>59</sup> Donald Rothwell, Tim Stephens, *The international law of the sea*, 2<sup>nd</sup> Edition, Hart Publishing, North America, 2016, pg. 287.

<sup>60</sup> Douglas Guilfoyle in Donald Rothwell, Alex Oude Elferink, Karenn Scott, Tim Stephens, *The Oxford Handbook of the Law of the Sea*, Oxford University Press, USA, 2017, pg. 206.

<sup>61</sup> Articles concerning the Law of the Sea with commentaries, Yearbook of the International Law Commission, Vol. II, 1956, pg. 278. [[http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/8\\_1\\_8\\_2\\_1956.pdf](http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/8_1_8_2_1956.pdf)]

<sup>62</sup> ILC Articles on the Law of the Sea, art. 27.

<sup>63</sup> Σύμβαση για την Ανοιχτή Θάλασσα, αρ. 2.

ήταν και το κατά πόσο η μη ενημέρωση από πλευράς της Αλβανίας για την ύπαρξη ναρκών στο στενό, παραβίαζε το δικαίωμα ελεύθερης ναυσιπλοΐας των κρατών.

Το Δικαστήριο βασίστηκε όχι στην υφιστάμενη Σύμβαση της Χάγης του 1907, αλλά στις γενικές και αναγνωρισμένες αρχές, μία εκ των οποίων θεώρησε πως είναι η ελευθερία της ναυσιπλοΐας, ανάγοντάς την έτσι σε κανόνα που ξεπερνά τα όρια μιας και μόνο σύμβασης. Συγκεκριμένα, τόνισε ότι είναι γενικώς αναγνωρισμένο και σύμφωνα με το διεθνές έθιμο, το δικαίωμα των κρατών να κινούν σε καιρό ειρήνης τα πολεμικά τους πλοία σε στενά που χρησιμοποιούνται για τη διεθνή ναυσιπλοΐα, χωρίς την ανάγκη προηγούμενης άδειας από το παράκτιο κράτος. Κανένα παράκτιο δεν δικαιούται να παρεμποδίσει αυτή τη διέλευση, υπό την προϋπόθεση, βέβαια, ότι ο πλους είναι αβλαβής.<sup>64</sup>

Το ίδιο ζήτημα επανήλθε στην υπόθεση των στρατιωτικών και παραστρατιωτικών δραστηριοτήτων της Αμερικής στο έδαφος της Νικαράγουα, όπου το Δικαστήριο ξανατόνισε την ισχύ της αρχής της ελευθερίας της ναυσιπλοΐας ως εθιμικό δίκαιο, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι έχει ενσωματωθεί και στο συμβατικό δίκαιο.<sup>65</sup>

Παράλληλα, μια από τις βασικότερες εκφάνσεις των στρατιωτικών δραστηριοτήτων στην θάλασσα είναι ότι πλέον τα στρατιωτικά αεροσκάφη αποτελούν αναπόσπαστο μέρος τους, γεγονός που δεν μπορεί να αγνοηθεί και εν προκειμένω. Η ILC, έχει αναγνωρίσει ήδη από το 1956, ότι η ελευθερία της υπέρπτησης πηγάζει από την ελευθερία της ναυσιπλοΐας, ως εκ τούτου είναι άμεσα συνυφασμένες.<sup>66</sup> Εξάλλου, σύμφωνα με την ίδια την ΣΔΘ, στο καθεστώς της ανοιχτής θάλασσας περιλαμβάνονται τα υπερκείμενα ύδατα και ο αντίστοιχος εναέριος χώρος, ενώ το έδαφος και το υπέδαφος ανήκουν είτε στο καθεστώς της υφαλοκρηπίδας, είτε σε εκείνο της Περιοχής. Ως προς τα τμήματα που ανήκουν σε ορισμένη υφαλοκρηπίδα, βέβαια, εφαρμόζεται το καθεστώς της ανοιχτής θάλασσας, με εξαίρεση τις χρήσεις που δεν επιφυλάσσονται υπέρ του παράκτιου κράτους.<sup>67</sup>

Με σκοπό να υπάρξει πλήρης εικόνα της ελευθερίας υπέρπτησης, πρέπει να προσεγγίσουμε το ζήτημα συνδυάζοντας το δίκαιο της θάλασσας με το δίκαιο του αέρα. Το ζήτημα είναι να οριοθετηθεί αρχικά πού βρίσκονται τα όρια του εναέριου χώρου για τον οποίο γίνεται λόγος, τόσο οριζοντίως όσο και καθέτως, αφού ουσιαστικά μιλάμε για ένα ενιαίο μέσο χωρίς φυσική

---

<sup>64</sup> *United Kingdom v. Albania*, ICJ, Judgment, 9 April 1949, pg. 28.

<sup>65</sup> *Nicaragua v. United States of America*, ICJ, Judgment, 26 November 1984, para. 73; *Nicaragua v. United States of America*, ICJ, Judgment, 27 June 1986, para. 174.

<sup>66</sup> Articles concerning the Law of the Sea with commentaries, Yearbook of the International Law Commission, Vol. II, 1956, pg. 278. [[http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/8\\_1\\_8\\_2\\_1956.pdf](http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/8_1_8_2_1956.pdf)]

<sup>67</sup> Κρατερός Ιωάννου, Αναστασία Στρατή, *Δίκαιο της θάλασσας*, 4<sup>η</sup> Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2013, σελ. 204.



οριοθέτηση. Καθέτως, δεν υφίσταται κάποιο όριο, αφού οι συμβάσεις για το διάστημα σιωπούν. Έχουν επιχειρηθεί ποικίλες προσεγγίσεις όπως το ανώτατο όριο της ατμόσφαιρας ή η περιοχή που αποτελεσματικά μπορεί να ασκήσει έλεγχο το κράτος.<sup>68</sup> Ενδιαφέρουσα επιστημονική πρόταση είναι το διαχωριστικό όριο να τεθεί στη γραμμή Karman, όπου ένα αεροσκάφος παύει να λειτουργεί.<sup>69</sup> Ωστόσο, καμία δεν έχει ρητώς κατοχυρωθεί σε διεθνές κείμενο.

Δυσκολία έχει υπάρξει και ως προς την αποκρυστάλλωση εθιμικού κανόνα για την οριζόντια οριοθέτηση στον εναέριο χώρο. Αυτό, γιατί τα κράτη προέβησαν σε ποικίλες αξιώσεις σε αυτόν, που σχετίζονταν με το εύρος των χωρικών τους υδάτων.<sup>70</sup> Η Σύμβαση του Σικάγο, που τέθηκε σε ισχύ το 1947, λύνει αυτό το ζήτημα, αφού στο αρ. 2 αναγνωρίζει ως εθνικό εναέριο χώρο τον υπερέκτεμο του εδάφους και των χωρικών υδάτων κάθε κράτους. Επομένως, αυτός που υπέρκειται της ανοιχτής θάλασσας, όπως αυτή ορίζεται από τη ΣΔΘ και των υπόλοιπων ζωνών πλην της αιγιαλίτιδας, δεν υπόκειται σε κρατική κυριαρχία, ονομάζεται διεθνής εναέριος χώρος και σε αυτόν έχουν δικαίωμα υπέρπτωσης τα αεροσκάφη.

Το ίδιο συμπέρασμα προκύπτει και από τα αρ. 38(1), 53 και 58 ΣΔΘ. Πρέπει να υπογραμμισθεί μία ειδοποιός διαφορά μεταξύ της διέλευσης πολεμικού πλοίου και της υπέρπτωσης στρατιωτικού αεροσκάφους. Στη μεν πρώτη περίπτωση εξασφαλίζεται το δικαίωμα της αβλαβούς διέλευσης από τα χωρικά ύδατα ενός κράτους, ενώ δεν ισχύει το ίδιο για υπέρπτωση σε ξένο εναέριο χώρο, ούτε έχει κατοχυρωθεί εθιμικά.<sup>71</sup> Εκείνο όμως που ισχύει εξίσου για στρατιωτικά πλοία και αεροπλάνα, είναι το δικαίωμα διέλευσης από διεθνή στενά.<sup>72</sup>

Δικαίωμα υπέρπτωσης στην ανοιχτή θάλασσα αναγνωρίζεται τόσο σε στρατιωτικά, τα οποία εδώ μας αφορούν, όσο και σε πολιτικά αεροσκάφη. Σύμφωνα με το αρ. 39(α) της Σύμβασης του Σικάγο, αυτή δεν είναι εφαρμοστέα σε κρατικά αεροσκάφη. Η διάκριση μεταξύ κρατικών και πολιτικών αεροσκαφών βασίζεται σε καθαρά λειτουργικό κριτήριο, δηλαδή στο σκοπό που το σκάφος εξυπηρετεί. Οποιοδήποτε αεροσκάφος χρησιμοποιείται σε στρατιωτικές, τελωνειακές και αστυνομικές υπηρεσίες είναι κρατικό, αποδεδειγμένα έτσι το χαρακτηρισμό από το ποιός το έχει ή ποιός το χρησιμοποιεί (αρ. 39(β)). Η σημασία της διάκρισης είναι μεγάλη, καθώς οι δύο κατηγορίες δεν απολαμβάνουν τις ίδιες ελευθερίες.<sup>73</sup> Γίνεται, επίσης, δεκτό ότι κρατικά αεροσκάφη εντός της έννοιας του αρ. 39 θεωρούνται και εκείνα που μεταφέρουν διπλωματικές

<sup>68</sup> Shawcross, Beaumont, *Air Law*, 4<sup>th</sup> Edition, Vol. 1, 1977, pg. 182.

<sup>69</sup> R.L. Bridge, *International Law and Military Activities in Outer Space*, pg. 651. [\[https://www.uakron.edu/dotAsset/cbed7e48-7a40-4e73-abdc-815559b89e1f.pdf\]](https://www.uakron.edu/dotAsset/cbed7e48-7a40-4e73-abdc-815559b89e1f.pdf)

<sup>70</sup> υποσημ. 68, pg. 199.

<sup>71</sup> Donald Rothwell, Tim Stephens, *The international law of the sea*, 2<sup>nd</sup> Edition, Hart Publishing, North America, 2016, pg. 303.

<sup>72</sup> ΣΔΘ, αρ. 38.

<sup>73</sup> Άγγελος Γιώκαρης, Γιώργος Κυριακόπουλος, *Διεθνές Δίκαιο Εναέριου Χώρου*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σελ. 96-97, Shawcross, Beaumont, *Air Law*, Fourth Edition, Vol. 1, 1977, pg. 191-192.

αποστολές, εκείνα που εξυπηρετούν ή υποστηρίζουν στρατιωτικούς σκοπούς, τα νοσοκομειακά, τα σκάφη αποστολών διάσωσης και αυτά που μεταφέρουν ανθρωπιστικές αποστολές.<sup>74</sup> Παραταύτα, οι διατάξεις της Σύμβασης του Σικάγο, ειδικά οι σχετιζόμενες με δραστηριότητες στρατιωτικών αεροσκαφών σε διεθνή και εθνικό εναέριο χώρο, δεν μπορούν παρά να εφαρμόζονται και επί κρατικών.<sup>75</sup>

Η ελευθερία υπέρπτησης δεν ασκείται απεριόριστα. Σύμφωνα, με το αρ. 12 της Σύμβασης του Σικάγο, υπεράνω της ανοιχτής θάλασσας εφαρμόζονται οι κανονισμοί εναέριας κυκλοφορίας που εκδίδει ο ICAO.<sup>76</sup> Οι κανονισμοί που πρέπει να τηρούνται περιλαμβάνονται στα Παραρτήματα 2 της Σύμβασης περί κανόνων αέρος και 11 της Σύμβασης υπηρεσιών εναερίου κυκλοφορίας.

Στο αρ. 3(δ) της Σύμβασης του Σικάγο ρητά κατοχυρώνεται η υπέρτερη ανάγκη προστασίας της πολιτικής αεροπορίας από τις δραστηριότητες της πολεμικής, στο πλαίσιο της συνύπαρξής τους. Το σύνολο του εναερίου χώρου είναι καταναμημένο σε Περιοχές Πληροφόρησης Πτήσεων (FIR), εντός των οποίων τα κοντινά παράκτια κράτη αναλαμβάνουν με συμφωνίες την οργάνωση της εναέριας κυκλοφορίας. Εξάλλου, από το Παράρτημα 11 της Σύμβασης, αλλά και το Ευρωπαϊκό σχέδιο αεροναυτιλίας τίθεται η υποχρέωση συνεργασίας και συντονισμού των αρχών των Περιοχών Πληροφόρησης Πτήσεων με τις αντίστοιχες στρατιωτικές αρχές, ώστε να επιτυγχάνεται κατά το δυνατόν εξισορροπημένη χρήση και ασφάλεια χρηστών.<sup>77</sup> Μία βασική διευκρίνηση είναι ότι εντός της περιοχής που έχει υπό τη διαχείρισή του κάποιο κράτος, μπορεί να υφίστανται τόσο τμήματα εθνικού όσο και διεθνούς εναερίου χώρου. Στον εθνικό ασκούν κυριαρχία, ενώ στον διεθνή οφείλουν να περιορισθούν στις αρμοδιότητες που προβλέπονται, με σκοπό απλώς να συντονίσουν την εναέρια κυκλοφορία.<sup>78</sup>

Στο πλαίσιο αυτού του προβαδίσματος που αναγνωρίζεται στην πολιτική αεροπορία, προβλέπονται ορισμένοι κανόνες περιορισμού της ελεύθερης στρατιωτικής δραστηριότητας στον διεθνή εναέριο χώρο. Το εθιμικά κατοχυρωμένο δικαίωμα διεξαγωγής στρατιωτικών ασκήσεων πάνω από διεθνή ύδατα υπόκειται στους ακόλουθους κανόνες. Η παραχώρηση τμήματος εναερίου χώρου για στρατιωτικά γυμνάσια, οφείλει να είναι προσωρινή και μεταβλητή, δηλαδή να μην δεσμεύεται μόνιμως η ίδια περιοχή και μάλιστα η δέσμευση αυτή να διαρκεί το λιγότερο δυνατό. Η δέσμευση δεν πρέπει να είναι σε περιόδους έξαρσης της πολιτικής αεροπορίας ή σε σημεία

---

<sup>74</sup> Άγγελου Σ. Γιόκαρη, *Διεθνές Δίκαιο Εναερίου Χώρου-Διαστήματος*, Εκδόσεις Αντ.Ν. Σάκκουλα, 1996, σελ. 101-102.

<sup>75</sup> ό.π., σελ. 108.

<sup>76</sup> Άγγελος Γιόκαρης, Γιώργος Κυριακόπουλος, *Διεθνές Δίκαιο Εναερίου Χώρου*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σελ. 13.

<sup>77</sup> ό.π., σελ. 181.

<sup>78</sup> Κρατερός Ιωάννου, Αναστασία Στρατή, *Δίκαιο της Θάλασσας*, 4<sup>η</sup> Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2013, σελ. 223.

έντονης κινητικότητας και γενικά πρέπει να επηρεάζεται η τακτικότητα και συχνότητα της πολιτικής αεροπορίας όσο γίνεται λιγότερο. Τέλος, ο δεσμευμένος εναέριος χώρος θα πρέπει να είναι ελεύθερος προς χρήση όταν η στρατιωτική δραστηριότητα αναστέλλεται προσωρινώς. Εκτός από τα παραπάνω, το Παράρτημα 11 προβλέπει τον πολιτικοστρατιωτικό συντονισμό όταν λαμβάνει χώρα κάποια άσκηση ώστε να μην διακινδυνεύεται η ασφάλεια των πολιτικών αεροσκαφών που εκτελούν πτήσεις παράλληλα με την άσκηση. Στο πλαίσιο αυτό απαραίτητη κρίνεται η άμεση και έγκυρη ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των στρατιωτικών αρχών και εκείνων που συντονίζουν την πολιτική αεροπορία. Μάλιστα, προβλέπεται και μία προωθημένη μορφή συντονισμού μέσω της δημιουργίας κοινών συντονιστικών επιτροπών.<sup>79</sup>

Εκ των ανωτέρω προκύπτει ότι επι της ουσίας, ο διεθνής εναέριος χώρος που υπέρκειται της ανοιχτής θάλασσας είναι όχι μόνο ελεύθερος για διέλευση από τα κρατικά στρατιωτικά αεροσκάφη αλλά και ανοιχτός προς στρατιωτικές χρήσεις και μάλιστα πρόκειται για εθιμική αρχή που έχει υποστηριχθεί από την πρακτική των κρατών. Οι όποιοι περιορισμοί τίθενται στα δικαιώματα αυτά αποσκοπούν, στην περίπτωση της ναυσιπλοΐας, στο να μην καταλήγει η ελευθερία σε παραβίαση αντίστοιχων δικαιωμάτων των λοιπών κρατών. Στη δε περίπτωση της αεροπλοΐας, όχι στον να τα βάζουν, αλλά στο να εξασφαλίσουν την ασφαλή και ισορροπημένη συνύπαρξη των συμφερόντων προς στρατιωτικές χρήσεις του αέρα εκ μέρους των κρατών με το συμφέρον των πολιτών για ασφαλείς και βέβαιες μετακινήσεις δια αέρος.

---

<sup>79</sup> Άγγελος Γιόκαρης, Γιώργος Κυριακόπουλος, *Διεθνές Δίκαιο Εναέριου Χώρου*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σελ. 179, 182-186.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΓΥΜΝΑΣΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΟΙΧΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΖΩΝΕΣ ΜΕ ΟΜΟΙΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΑΥΤΑ

### i. Στρατιωτικά γυμνάσια στην ανοιχτή θάλασσα

Αφετηρία της προβληματικής σε σχέση με το καθεστώς που ισχύει στην ανοιχτή θάλασσα ως προς τις στρατιωτικές δραστηριότητες είναι το νομικό πλαίσιο που είναι εφαρμοστέο. Στην παρούσα ενότητα μας απασχολεί αν και σε ποιά έκταση επιτρέπονται οι ασκήσεις του ναυτικού ενός κράτους εν καιρώ ειρήνης στην ανοιχτή θάλασσα.

Εκκινούμε από την ΣΔΘ και συγκεκριμένα το αρ. 88 αυτής, το οποίο επιφυλάσσει για την ανοιχτή θάλασσα μόνο ειρηνική χρήση. Δεδομένου ότι πρόκειται για μία ιδιαίτερα σύντομη διάταξη που δεν προσδιορίζει ποιοί σκοποί ή χρήσεις είναι μη ειρηνικά, και συνεπώς μπορούν να την παραβιάσουν, πρέπει να ερμηνευθεί με τη βοήθεια άλλων κανόνων του διεθνούς δικαίου. Κάποιοι τάσσονται υπέρ μιας ερμηνείας που επιτρέπει όλες τις μη επιθετικές χρήσεις, ενώ άλλοι επιμένουν πως απαγορεύονται οι στρατιωτικές χρήσεις εν γένει.<sup>80</sup> Το ζήτημα που προκύπτει είναι ότι παραδοσιακά ανά τους αιώνες, η θάλασσα έχει χρησιμοποιηθεί, τόσο για διεξαγωγή στρατιωτικών ασκήσεων όσο και ενόπλων συγκρούσεων. Πρόκειται για πρακτική που το δίκαιο δε μπορεί να παραβλέψει, επομένως η διάταξη του αρ. 88 δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι ερμηνεύεται ως επιβάλλουσα γενική αποστρατιωτικοποίηση της ανοιχτής θάλασσας. Το ερώτημα, λοιπόν, που μένει να απαντηθεί είναι υπό ποιους περιορισμούς μπορούν να διενεργούνται στρατιωτικά γυμνάσια στην ανοιχτή θάλασσα.

Εντός της ίδιας Σύμβασης υφίστανται διατάξεις που πρέπει να ληφθούν υπόψη σε αυτή την ερμηνευτική προσπάθεια. Το αρ. 300<sup>81</sup>, συγκεκριμένα, απαγορεύει την κατάχρηση δικαιώματος από τα κράτη όταν αυτά ασκούν τις ελευθερίες που τους απονέμονται από τη Σύμβαση. Δεδομένης της θέσης του στο κεφάλαιο XVI (General Provisions) συνάγεται το συμπέρασμα ότι αφορά το σύνολο των δραστηριοτήτων που προβλέπονται σε αυτήν. Αφορά κατάχρηση σε σχέση με τα δικαιώματα των λοιπών κρατών και συνδέεται με την καλή πίστη και το αρ. 2(2)<sup>82</sup> του Χάρτη.<sup>83</sup>

---

<sup>80</sup> Rex Zedalis, *Military Uses of Ocean Space and the Developing International Law of the Sea: An Analysis in the Context of Peacetime ASW*, University of Tulsa College of Law, 1979, pg. 613.

[[https://digitalcommons.law.utulsa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1149&context=fac\\_pub](https://digitalcommons.law.utulsa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1149&context=fac_pub)]

<sup>81</sup> “States Parties shall fulfil in good faith the obligations assumed under this Convention and shall exercise the rights, jurisdiction and freedoms recognized in this Convention in a manner which would not constitute an abuse of right.”

<sup>82</sup> “All Members, in order to ensure to all of them the rights and benefits resulting from membership, shall fulfill in good faith the obligations assumed by them in accordance with the present Charter.”

<sup>83</sup> Γιώργος Κυριακόπουλος, *Η κατάχρηση δικαιώματος στο δημόσιο διεθνές δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2018, σελ. 119.

Όπως έχει ήδη κρίνει το ITLOS επί του συγκεκριμένου άρθρου στην υπόθεση “Virginia G”, το αρ. 300 ΣΔΘ δεν μπορεί να γίνει αυτούσιο αντικείμενο επίκλησης από τα κράτη, ως γενική παραβίαση της καλής πίστης ή της μη κατάχρησης δικαιώματος, αλλά οφείλει να αναφέρεται σε κάποιο άρθρο της ΣΔΘ το οποίο έχει παραβιασθεί με τον τρόπο που το αρ. 300 υποδεικνύει.<sup>84</sup> Έτσι, στην περίπτωση μας για τα ναυτικά γυμνάσια, θα μπορούσε να εγερθεί σαν ισχυρισμός σε σχέση με την παραβίαση κάποιας άλλης διάταξης της Σύμβασης. Αυτή η διάταξη μπορεί να είναι του αρ. 87(1) ή του αρ. 90 ΣΔΘ, οι οποίες παρέχουν στα κράτη δικαίωμα ναυσιπλοΐας στην ανοιχτή θάλασσα και επί των οποίων ουσιαστικά ερείδεται -όπως ήδη έχει αναφερθεί- το δικαίωμα στις ασκήσεις.

Πέραν του περιορισμού αυτού, η ΣΔΘ, προβλέπει περαιτέρω περιορισμούς στο δικαίωμα των κρατών να κινούν τα πλοία τους στην ανοιχτή θάλασσα, πολύ περισσότερο στο να προβαίνουν σε ασκήσεις με αυτά. Αυτοί, προβλέπονται στα αρ. 87(2)<sup>85</sup> και 301<sup>86</sup> της Σύμβασης. Το πρώτο αφορά τη δέουσα επιμέλεια που πρέπει να επιδεικνύουν τα κράτη όταν ασκούν τα δικαιώματα που τους παρέχονται στην ανοιχτή θάλασσα, ώστε να μην παρακωλύουν τα αντίστοιχα δικαιώματα τρίτων κρατών σε αυτήν. Εξ αυτού συμπεραίνουμε ότι πρόκειται για ένα ακόμη όριο στις στρατιωτικές ασκήσεις, καθώς η υπέρμετρη δέσμευση μιας περιοχής για τους σκοπούς αυτούς, θα μπορούσε να παραβιάσει το δικαίωμα ενός τρίτου κράτους στη ναυσιπλοΐα.

Το δεύτερο άρθρο, μας οδηγεί νοηματικά στις επιταγές του Χάρτη, καθώς είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με αυτόν και συγκεκριμένα με το αρ. 2(4) αυτού περί απαγόρευσης απειλής και χρήσης βίας, το οποίο αποτελεί, όπως έχει αναφερθεί, γενική αρχή του διεθνούς δικαίου. Εξάλλου, η ίδια η ΣΔΘ, με το αρ. 301, υποδεικνύει την εφαρμογή αυτής της αρχής σε όλες τις διατάξεις που περιλαμβάνει.<sup>87</sup> Ωστόσο, δεν πρόκειται για απόλυτη ταύτιση των δύο διατάξεων. Στη Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας η απαγόρευση είναι ευρύτερη και περιλαμβάνει επιπλέον την απαγόρευση της απειλής κατά κρατικής κυριαρχίας και η «απειλή» του Χάρτη μετατρέπεται σε «οποιαδήποτε απειλή».<sup>88</sup> Έτσι, γίνεται εμφανές ότι οι περιορισμοί των στρατιωτικών γυμνασίων δεν προκύπτουν μόνο από τη ΣΔΘ, αλλά εντοπίζονται γενικότερα στο διεθνές δίκαιο.

---

<sup>84</sup> *Panama v. Guinea-Bissau*, ITLOS, Judgment, 14 April 2014, para. 398-399.

<sup>85</sup> “These freedoms shall be exercised by all States with due regard for the interests of other States in their exercise of the freedom of the high seas, and also with due regard for the rights under this Convention with respect to activities in the Area.”

<sup>86</sup> “In exercising their rights and performing their duties under this Convention, States Parties shall refrain from any threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any State, or in any other manner inconsistent with the principles of international law embodied in the Charter of the United Nations.”

<sup>87</sup> Κρατερός Ιωάννου, Αναστασία Στρατή, *Δίκαιο της Θάλασσας*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1998, σελ. 217-218.

<sup>88</sup> *ό.π.*, σελ. 18.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί ότι κατά τη Διάσκεψη της Γενεύης για το Δίκαιο της Θάλασσας, το 1958, η Σοβιετική Ένωση, τάχθηκε υπέρ του περιορισμού της ελευθερίας διεξαγωγής ασκήσεων και των πυρηνικών δοκιμών. Στην UNCLOS III κάποια κράτη υποστήριξαν την ερμηνεία της διάταξης περί «ειρηνικών σκοπών» ως επιβάλλουσα πλήρη αποστρατιωτικοποίηση των ωκεανών. Αντίθετα, οι Ηνωμένες Πολιτείες, θεώρησαν τη συγκεκριμένη ρήτρα ως επιβάλλουσα απλώς περιορισμούς στις στρατιωτικές δραστηριότητες, όπως η υποχρέωση τήρησης του 2(4) του Χάρτη, άποψη που τελικά ενσωματώθηκε στο αρ. 301 της Σύμβασης. Πρόκειται για τη μόνη λογική ερμηνεία καθώς, πρώτον, η ΣΔΘ δέχεται την ύπαρξη πολεμικών πλοίων με προνομιακό μάλιστα καθεστώς. Δεύτερον, απαριθμεί μεταξύ των ασυμβίβαστων δραστηριοτήτων με την έννοια της αβλαβούς διέλευσης κάποιες στρατιωτικές δραστηριότητες, υπονοώντας ότι επιτρέπονται εκτός των χωρικών υδάτων. Τέλος, ο προαιρετικός αποκλεισμός από την υποχρεωτική δικαστική επίλυση των διαφορών για στρατιωτικές δραστηριότητες, θα στερούνταν νοήματος αν οι δραστηριότητες αυτές ήταν σε κάθε περίπτωση παράνομες.<sup>89</sup>

Εκ των ανωτέρω προκύπτει ότι ουσιαστικά η αρχική απουσία κυριαρχίας των κρατών στην ανοιχτή θάλασσα τείνει να αντικατασταθεί σταδιακά από την κυριαρχία του παράκτιου κράτους, την κοινή εκμετάλλευση και την θεμελιώδη αρχή της ελεύθερης ναυσιπλοΐας.<sup>90</sup> Αυτά, ωστόσο, απλώς καταδεικνύουν την ανάγκη συγκερασμού και αμοιβαίου σεβασμού των δικαιωμάτων όλων των κρατών να χρησιμοποιούν την ανοιχτή θάλασσα, με τα επιμέρους δικαιώματα των παράκτιων κρατών σε ζώνες αυτής. Επομένως, το καθεστώς που θα λέγαμε ότι επικρατεί ως προς τις στρατιωτικές δραστηριότητες είναι ότι επιτρέπονται, αρκεί να γίνονται με σεβασμό των περιορισμών που αναλύθηκαν, δηλαδή υπό την προϋπόθεση ότι δεν έχουν επιθετικό χαρακτήρα κατά άλλου κράτους<sup>91</sup> και δεν παρεμποδίζουν κατ' αρχήν την ελευθερία ναυσιπλοΐας, με την διάταξη του αρ. 88 ΣΔΘ περί αποκλειστικά ειρηνικής χρήσης να αποτελεί τελικά περισσότερο ευχή παρά κανόνα.<sup>92</sup>

Ένα ζήτημα που θα ήταν παράλειψη να μην αναπτυχθεί, είναι το κατά πόσο είναι επιτρεπτή η χρήση του βυθού και υπεδάφους κάτω από την επιφάνεια της ανοιχτής θάλασσας για εγκαταστάσεις που σχετίζονται με τα στρατιωτικά γυμνάσια και εν γένει για στρατιωτικές δραστηριότητες. Η έννοια του βυθού έχει μία γεωγραφική και μία νομική πτυχή, οι οποίες δεν

---

<sup>89</sup> Boleslaw A. Boczek, *Peacetime military activities in the exclusive economic zone of third countries*, *Ocean Development and International Law*, 1988, pg. 457-458.

[<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00908328809545873?journalCode=uodl20>]

<sup>90</sup> Χ. Α. Ροζάκης, *Το δίκαιο της θάλασσας και η διαμόρφωσή του από τις διεκδικήσεις των παράκτιων κρατών*, Εκδόσεις Παπαζήση, 1977, σελ. 46.

<sup>91</sup> Κρατερός Ιωάννου, Αναστασία Στρατή, *Δίκαιο της Θάλασσας*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1998, σελ. 221.

<sup>92</sup> Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σελ. 277-278.

ταυτίζονται. Γεωγραφικά εκλαμβάνεται ως το έδαφος και το υπέδαφος κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας, ανεξαρτήτως του βάθους ή της απόστασης από την ακτή. Με νομική έννοια, ο βυθός διακρίνεται αφενός στα τμήματα υπό κρατική κυριαρχία ή δυνατότητα υπαγωγής σε αυτήν, αφετέρου σε εκείνα πέραν των ορίων της κρατικής δικαιοδοσίας.<sup>93</sup> Στην τελευταία αυτή περίπτωση μιλάμε για Διεθνή Βυθό, στον οποίο η Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας δίνει την ονομασία «Περιοχή».<sup>94</sup> Η Περιοχή, συνεπώς, ξεκινάει εκεί που σταματάει η υφαλοκρηπίδα και η ΑΟΖ των κρατών, ενώ τα υπερκείμενα ύδατα αποτελούν ανοιχτή θάλασσα.<sup>95</sup>

Ο ακρογωνιαίος λίθος της κατανόησης του καθεστώτος και των ρυθμίσεων ως προς τις στρατιωτικές δραστηριότητες στην Περιοχή, είναι ο χαρακτηρισμός της από την ίδια τη Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας ως κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας. Πρόκειται για προσέγγιση που προτάθηκε από τον εκπρόσωπο της Μάλτας Arvid Pardo στον Γενικό Γραμματέα των ΗΕ κατά στη Γενική Συνέλευση των ΗΕ της 12<sup>ης</sup> Δεκεμβρίου 1974. Στη ΣΔΘ τη συναντάμε ρητά διατυπωμένη στο αρ. 136<sup>96</sup>. Με τον όρο ανθρωπότητα γίνεται αντιληπτό ένα σύνολο χωρίς συγκεκριμένη χρονική ή χωρική διάσταση. Η ανθρωπότητα ως σύνολο έχει αποκλειστικά δικαιώματα στην Περιοχή και τις πηγές της, επομένως οι δραστηριότητες σε αυτήν πρέπει να ωφελούν την ανθρωπότητα στο σύνολό της.<sup>97</sup> Παράλληλα, ο όρος κληρονομιά δηλώνει μία χρονική συνέχεια και ανάγκη προστασίας της Περιοχής για τις μελλοντικές γενιές.<sup>98</sup> Μάλιστα, έχει θεσπισθεί από τη Σύμβαση θεματοφύλακας της κληρονομιάς αυτής, ένας διεθνής οργανισμός, η Αρχή, η οποία υποκαθιστά όλη την ανθρωπότητα στην διαχείρισή της.<sup>99</sup>

Από το αρ. 136 σε συνδυασμό με το 140 της ίδιας Σύμβασης απορρέουν συγκεκριμένες απαγορεύσεις αλλά και θετικές ρυθμίσεις. Συγκεκριμένα, δεν είναι επιτρεπτή η διεκδίκηση ή άσκηση κυριαρχίας ή κυριαρχικού δικαιώματος, η ιδιοποίηση και η απόκτηση δικαιωμάτων ως προς τα ορυκτά της Περιοχής. Ως προς τις θετικές ρυθμίσεις, τα κράτη πρέπει να δρουν στην Περιοχή ανάλογα με τους διεθνείς κανόνες, να συμπεριφέρονται με γνώμονα την ειρήνη και

---

<sup>93</sup> Κρατερός Ιωάννου, Αναστασία Στρατή, *Δίκαιο της Θάλασσας*, 2<sup>η</sup> Έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2000, σελ. 270.

<sup>94</sup> ΣΔΘ, αρ. 1(1).

<sup>95</sup> International Seabed Authority, Selected decisions and documents on the twenty-third session, 7-18 August 2017, pg. 4. [[https://www.isa.org.jm/sites/default/files/files/documents/en\\_3.pdf](https://www.isa.org.jm/sites/default/files/files/documents/en_3.pdf)]

<sup>96</sup> “The Area and its resources are the common heritage of mankind.”

<sup>97</sup> Albert W. Koers, Bernard H. Oxman, *The 1982 Convention on the Law of the Sea*, The Law of the Sea Institute, Hawaii, 1984, pg. 113.

<sup>98</sup> Κρατερός Ιωάννου, Αναστασία Στρατή, *Δίκαιο της Θάλασσας*, 2<sup>η</sup> Έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2000, σελ. 276-277.

<sup>99</sup> ΣΔΘ, αρ. 176.



ασφάλεια στο βυθό, να διεξάγουν δραστηριότητες προς όφελος της ανθρωπότητας και να συνεκτιμούν τα ιδιαίτερα συμφέροντα αναπτυσσόμενων ή μη ανεξάρτητων κρατών.<sup>100</sup>

Το καθεστώς του Διεθνούς Βυθού ως προς τις στρατιωτικές δραστηριότητες προσδιορίζεται από τα αρ. 138 και 141 της ως άνω Σύμβασης. Όπως προκύπτει από το αρ. 138, σκοπός όλων των κρατών που αναπτύσσουν δραστηριότητα στην Περιοχή, οφείλει να είναι η διατήρηση της ειρήνης. Παράλληλα, το 141 επιβάλλει στα κράτη χρήση μόνο για ειρηνικούς σκοπούς. Ωστόσο, σε αντίθεση με το αρ. 88 ΣΔΘ για την ανοιχτή θάλασσα, εδώ πρόκειται για απόλυτη υποχρέωση. Δηλαδή, γίνεται δεκτό ότι το αρ. 141 απαγορεύει όχι μόνο πράξεις που αντίκεινται στο αρ. 2(4) του Χάρτη αλλά επιβάλλει γενικότερα την αποστρατιωτικοποίηση της Περιοχής, δεδομένης και της Συνθήκης για την απαγόρευση τοποθέτησης πυρηνικών όπλων και άλλων όπλων μαζικής καταστροφής στο βυθό των θαλασσών, των ωκεανών και στο υπέδαφος αυτών, 1972.<sup>101</sup>

Παρόλα αυτά δεν έλειψαν οι αντιμαχόμενες τοποθετήσεις σχετικά με την ερμηνεία της φράσης «αποκλειστικά για ειρηνικούς σκοπούς». Η Σοβιετική Ένωση την εξέλαβε ως απαγόρευση χρήσης για στρατιωτικούς σκοπούς γενικά με την έννοια της αποστρατιωτικοποίησης της Περιοχής.<sup>102</sup> Αντιθέτως, οι ΗΠΑ δέχθηκαν μία ερμηνεία σύμφωνα με την οποία δεν απαγορεύονται όλες οι στρατιωτικές δραστηριότητες με το επιχείρημα ότι ειδικοί περιορισμοί συγκεκριμένων στρατιωτικών δραστηριοτήτων απαιτούν λεπτομερείς συμφωνίες και οι δραστηριότητες που δεν αποκλείονται από τέτοιες συνθήκες εξακολουθούν να είναι επιτρεπτές στο πλαίσιο της αρχής της ελεύθερης χρήσης της ανοιχτής θάλασσας. Σύμφωνα με την προσέγγισή τους, μάλιστα, τα κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να απέχουν από εγκατάσταση και χρήση στην Περιοχή πυρηνικών και άλλων όπλων μαζικής καταστροφής. Εξάλλου, μόνο τα όπλα μαζικής καταστροφής θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν τέτοιο στρατιωτικό πλεονέκτημα, ώστε να δικαιολογείται το κόστος εγκατάστασής τους σε τέτοιο βάθος. Αντίθετα, κάποιες άλλες μη πυρηνικές ενέργειες, αλλά καθαρά στρατιωτικές σχετίζονται άμεσα με την ασφάλεια των κρατών και ως εκ τούτου τις θεώρησαν αδιαπραγμάτευτες. Σε κάθε περίπτωση, μία απόλυτη απαγόρευση θα δημιουργούσε το πρόβλημα απόδειξης για κάθε εγκατάσταση στην Περιοχή αν είναι ή όχι στρατιωτικής φύσης.<sup>103</sup>

---

<sup>100</sup> Κρατερός Ιωάννου, Αναστασία Στρατή, *Δίκαιο της Θάλασσας*, 2<sup>η</sup> Έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2000, σελ. 278.

<sup>101</sup> Κρατερός Ιωάννου, Αναστασία Στρατή, *Δίκαιο της Θάλασσας*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1998, σελ. 270.

<sup>102</sup> Bureau of International Security and Nonproliferation, Treaty on the Prohibition of the Emplacement of Nuclear Weapons and Other Weapons of Mass Destruction on the Seabed and the Ocean Floor and in the Subsoil Thereof. [<https://www.state.gov/t/isn/5187.htm>]

<sup>103</sup> Jozef Goldblat, Arms Control: The New Guide to Negotiations and Agreements, 2002, pg. 178-181. [[https://books.google.gr/books?id=XW7sediIGVsC&pg=PA178&lpg=PA178&dq=military+use+of+the+seabed&source=bl&ots=GfPDGbh5XF&sig=nnxr4NDEyiPQfVUFaOGy9G2ZMuE&hl=el&sa=X&ved=0ahUKewj7kLir\\_OZAhWnF5oKHSzkDPQ4ChDoAQgmMAA#v=onepage&q=military%20use%20of%20the%20seabed&f=false](https://books.google.gr/books?id=XW7sediIGVsC&pg=PA178&lpg=PA178&dq=military+use+of+the+seabed&source=bl&ots=GfPDGbh5XF&sig=nnxr4NDEyiPQfVUFaOGy9G2ZMuE&hl=el&sa=X&ved=0ahUKewj7kLir_OZAhWnF5oKHSzkDPQ4ChDoAQgmMAA#v=onepage&q=military%20use%20of%20the%20seabed&f=false)]



Τέλος, έχει υποστηριχθεί και η άποψη ότι οι μόνες στρατιωτικές δραστηριότητες που είναι επιτρεπτές είναι εκείνες που έχουν προσωρινότητα, στη βάση του επιχειρήματος ότι η ρήτρα περί ειρηνικών σκοπών δεν έχει επαρκή κανονιστική ισχύ από την οποία να μπορεί να συναχθεί απαγόρευση κάθε στρατιωτικής χρήσης.<sup>104</sup>

Συνοψίζοντας, γίνεται εμφανές ότι τα κράτη, αν και μέλη διεθνών συνθηκών για την προστασία και αποστρατιωτικοποίηση χώρων που παρουσιάζουν διεθνές ενδιαφέρον, όπως ο Διεθνής Βυθός, δεν είναι απόλυτα εφικτό να απομακρυνθούν από οποιαδήποτε εξωτερική τους πολιτική ή επιδίωξη ιδίων συμφερόντων. Έτσι, δικαιολογούνται οι ποικίλες προσεγγίσεις και ερμηνείες ακόμη και σε διατάξεις σαφείς για τους θεωρητικούς της νομικής, όπως η συγκεκριμένη για την ειρηνική χρήση της Περιοχής. Εξαιρώντας τον Διεθνή Βυθό, τα υπερκείμενα ύδατα της ανοιχτής θάλασσας δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι είναι πρόσφορα για διεξαγωγή στρατιωτικών ασκήσεων, υπό τον όρο της τήρησης των περιορισμών που αναλύθηκαν ανωτέρω.

## **ii. Στρατιωτικά γυμνάσια στην ΑΟΖ τρίτου κράτους**

Η εμφάνιση της Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης έχει χαρακτηριστεί ως η μεγαλύτερη εξέλιξη στο δίκαιο της θάλασσας της πρόσφατης εποχής. Εκτείνεται έως και 200 ναυτικά μίλια από τις γραμμές βάσης και ξεκινάει μετά την αιγιαλίτιδα ζώνη του αντίστοιχου παράκτιου κράτους. Περιλαμβάνει τα υπερκείμενα ύδατα, καθώς και το αντίστοιχο έδαφος και υπέδαφος. Η ιδιαιτερότητα του νομικού καθεστώτος σε σχέση με την ανοιχτή θάλασσα συνοψίζεται στα κυριαρχικά δικαιώματα που αναγνωρίζονται στο παράκτιο κράτος, όσον αφορά τους φυσικούς πόρους και άλλες δραστηριότητες για την οικονομική εκμετάλλευση και την εξερεύνηση της ζώνης, όπως η αξιοποίηση των υδάτων, των ρευμάτων και του ανέμου για παραγωγή ενέργειας. Το παράκτιο είναι, επίσης, αρμόδιο για ορισμένα θέματα όπως η θαλάσσια επιστημονική έρευνα, η προστασία και διατήρηση του θαλάσσιου περιβάλλοντος, καθώς και η δημιουργία και χρήση τεχνητών νησιών, εγκαταστάσεων και δομών.<sup>105</sup>

Η αυξανόμενη τάση των κρατών να επιδιώκουν την κήρυξη ΑΟΖ έχει οδηγήσει στην μείωση της παραδοσιακής περιοχής της ανοιχτής θάλασσας κατά 35,81 τοις εκατό πλέον σε ΑΟΖ κρατών

---

<sup>104</sup> Rex Zedalis, *Military Uses of Ocean Space and the Developing International Law of the Sea: An Analysis in the Context of Peacetime ASW*, University of Tulsa College of Law, 1979, pg. 659-662.

[[https://digitalcommons.law.utulsa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1149&context=fac\\_pub](https://digitalcommons.law.utulsa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1149&context=fac_pub)]

<sup>105</sup> Boleslaw A. Boczek, *Peacetime military activities in the exclusive economic zone of third countries*, *Ocean Development and International Law*, 1988, pg. 445.

[<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00908328809545873?journalCode=uodl20>]

ανήκει το 35,59 τοις εκατό του Ατλαντικού και της Αρκτικής, το 32,34 τοις εκατό του Ινδικού Ωκεανού και το 36,29 τοις εκατό του Ειρηνικού Ωκεανού. Κλειστές και ημίκλειστες θάλασσες, ορισμένες από τις οποίες καίριας στρατηγικής σημασίας, έχουν επηρεαστεί ιδιαίτερα από το νέο καθεστώς, καθώς πλέον καλύπτονται ολόκληρες από ΑΟΖ. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν η Βαλτική, η Μαύρη Θάλασσα και η Βόρεια Θάλασσα και τείνουν προς εκεί, ενδεικτικά η Ερυθρά Θάλασσα, ο Περσικός Κόλπος, και η Ανατολική και Νότια Κινεζική Θάλασσα. Διεκδικήσεις για ΑΟΖ έχουν επίσης σχεδόν κλείσει τη Νορβηγική Θάλασσα, τον Κόλπο του Μεξικού, την Αραβική Θάλασσα, τον Κόλπο της Βεγγάλης καθώς και τη Θάλασσα Okhotsk.<sup>106</sup>

Λόγω της οικονομικής φύσης της συγκεκριμένης ζώνης, σχολιαστές και κράτη επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους κατά κύριο λόγο σε ζητήματα επιστημονικής έρευνας και εκμετάλλευσης των πόρων της. Αντίθετα, οι στρατιωτικές πτυχές της ΑΟΖ πρόσφατα ξεκίνησαν να αποτελούν ενδιαφέρον αντικείμενο για νομικούς και στρατηγικούς αναλυτές. Η μελέτη τους επικεντρώνεται κυρίως στη συμβατότητα και σε ποιό βαθμό, των στρατιωτικών δραστηριοτήτων με το νομικό καθεστώς που επικρατεί στη ζώνη αυτή. Καίριο ερώτημα είναι το εάν και σε ποιο βαθμό το καθεστώς της επηρεάζει τη διεξαγωγή στρατιωτικών δραστηριοτήτων σε καιρό ειρήνης από ξένα κράτη.<sup>107</sup>

Ο λόγος που μας απασχολεί η συγκεκριμένη ζώνη εν προκειμένω, είναι γιατί σε αυτήν είναι εφαρμοστέο το καθεστώς της ανοιχτής θάλασσας στο εύρος που δεν έχει αντικατασταθεί από ειδικά δικαιώματα που απονέμονται στο παράκτιο κράτος. Η δημιουργία, δηλαδή, της ΑΟΖ, η οποία προβλέπεται στα αρ. 55<sup>108</sup> και 57<sup>109</sup> της ΣΔΘ, οδήγησε στη μεταφορά των προαναφερθέντων οικονομικών δικαιωμάτων που απέρρεαν από την αρχή της ελευθερίας των θαλασσών, στο παράκτιο κράτος. Κατά τα λοιπά, το νομικό καθεστώς της ανοιχτής θάλασσας εφαρμόζεται ως έχει και στην ΑΟΖ. Αυτό, γιατί απαιτείται ουσιαστικά μιά εξισορρόπηση μεταξύ της επιδίωξης των κρατών να επεκτείνουν τα οικονομικά τους δικαιώματα και της ανάγκης να παραμείνει σε ισχύ η βασική αρχή της ελευθερίας των θαλασσών για όλα τα κράτη,<sup>110</sup> η οποία θα

---

<sup>106</sup> Boleslaw A. Boczek, *Peacetime military activities in the exclusive economic zone of third countries*, *Ocean Development and International Law*, 1988, pg. 447.

[<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00908328809545873?journalCode=uodl20>]

<sup>107</sup> *ό.π.*, pg. 446.

<sup>108</sup> “The exclusive economic zone is an area beyond and adjacent to the territorial sea, subject to the specific legal regime established in this Part, under which the rights and jurisdiction of the coastal State and the rights and freedoms of other States are governed by the relevant provisions of this Convention.”

<sup>109</sup> “The exclusive economic zone shall not extend beyond 200 nautical miles from the baselines from which the breadth of the territorial sea is measured.”

<sup>110</sup> Sam Bateman, *The regime of the exclusive economic zone: military activities and the need for compromise?*, 2007, pg. 3-4.

[<https://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=1173&context=lawpapers>]

καταρρίπτονταν αν τείναμε σε υπαγωγή όλο και περισσότερων θαλάσσιων εκτάσεων σε κρατική κυριαρχία. Με το καθεστώς της ΑΟΖ, λοιπόν, επιτυγχάνεται μια δίκαιη ισορροπία.<sup>111</sup>

Ακριβώς εξαιτίας της ιδιαίτερης νομικής φύσης της εν λόγω ζώνης, στην οποία εμπλέκονται δικαιώματα διαφορετικής φύσης, υπάρχει μεγάλη ακαδημαϊκή συζήτηση σχετικά με τη νομιμότητα -βάσει του διεθνούς δικαίου- διενέργειας στρατιωτικών ασκήσεων από ένα κράτος σε ξένα ΑΟΖ.

Αφενός, το αρ. 56 ΣΔΘ επιφυλάσσει κυριαρχικά δικαιώματα οικονομικής φύσης στο παράκτιο κράτος, ενώ παράλληλα το 301 επιβάλλει αποχή από οποιαδήποτε απειλή ή χρήση βίας. Κατά μία ερμηνεία πρόκειται για άρθρο που δεν προσφέρει κάτι παραπάνω, κατά μία άλλη, όμως, έχει υποστηριχθεί ότι και μόνο η ύπαρξη της διάταξης πρέπει να αποτελεί βασικό κανόνα συμπεριφοράς όλων των κρατών στο σύνολο των δραστηριοτήτων τους.<sup>112</sup> Από την άλλη, αυτά δεν αποκλείουν, σύμφωνα με το αρ. 58 ΣΔΘ, τα υπόλοιπα κράτη από το να ασκούν και στην ΑΟΖ τις ελευθερίες που έχουν στην ανοιχτή θάλασσα.<sup>113</sup> Μάλιστα, σε αντίθεση με τις εξουσίες του παράκτιου επί πολεμικών πλοίων που προβλέπονται στην αιγιαλίτιδα ζώνη, δεν υφίσταται καμία τέτοια πρόβλεψη για ανάλογη εξουσία και στην ΑΟΖ.<sup>114</sup> Δεδομένης, ωστόσο της απουσίας ρητής πρόβλεψης για στρατιωτικές δραστηριότητες έχει προκύψει έντονη κρατική διαμάχη.

Κατά τη μία άποψη, η οποία υποστηρίζεται από την πλειοψηφία των κρατών, το αρ. 58 ΣΔΘ που παραπέμπει στο αρ. 87 ΣΔΘ περί ελευθερίας της ανοιχτής θάλασσας, καλύπτει και τις στρατιωτικές χρήσεις, αφού ιστορικά πρόκειται για κλασική ελευθερία σε αυτό το χώρο. Ενδεικτικά, η ερμηνεία που δέχεται η Αμερική είναι η εξής: «*Τα κράτη εξακολουθούν να απολαμβάνουν στην ΑΟΖ τις παραδοσιακές ελευθερίες της ανοιχτής θάλασσας, της ναυσιπλοΐας, της υπέρπτησης, της τοποθέτησης υποβρυχίων καλωδίων και αγωγών και άλλες διεθνώς νόμιμες χρήσεις της θάλασσας που συνδέονται με τις ελευθερίες αυτές [...] Στρατιωτικές επιχειρήσεις, ασκήσεις και δραστηριότητες θεωρούνταν ανέκαθεν διεθνώς νόμιμες χρήσεις της θάλασσας. Το δικαίωμα άσκησης τέτοιων δραστηριοτήτων θα συνεχίσει να απολαμβάνεται από όλα τα κράτη στην αποκλειστική οικονομική ζώνη.*»<sup>115</sup>

<sup>111</sup> Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σελ. 309.

<sup>112</sup> Francisco Orrego Vicuña, *The exclusive economic zone-Regime and legal nature under international law*, Cambridge University Press, Great Britain, 1989, pg. 109.

<sup>113</sup> Κρατερός Ιωάννου, Αναστασία Στρατή, *Δίκαιο της Θάλασσας*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1998, σελ. 196.

<sup>114</sup> Βενιαμίν Ι. Καρακωστανόγλου, *Η Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη στο νέο δίκαιο της θάλασσας*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2001, σελ. 164.

<sup>115</sup> Captain George V. Galdorisi, Commander Alan G. Kaufman, *Military activities in the exclusive economic zone: Preventing uncertainty and defusing conflict*, 2002, pg. 276-280.

[<http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a457969.pdf>]

Το επιχείρημα όσων διαφωνούν ερείδεται στην δεύτερη παράγραφο του αρ. 58 ΣΔΘ η οποία ορίζει ότι μεταξύ άλλων, στην ΑΟΖ εφαρμόζεται και το αρ. 88 ΣΔΘ, περί ειρηνικών σκοπών. Το συμπέρασμα αυτής της ακαδημαϊκής συζήτησης πρέπει να είναι η συνδυαστική εφαρμογή των αρ. 56 και 58 ΣΔΘ, ώστε να επέλθει μία ισορροπία συμφερόντων και τα ενδιαφερόμενα κράτη για στρατιωτική δραστηριότητα σε ΑΟΖ άλλου κράτους να συνυπολογίσουν τα οικονομικά του συμφέροντα και δικαιώματα σε αυτήν.<sup>116</sup> Εξάλλου, πρόκειται για περιορισμό που τίθεται και από το ίδιο το αρ. 58(3) ΣΔΘ, δηλαδή πρέπει η άσκηση των ελευθεριών να μην παρεμποδίζει το παράκτιο από την αποτελεσματική οικονομική εκμετάλλευση της ζώνης.<sup>117</sup>

Η αλήθεια είναι πως πολλά κράτη, ανάλογα με τις εθνικές τους επιδιώξεις και συμφέροντα, έχουν ενσωματώσει στην εθνική τους νομοθεσία ρυθμίσεις σχετικές με τις δραστηριότητες ξένων ναυτικών δυνάμεων στην ΑΟΖ τους, οι οποίες πολλές φορές ξεφεύγουν από το πλαίσιο που διαμορφώνει η ΣΔΘ. Μεταξύ αυτών των κρατών είναι η Ακτή Ελεφαντοστού, η Κούβα, η Ονδούρα, οι Φιλιππίνες, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, και οι Ηνωμένες Πολιτείες. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η νομοθεσία του Περού, η οποία αν και αναφέρεται στην ελευθερία της διεθνούς επικοινωνίας, υποστηρίζει την αποκλειστική κυριαρχία του κράτους στον εναέριο χώρο σε απόσταση 200 ναυτικά μίλια από τις ακτές. Από την άλλη, χώρες όπως η Γουιάνα και η Ινδία έχουν θεσπίσει νομοθεσία που επιτρέπει στην κυβέρνηση να εισάγει όλα τα είδη των περιορισμών στην ναυτιλία, συμπεριλαμβανομένης της ειδοποίησης για πρόθεση εισόδου αλλοδαπών πολεμικών πλοίων και την υποχρέωση υποβρύχιων να πλέουν βυθισμένα στην ΑΟΖ. Η Πορτογαλία επιτρέπει στα ξένα πολεμικά μόνο την αβλαβή διέλευση από την ΑΟΖ της, όπως και το Εκουαδόρ ή η Σομαλία.

Δεκαοκτώ κράτη επιδιώκουν να ρυθμίσουν ή να απαγορεύσουν ξένες στρατιωτικές δραστηριότητες στις ΑΟΖ τους, αλλά από αυτές μόνο η Κίνα, η Βόρεια Κορέα και το Περού έχουν επιδείξει προθυμία να χρησιμοποιήσουν ως και τη βία για να επιβάλουν τις αξιώσεις τους επί της ΑΟΖ τους. Μεταξύ των πιο κοινών από αυτούς τους παράνομους περιορισμούς είναι οι περιορισμοί στις «μη ειρηνικές χρήσεις» της ΑΟΖ χωρίς τη συναίνεσή τους, όπως οι δοκιμές όπλων· περιορισμοί στη συλλογή θαλάσσιων δεδομένων (στρατιωτικές έρευνες) και στις υδρογραφικές έρευνες χωρίς προηγούμενη ειδοποίηση και / ή συναίνεση· απαιτήσεις για προηγούμενη ειδοποίηση ή / και συγκατάθεση για τις μεταφορές από πλοία με πυρηνική ενέργεια ή από πλοία που μεταφέρουν επικίνδυνα εμπορεύματα, όπως πετρέλαιο, χημικά, επιβλαβή υγρά και ραδιενεργό υλικό· περιορισμός των διαμετακομιστικών διελεύσεων στην ΑΟΖ κατά την

---

<sup>116</sup> Captain George V. Galdorisi, Commander Alan G. Kaufman, Military activities in the exclusive economic zone: Preventing uncertainty and defusing conflict, 2002, pg. 276-280.  
[\[http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a457969.pdf\]](http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a457969.pdf)

<sup>117</sup> Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σελ. 309.

αβλαβή διέλευση· απαγορεύσεις στις επιθεωρήσεις (συλλογή πληροφοριών)· απαίτηση από τα πολεμικά πλοία να θέτουν τα όπλα σε κατάσταση εκτός λειτουργίας προτού εισέλθουν στην συνορεύουσα ζώνη· περιορισμοί στη ναυσιπλοΐα και την υπέρπτηση στην ΑΟΖ· απαγορεύσεις διεξαγωγής πτητικών λειτουργιών (απογείωση και ανάκτηση αεροσκαφών) στην συνορεύουσα ζώνη· απαίτηση από τα υποβρύχια να πλέουν στην επιφάνεια και να είναι φανερά η σημαία τους στην συνορεύουσα ζώνη· απαιτήσεις από τα πολεμικά πλοία για άδεια πριν την είσοδο στην συνορεύουσα ή την ΑΟΖ· απαιτήσεις ώστε τα στρατιωτικά και άλλα κρατικά αεροσκάφη να καταθέτουν σχέδιο πτήσης πριν από τη διέλευση της ΑΟΖ· εφαρμογή εσωτερικών περιβαλλοντικών νόμων και κανονισμών.<sup>118</sup>

Αυτή η προσπάθεια των κρατών να θέσουν περιορισμούς στις ξένες στρατιωτικές δραστηριότητες στην ΑΟΖ τους αποτελεί είδος της «διεύρυνσης της δικαιοδοσίας τους», όρος που συνοψίζεται στην τάση τους να ρυθμίζουν ένα ευρύτερο φάσμα δραστηριοτήτων στις ζώνες που τους αναγνωρίζονται κάποια επιπλέον δικαιώματα, χωρίς αυτή η τόσο εκτενής δικαιοδοσία να προβλέπεται από διεθνή κείμενα.<sup>119</sup>

Ενώ ο κατάλογος με τα παραδείγματα μπορεί να συνεχισθεί επ' άπειρον, εκείνο που έχει ενδιαφέρον είναι το εξής· μέχρι στιγμής, η διεθνής πρακτική δεν παρουσιάζει πολλές διαμαρτυρίες ενάντια σε οποιεσδήποτε καταπατήσεις από αλλοδαπούς ναυτικούς στην ΑΟΖ, ούτε υπήρξαν πολλές αντιρρήσεις ενάντια στις ακραίες πολλές φορές απαιτήσεις των παράκτιων κρατών στις ζώνες τους. Ωστόσο, η συζήτηση περί νομικής ισχύος των ισχυρισμών που υπερβαίνουν τους κανόνες της ΣΔΘ θα έφερνε στο προσκήνιο το ζήτημα της αντίταξης. Δηλαδή, αντίθεση: κάθε απομακρυσμένη από την ΣΔΘ αξίωση θα ήταν αντιτάξιμη *vis a vis* σε κράτη που έχουν αποδεχθεί ή απορρίψει την αξίωση, αλλά όχι σε χώρες που την έχουν απορρίψει επίμονα.<sup>120</sup>

Αυτή η αμφισβήτηση δε θα μπορούσε να μην έχει αποτυπωθεί και σε πραγματικό περιστατικό. Πράγματι, τον Μάρτιο του 2009 στη Θάλασσα της Νότιας Κίνας, πέντε κινεζικά πλοία περιβάλλουν το άοπλο USNS *Impeccable*, σκάφος επιτήρησης του αμερικανικού ναυτικού τη στιγμή που πραγματοποιούσε χαρτογράφηση ρουτίνας και υποβρύχια ιχνηλάτηση περίπου 75 ναυτικά μίλια νότια του νησιού Hainan στην ΑΟΖ της Κίνας, διατάζοντάς το να απομακρυνθεί. Σύμφωνα με την ιστοσελίδα του Επιτελείου του Αμερικανικού Πολεμικού Ναυτικού, το *Impeccable* είναι πλοίο επιτήρησης των ωκεανών που υποστηρίζει άμεσα το Πολεμικό Ναυτικό

<sup>118</sup> Military Activities in an Exclusive Economic Zone (EEZ). [<https://sites.tufts.edu/lawofthesea/chapter-4/>]

<sup>119</sup> Donald Rothwell, Sam Bateman, *Navigational rights and freedoms and the new law of the sea*, Martinus Nijhoff Publishers, Hague, 2000, pg. 323-324.

<sup>120</sup> Boleslaw A. Boczek, *Peacetime military activities in the exclusive economic zone of third countries*, *Ocean Development and International Law*, 1988, pg. 452.

[<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00908328809545873?journalCode=uodl20>]

χρησιμοποιώντας τόσο παθητικές όσο και ενεργητικές συστοιχίες σόναρ χαμηλής συχνότητας για την ανίχνευση και τον εντοπισμό των υποθαλάσσιων απειλών. Δύο από τα κινεζικά πλοία μετακινήθηκαν σε απόσταση οκτώ μέτρων από το αμερικανικό πλοίο, αναγκάζοντάς το να αποσυρθεί. Ωστόσο, επέστρεψε την επόμενη ημέρα εξοπλισμένο με καταστροφέα πυραύλων με σκοπό την προστασία του.<sup>121 122</sup>

Το γεγονός επέσυρε εντάσεις στις σχέσεις των δύο κρατών οδηγώντας τα στο να αλληλοεπιρρίπτουν ευθύνες για παραβίαση του διεθνούς δικαίου. Το Πεντάγωνο από την πλευρά του διαμαρτυρήθηκε για την επιθετική «όχληση» των κινεζικών πλοίων, την ίδια στιγμή που η Κίνα παραπονούνταν για παράνομη δραστηριοποίηση στην ΑΟΖ της. Σε αυτό το πλαίσιο διαφαίνεται ένα θεμελιώδες πρόβλημα. Η διαφωνία ήταν δύσκολο να επιλυθεί, καθώς οι δύο πλευρές διαφωνούν θεμελιωδώς ως προς το τι θεωρείται ως αποδεκτή στρατιωτική δραστηριότητα στην ΑΟΖ τρίτου κράτους.<sup>123</sup>

Τα επιχειρήματα των δύο κρατών βασίζονται στην ΣΔΘ, καθώς η μεν Κίνα την έχει επικυρώσει, οι δε Ηνωμένες Πολιτείες μόνο την έχουν υπογράψει,<sup>124</sup> υποστηρίζουν, ωστόσο ότι οι διατάξεις της θεωρούνται διεθνές εθιμικό δίκαιο. Το Πεντάγωνο υποστήριξε ότι η δραστηριότητα του σκάφους τους αφενός έλαβε χώρα δε διεθνή ύδατα, αφετέρου ήταν πλήρως συμβατή με το διεθνές δίκαιο, αλλά και την κοινή πρακτική των κρατών και ότι τον ίδιο σεβασμό στο διεθνές δίκαιο αναμένουν και από την άλλη πλευρά. Το κινεζικό Υπουργείο Εξωτερικών αντέτεινε ότι το USNS Impeccable διεξήγαγε δραστηριότητες στην κινεζική ΑΟΖ στη θάλασσα της Νότιας Κίνας χωρίς την άδεια του εν λόγω κράτους, ζητώντας από τις Ηνωμένες Πολιτείες να σταματήσουν άμεσα τις σχετικές δραστηριότητες και να λάβουν αποτελεσματικά μέτρα για να αποτρέψουν παρόμοιες πράξεις. Η χρήση αυτή της ΑΟΖ της, σύμφωνα με την Κίνα αποτέλεσε κατάχρηση δικαιώματος και απειλή χρήσης βίας.<sup>125 126</sup> Από την άλλη πλευρά, οι Ηνωμένες Πολιτείες εξακολούθησαν να

---

<sup>121</sup> Chris Rahman, Martin Tsamenyi, A Strategic Perspective on Security and Naval Issues in the South China Sea, 2010, pg. 326.

[[https://www.researchgate.net/publication/233071673\\_A\\_Strategic\\_Perspective\\_on\\_Security\\_and\\_Naval\\_Issues\\_in\\_the\\_South\\_China\\_Sea](https://www.researchgate.net/publication/233071673_A_Strategic_Perspective_on_Security_and_Naval_Issues_in_the_South_China_Sea)]

<sup>122</sup> Close Encounters at Sea: The USNS Impeccable Incident, 2009, U.S. Naval War College, The Free Library.

[<https://www.thefreelibrary.com/Close+encounters+at+sea%3a+the+USNS+impeccable+incident.-a0203279663>]

<sup>123</sup> Vaudine England, BBC News, Who's right in South China Sea spat? 2009. [<http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/7941425.stm>]

<sup>124</sup> United Nations Treaty Collection.

[[https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg\\_no=XXI-6&chapter=21&Temp=mtdsg3&clang=en#EndDec](https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-6&chapter=21&Temp=mtdsg3&clang=en#EndDec)]

<sup>125</sup> ΣΔΘ, αρ. 300, 301.

<sup>126</sup> Peter Dutton, Military Activities in the EEZ A U.S.-China Dialogue on Security and International Law in the Maritime Commons, Naval War College, China Maritime Studies Institute, pg. 8.

[[http://www.andrewerickson.com/wp-content/uploads/2017/09/China-Maritime-Study-7\\_Military-Activities-in-EEZ-U.S.-China-Dialogue\\_Dutton\\_201012.pdf](http://www.andrewerickson.com/wp-content/uploads/2017/09/China-Maritime-Study-7_Military-Activities-in-EEZ-U.S.-China-Dialogue_Dutton_201012.pdf)]



ισχυρίζονται ένα πλήρες δικαίωμα μονομερών και απεριόριστων ναυτικών επιχειρήσεων σε ξένη ΑΟΖ.<sup>127</sup>

Το ως άνω περιστατικό αναδεικνύει όχι μόνο τη διαφορετική προσέγγιση των κρατών ως προς τις στρατιωτικές δραστηριότητες σε ξένη ΑΟΖ, αλλά και πόσο εύκολα μπορεί μια κινητικότητα πολεμικών πλοίων να συνδεθεί με την απειλή χρήσης βίας και να προκαλέσει ανησυχίες σχετικά με την κρατική ασφάλεια.

Ενδιαφέρον, ωστόσο παρουσιάζει η διατύπωση του Προεδρεύοντος στη συζήτηση κατά την UNCLOS III, Tommy T.B. Koh, ο οποίος το 1984 δήλωσε χαρακτηριστικά ότι «*Η λύση στο κείμενο της Σύμβασης είναι πολύ περίπλοκη. Πουθενά δεν αναφέρεται σαφώς αν ένα τρίτο κράτος μπορεί ή δεν μπορεί να διεξάγει στρατιωτικές δραστηριότητες στην αποκλειστική οικονομική ζώνη ενός παράκτιου κράτους. Όμως, ήταν γενικά κατανοητό ότι το κείμενο που διαπραγματευτήκαμε και συμφωνήσαμε θα επέτρεπε την διεξαγωγή τέτοιων δραστηριοτήτων. Ως εκ τούτου, θα διαφωνούσα με τη δήλωση που έκανε ο Βραζιλιάνος εκπρόσωπος στο Montego Bay τον Δεκέμβριο του 1982 ότι ένα τρίτο κράτος δεν μπορεί να διεξάγει στρατιωτικές δραστηριότητες στην αποκλειστική οικονομική ζώνη της Βραζιλίας [...]*»<sup>128</sup>. Στο ίδιο συμπέρασμα κατατείνει και το επίσημο αρχείο των Ηνωμένων Εθνών από τις διαπραγματεύσεις της ΣΔΘ, σύμφωνα με το οποίο, τα περισσότερα συμμετέχοντα κράτη υποστήριξαν τη θέση ότι στρατιωτικές επιχειρήσεις, ασκήσεις και δραστηριότητες πάντοτε αποτελούσαν νόμιμες χρήσεις της θάλασσας και ότι το συγκεκριμένο δικαίωμα θα συνέχιζε να αναγνωρίζεται σε όλα τα κράτη εντός της ΑΟΖ τρίτου κράτους.<sup>129</sup>

Τελικά, επειδή ακριβώς, πρόκειται για πολύ ευαίσθητα θέματα που εγείρουν εκτενή κρατική διχογνωμία βλέπει κανείς πόσο εύκολο είναι με μια νομοθετική ασάφεια να προκληθούν εντάσεις και περιστατικά που δύσκολα θα επιλυθούν υπέρ του ενός ή του άλλου κράτους. Για αυτό καθίσταται αδήρητη η ανάγκη για πιο εναργείς συμβατικές διατάξεις.

Τις στρατιωτικές ασκήσεις και ευρύτερα τη στρατιωτική δραστηριότητα, ακόμη και σε περίοδο ειρήνης, ενισχύουν συσκευές και εγκαταστάσεις που είναι σχεδιασμένες για να τοποθετούνται στο έδαφος και το υπέδαφος της θάλασσας. Ενώ έχει ήδη αναπτυχθεί το καθεστώς του εδάφους που ανήκει στην Περιοχή, εδώ θα αναλυθούν οι δραστηριότητες αυτές που λαμβάνουν χώρα στην υφαλοκρηπίδα οποιουδήποτε κράτους, τα υπερκείμενα ύδατα της οποίας επίσης μπορούν να είναι ανοιχτή θάλασσα, ή στο έδαφος της ΑΟΖ του. Καθώς η έννοια της ανοικτής θάλασσας είναι

---

<sup>127</sup> Jing Geng, The Legality of Foreign Military Activities in the Exclusive Economic Zone under UNCLOS, *Mercourios-Utrecht Journal of International and European Law*, Vol. 28/74, pg. 27-28.

<sup>128</sup> ό.π., pg. 26.

<sup>129</sup> UN Doc. A/CONF.62/WS/37 and Add.1-2, pg. 244.

[[http://legal.un.org/docs/?path=../diplomaticconferences/1973\\_los/docs/english/vol\\_17/a\\_conf62\\_ws\\_37\\_and\\_add1\\_2.pdf&lang=E](http://legal.un.org/docs/?path=../diplomaticconferences/1973_los/docs/english/vol_17/a_conf62_ws_37_and_add1_2.pdf&lang=E)]

δοσμένη με αρνητικό τρόπο στη ΣΔΘ, μένει περιθώριο ερμηνείας ως προς το αν περιλαμβάνει τον βυθό και το υπέδαφος. Το ότι η ανοικτή θάλασσα χαρακτηρίζεται από την απουσία εδαφικής κυριαρχίας, συνηγορεί υπέρ μιας καταφατικής απάντησης, η οποία δεν επηρεάζεται από την αναγνώριση κυριαρχικών δικαιωμάτων του παράκτιου κράτους στην υφαλοκρηπίδα ή από το καθεστώς της διεθνούς Περιοχής του θαλάσσιου βυθού. Αυτά τα δικαιώματα και το καθεστώς σχετίζονται αποκλειστικά με την εξερεύνηση και εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, συνεπώς δεν εκμηδενίζουν την ελευθερία όλων των κρατών ως προς τις λοιπές δραστηριότητες στον βυθό της θάλασσας.<sup>130</sup>

Παράλληλα, η σύγχρονη τεχνολογία καθιστά δυνατή τη χρήση της θάλασσας και του πυθμένα της για στρατιωτικούς σκοπούς, εκτός από εκείνους που σχετίζονται άμεσα με τη ναυσιπλοΐα. Συγκεκριμένα η τοποθέτηση αντικειμένων που εξυπηρετούν στρατιωτικούς σκοπούς στον πυθμένα της θάλασσας αποτελεί θέμα που προκαλεί αμείωτο στρατιωτικό ενδιαφέρον. Πρόκειται για αντικείμενα που μπορούν να τοποθετηθούν στον βυθό απευθείας ή μέσω αποθήκευσης ή άλλης εγκατάστασης. Μπορούν να τοποθετηθούν σε υποβρύχια που κινούνται στον πυθμένα ή σε εξέδρες και πλατφόρμες ή στις εγκαταστάσεις που είναι αγκυροβολημένες στο βυθό. Υπάρχει, επίσης, η δυνατότητα να μεταφέρονται με εγκαταστάσεις σχεδιασμένες για στρατιωτικούς σκοπούς ή των οποίων ο κύριος σκοπός δεν είναι στρατιωτικός, όπως σε εξέδρες και πλατφόρμες πετρελαίου ή εγκαταστάσεις επιστημονικής έρευνας και μετατροπής ενέργειας. Όποια και αν είναι η εγκατάσταση, αυτά τα αντικείμενα εμπίπτουν σε δύο κατηγορίες: όπλα και συσκευές ανίχνευσης και επικοινωνίας.<sup>131</sup>

Ενδεικτικά, τα υποθαλάσσια καλωδιακά συστήματα χρησιμοποιούνται για τη μετάδοση φωνής και δεδομένων μεταξύ των εγκαταστάσεων στην ξηρά και μεταξύ των αισθητήρων και των εγκαταστάσεων στη ξηρά καθώς και για τη μετάδοση σημάτων ισχύος και ελέγχου. Αισθητήρες και συστήματα μορφοτροπέα διαφόρων τύπων τοποθετούνται στην επιφάνεια του εδάφους για την υποστήριξη δραστηριοτήτων έρευνας και ανάπτυξης, όπως για τον έλεγχο και αξιολόγηση πλοίων, υποβρυχίων, αεροσκαφών και οπλικών συστημάτων. Επίσης, αξιοποιούνται ως αναπόσπαστα τμήματα του συστήματος τακτικής και στρατηγικής παρακολούθησης. Άλλη αξιοποίηση συνίσταται στην χρήση μη επανδρωμένων ή αυτόνομων υποβρυχίων οχημάτων για έρευνα και τακτικές επιχειρήσεις. Αυτά συνήθως χρησιμοποιούνται στο νερό αλλά υπάρχει και η δυνατότητα τοποθέτησής τους στον πυθμένα. Ο στρατός αποτελεί τον βασικό χρήστη αυτών των

---

<sup>130</sup> Tullio Treves, High seas, Max Planck Encyclopedia of Public International Law, January 2009, para. 9. [<http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1174>]

<sup>131</sup> Tullio Treves, Military Installations, Structures, and Devices on the Seabed, The American Journal of International Law, 1980, pg. 809. [<https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/div-classtitlemilitary-installations-structures-and-devices-on-the-seabeddiv/4E468E71E1E017D39B0AA2589AF82690>]



οχημάτων. Τέλος, αν και πρόκειται για συστήματα που αξιοποιούνται κατά βάση στον πόλεμο, αναφέρονται εδώ για λόγους πληρότητας, τα υψηλής ισχύος και χαμηλής συχνότητας ενεργά ηχοβολιστικά συστήματα (sonar) για ανθυποβρυχιακό πόλεμο, καθώς και οι συσκευές εντοπισμού ναρκών, τα οποία τοποθετούνται στον πυθμένα της θάλασσας καθώς τον αξιοποιούν ως ακουστικό ανακλαστήρα.<sup>132</sup>

Συγκεκριμένα για την υφαλοκρηπίδα, πρέπει να τονισθεί, ότι αποτελεί μακράν το πιο παραγωγικό τμήμα της θάλασσας όσον αφορά τους τομείς της έρευνας και της εκμετάλλευσης φυσικών πόρων.<sup>133</sup> Ως υφαλοκρηπίδα ενός κράτους νοείται ο βυθός και το υπέδαφος των θαλάσσιων περιοχών που εκτείνονται πέραν της αιγιαλίτιδας ζώνης του, σε όλη την έκταση της φυσικής προέκτασης του χερσαίου εδάφους του, ως την εξωτερική απόκλιση του υφαλοπλαισίου ή σε έκταση 200 ναυτικών μιλίων από τις γραμμές βάσης, σε περίπτωση που το υφαλοπλάσιο δεν φτάνει τα 200 μίλια. Όποια μέθοδο και αν αξιοποιήσει το εκάστοτε παράκτιο, ανάλογα πάντα και με τη μορφολογία του εδάφους, η υφαλοκρηπίδα δεν μπορεί να λογίζεται πέραν των 350 μιλίων από τις γραμμές βάσης.<sup>134</sup> Εκ των ανωτέρω προκύπτει ότι όλα τα παράκτια έχουν υφαλοκρηπίδα τουλάχιστον σε απόσταση 200 ναυτικών μιλίων από τις γραμμές βάσης. Στην περίπτωση που το παράκτιο έχει κηρύξει ΑΟΖ, τότε σε αυτή την έκταση ο βυθός της υφαλοκρηπίδας με το βυθό της ΑΟΖ ταυτίζονται. Αν όμως, παράλληλα, το υφαλοπλάσιο υπερβαίνει τα 200 μίλια, η υφαλοκρηπίδα εκτείνεται ως το ακρότατο σημείο του ηπειρωτικού ανυψώματος και ως εκ τούτου από αυτή την απόσταση και έπειτα, τα υπερκείμενα ύδατα είναι ανοιχτή θάλασσα.<sup>135</sup> Εντός των 200 μιλίων, αν το παράκτιο έχει και ΑΟΖ, η χρήση του βυθού ρυθμίζεται ταυτόχρονα και από τα δύο νομικά πλαίσια, τα οποία δεν ταυτίζονται.<sup>136</sup> Έτσι, θα αναπτυχθούν σε συνδυασμό.

Στο πλαίσιο της Διάσκεψης της Γενεύης για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1958, παρατηρήθηκε μία τάση διεκδίκησης αποκλειστικού δικαιώματος σε όλες τις δομές, εγκαταστάσεις και συσκευές στην υφαλοκρηπίδα, όταν η Ινδία προσπάθησε χωρίς επιτυχία να προβεί σε απαγόρευση των ξένων στρατιωτικών εγκαταστάσεων. Η προσπάθεια εντάθηκε στις διαπραγματεύσεις για τη Συνθήκη Ελέγχου των Πυροβόλων Όπλων στον Βυθό, όπου Μεξικό και η Ινδία, μεταξύ άλλων,

---

<sup>132</sup> Report of the Committee on Seabed utilization in the Exclusive Economic Zone, *Our Seabed Frontier: Challenges and Choices*, National Academy Press, Washington D.C., 1989, Chapter: 3. Present and Potential Uses of the Seabed.

[<https://books.google.gr/books?id=QTYrAAAAyAAJ&pg=PR14&lpg=PR14&dq=military+use+of+the+seabed&source=bl&ots=pZ9XSsOBMY&sig=KWEemndyBjKf5oiTAUtF6ax8iuCg&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwiSiMSv--ZAhXIJ5oKHSnnDAoQ6AEIeDAI#v=onepage&q=military%20use%20of%20the%20seabed&f=false>]

<sup>133</sup> U.N. Gupta, *The law of the sea*, Vol. I, 2005, pg. 30.

[<https://books.google.gr/books?id=AGUIOpE3iCUC&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q&f=false>]

<sup>134</sup> ΣΔΘ, αρ. 76.

<sup>135</sup> Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σελ. 300-301.

<sup>136</sup> Πέτρος Η. Λιάκουρας, *Διεθνές Δίκαιο και χρήση των θαλάσσιων βυθών για στρατιωτικούς σκοπούς*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα, 2002, σελ. 113-114.

υποστήριζαν ότι οι τρίτες χώρες δεν θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν την υφαλοκρηπίδα για στρατιωτικούς σκοπούς και ότι το παράκτιο κράτος είχε το κυριαρχικό δικαίωμα να ελέγχει, να επιθεωρεί, να αφαιρεί ή να καταστρέφει οποιοδήποτε όπλο, εγκατάσταση ή λειτουργία που θα μπορούσε να τοποθετηθεί στον πυθμένα ή το υπέδαφος της υφαλοκρηπίδας της. Πολέμιοι αυτών και άλλων αντίστοιχων προτάσεων υπήρξαν οι μεγάλες ναυτικές δυνάμεις με αποτέλεσμα τέτοια επιχειρήματα να μην ευδοκιμήσουν τελικά.<sup>137</sup>

Το παραδοσιακό διεθνές δίκαιο και η Σύμβαση της Γενεύης για την Υφαλοκρηπίδα 1958 δεν απαγορεύει στα κράτη την τοποθέτηση στρατιωτικών εγκαταστάσεων, δομών και άλλων συσκευών σε ξένη υφαλοκρηπίδα. Σύμφωνα με το αρ. 5(2)<sup>138</sup> της ως άνω, για το παράκτιο κράτος επιφυλάσσεται το αποκλειστικό δικαίωμα να κατασκευάζει και να λειτουργεί στην υφαλοκρηπίδα του μόνο τις «εγκαταστάσεις και άλλες συσκευές» που είναι απαραίτητες για την εξερεύνηση και την εκμετάλλευση των φυσικών της πόρων.

Από την άλλη, η ΣΔΘ στα αρ. 56(1)(b)(i)<sup>139</sup> και 60(1)(a)<sup>140</sup> περί ΑΟΖ, ορίζει ως αποκλειστική αρμοδιότητα του παράκτιου κράτους να κατασκευάζει, να εγκρίνει και να ρυθμίζει την κατασκευή, τη λειτουργία και τη χρήση τεχνητών νήσων ανεξάρτητα από το σκοπό τους. Συνεπώς, τα τρίτα κράτη δεν δικαιούνται να κατασκευάζουν ή να λειτουργούν τέτοια νησιά για στρατιωτικούς ή άλλους σκοπούς χωρίς τη συναίνεση του παράκτιου κράτους.

Αντίθετα, όσον αφορά τις «εγκαταστάσεις» και τις «κατασκευές» στην ΑΟΖ, άρθρο που έχει εφαρμογή και για αντίστοιχες εγκαταστάσεις στην υφαλοκρηπίδα,<sup>141</sup> το παράκτιο έχει αποκλειστική αρμοδιότητα και το δικαίωμα να κατασκευάζει, να εξουσιοδοτεί και να ρυθμίζει την κατασκευή, τη λειτουργία και τη χρήση τέτοιων αντικειμένων μόνο αν πρόκειται για πόρους, θαλάσσια επιστημονική έρευνα ή περιβαλλοντικούς σκοπούς και εάν τέτοιες εγκαταστάσεις και δομές ενδέχεται να παρεμποδίσουν την άσκηση των δικαιωμάτων του παράκτιου κράτους στην

---

<sup>137</sup> Boleslaw A. Boczek, *Peacetime military activities in the exclusive economic zone of third countries*, *Ocean Development and International Law*, 1988, pg. 453.

[<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00908328809545873>]

<sup>138</sup> “Subject to the provisions of paragraphs 1 and 6 of this article, the coastal State is entitled to construct and maintain or operate on the continental shelf installations and other devices necessary for its exploration and the exploitation of its natural resources, and to establish safety zones around such installations and devices and to take in those zones measures necessary for their protection.”

<sup>139</sup> “In the exclusive economic zone, the coastal State has jurisdiction as provided for in the relevant provisions of this Convention with regard to the establishment and use of artificial islands, installations and structures.”

<sup>140</sup> “In the exclusive economic zone, the coastal State shall have the exclusive right to construct and to authorize and regulate the construction, operation and use of artificial islands.”

<sup>141</sup> Tullio Treves, *Military Installations, Structures, and Devices on the Seabed*, *The American Journal of International Law*, 1980, pg. 840. [<https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/div-classtitlemilitary-installations-structures-and-devices-on-the-seabeddiv/4E468E71E1E017D39B0AA2589AF82690>]

ΑΟΖ.<sup>142</sup> Από αυτό συνάγεται, ότι τα τρίτα κράτη έχουν το δικαίωμα να τοποθετήσουν στρατιωτικές εγκαταστάσεις και κατασκευές σε ξένη ΑΟΖ.

Εξάλλου, το παράκτιο προστατεύεται διατηρώντας το δικαίωμα να ισχυρισθεί ότι μια ξένη εγκατάσταση ή κατασκευή παρακωλύει την άσκηση των δικαιωμάτων του στην ΑΟΖ του, ισχυρισμός που δύσκολα θα αμφισβητηθεί και άρα του προσφέρει πλεονεκτική θέση. Σύμφωνα με τον Treves, στον ισχυρισμό κάθε παραθαλάσσιου κράτους ότι παραβιάζονται τα κυριαρχικά του δικαιώματα ως προς τις οικονομικές δραστηριότητες, ώστε να εμποδίσει την τοποθέτηση στρατιωτικών αντικειμένων στην υφαλοκρηπίδα του, μπορεί να αντιταχθεί είτε ότι τα αντικείμενα δεν παρεμβαίνουν σε τέτοιες δραστηριότητες, είτε τα αρ. 4 και 5(1) της Σύμβασης της Γενεύης για την Υφαλοκρηπίδα, που προβλέπουν ότι τα κυριαρχικά δικαιώματα δεν πρέπει να παρακωλύουν την ναυσιπλοΐα και την τοποθέτηση καλωδίων και αγωγών από ξένα κράτη.<sup>143</sup> Στην ως άνω συλλογιστική αντιτάσσεται ο Zedalis με τα επιχειρήματα ότι, πρώτον τα εν λόγω άρθρα της Γενεύης, αφορούν μόνο τη ναυσιπλοΐα και την τοποθέτηση καλωδίων και αγωγών, με τις στρατιωτικές χρήσεις να μην μπορούν να θεωρηθούν ως σύνηθες μέρος αυτών των χρήσεων. Δεύτερον, το γεγονός ότι τα δικαιώματα των ξένων κρατών στην υφαλοκρηπίδα ενός παράκτιου προστατεύονται ρητά, δε σημαίνει ότι μπορεί να ερμηνευθεί ως προτεραιότητα αυτών σε περιπτώσεις όπου η άσκησή τους μπορεί να καταστήσει την άσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων του παράκτιου αδύνατη. Κάτι που προκύπτει και από τη γραμματική διατύπωση των άρθρων με τις λέξεις «reasonable measures» και «unjustifiable interference».<sup>144</sup>

Σε αντίθεση με τη Σύμβαση για την Υφαλοκρηπίδα, το αρ. 60 ΣΔΘ δεν αναφέρεται σε συσκευές, όρος που χρησιμοποιείται σε άλλα μέρη της Σύμβασης.<sup>145</sup> Στρατιωτικοί μηχανισμοί που δεν μπορούν να θεωρηθούν ως εγκαταστάσεις, όπως οι συσκευές ανίχνευσης ήχου, δεν εμπίπτουν στα αποκλειστικά δικαιώματα του παράκτιου, ακόμα και στην περίπτωση που αυτές παρεμποδίζουν τα δικαιώματα του παράκτιου κράτους στη ζώνη, άρα μπορούν να τοποθετηθούν στην ΑΟΖ. Οι συσκευές μπορούν να ερμηνευθούν ως αντικείμενα που τοποθετούνται κατά την άσκηση διεθνώς νόμιμων χρήσεων της θάλασσας που σχετίζονται με την ελευθερία ναυσιπλοΐας, όπως αυτές που συνδέονται με τη λειτουργία των πλοίων.<sup>146</sup> Μολονότι η διάταξη αυτή αφορά τη ναυσιπλοΐα,

---

<sup>142</sup> ΣΔΘ, αρ. 60(1)(b),(c).

<sup>143</sup> Tullio Treves, Military Installations, Structures, and Devices on the Seabed, *The American Journal of International Law*, 1980, pg. 837. [<https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/div-classtitlemilitary-installations-structures-and-devices-on-the-seabeddiv/4E468E71E1E017D39B0AA2589AF82690>]

<sup>144</sup> Rex Zedalis, *Military Installations, Structures, and Devices of the Continental Shelf: A Response*, University of Tulsa College of Law, 1981, pg. 928-929.

[[https://digitalcommons.law.utulsa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1045&context=fac\\_pub](https://digitalcommons.law.utulsa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1045&context=fac_pub)]

<sup>145</sup> βλ. αρ. 145(a), 274(b).

<sup>146</sup> ΣΔΘ, αρ. 58(1).

μπορεί να θεωρηθεί ότι περιλαμβάνει στρατιωτικά μέσα, εγκαταστάσεις και δομές που χρησιμοποιούνται κατά την άσκηση των ελευθεριών που ορίζονται στο άρθρο. Για παράδειγμα, τα βοηθήματα πλοήγησης για υποβρύχια και άλλα πολεμικά πλοία συνδέονται με τη λειτουργία των πλοίων και ορισμένοι τύποι συστοιχιών αισθητήρων μπορεί να σχετίζονται με την ελευθερία εγκατάστασης υποβρυχίων καλωδίων.<sup>147</sup>

Μνεία απαιτεί και το ζήτημα της τοποθέτησης όπλων σε ξένη ΑΟΖ. Εδώ, η τοποθέτηση υπάγεται στον γενικό περιορισμό των δραστηριοτήτων κρατών σε ξένη ΑΟΖ, που είναι η ρήτρα της «δέουσας επιμέλειας» που προβλέπει το αρ. 58(3) ΣΔΘ ως προς τα δικαιώματα του παράκτιου, αλλά και η εσωτερική του νομοθεσία.<sup>148</sup> Παράλληλα, υφίσταται περιορισμός και από τις διάφορες σχετικές συνθήκες, που απαγορεύουν τα πυρηνικά και άλλα όπλα μαζικής καταστροφής.<sup>149</sup> Εξάλλου, το παράκτιο μπορεί να ισχυρισθεί ότι η τοποθέτηση ξένης στρατιωτικής συσκευής και ιδίως όπλων στην ΑΟΖ του δεν εμπίπτει στην ελευθερία των θαλασσών, παραβιάζει τους νόμους και τους κανονισμούς του, αγνοεί τα δικαιώματά του και μπορεί ακόμη και να θεωρηθεί ως απειλή χρήσης βίας, με την έννοια του Χάρτη. Έτσι, φαίνεται να εξηγείται και το γεγονός ότι τελικά η νομιμότητα κάθε συσκευής θα εξαρτηθεί από την ανάπτυξη της διεθνούς πρακτικής και όχι τόσο από την ερμηνεία της Σύμβασης.<sup>150</sup>

Στην πρόσφατη Διαιτησία Φιλιππίνων-Κίνας, για παράδειγμα, το Δικαστήριο έκρινε ότι η τεχνητή νησιωτική κατασκευή της Κίνας στο Mischief Reef αποτελούσε παραβίαση των κυριαρχικών δικαιωμάτων και της δικαιοδοσίας των Φιλιππίνων στην υφαλοκρηπίδα τους. Δεδομένου ότι δεν πρόκειται για φυσικό νησί, αποτελεί μέρος της υφαλοκρηπίδας και της ΑΟΖ των Φιλιππίνων. Η Κίνα δεν ζήτησε άδεια από το παράκτιο για την τεχνητή νησιωτική της κατασκευή και κατά συνέπεια παραβίασε τα αρ. 56(1)(b)(i), 60(1) και 80 ΣΔΘ.<sup>151</sup>

Για να συνοψίσουμε, δεν απαγορεύεται η τοποθέτηση εγκαταστάσεων και κατασκευών στην υφαλοκρηπίδα ή την ΑΟΖ ενός παράκτιου κράτους *per se*. Τα κράτη μπορούν να χρησιμοποιούν τον πυθμένα τρίτου κράτους για στρατιωτικές εγκαταστάσεις και κατασκευές, ακόμη και τεχνητά νησιά, στο βαθμό που αυτά δεν σχετίζονται με τη διερεύνηση, την εκμετάλλευση, τη διαχείριση

---

<sup>147</sup> Boleslaw A. Boczek, *Peacetime military activities in the exclusive economic zone of third countries*, *Ocean Development and International Law*, 1988, pg. 454.

[<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00908328809545873>]

<sup>148</sup> “In exercising their rights and performing their duties under this Convention in the exclusive economic zone, States shall have due regard to the rights and duties of the coastal State and shall comply with the laws and regulations adopted by the coastal State in accordance with the provisions of this Convention and other rules of international law in so far as they are not incompatible with this Part.”

<sup>149</sup> Για παράδειγμα, Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons 1970, Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America 1967, Raratonga Treaty 1985, Tlatelolco Treaty 1968.

<sup>150</sup> υποσημ. 147.

<sup>151</sup> *South China Sea Arbitration*, PCA, Award, 12 July 2016, para. 1016.

[<https://pcacases.com/web/sendAttach/2086>]

και τη διατήρηση των φυσικών πόρων. Απαγορεύονται μόνο εκείνες οι στρατιωτικές δραστηριότητες που φθάνουν στο επίπεδο όπου δεν δείχνουν τη δέουσα προσοχή για τα δικαιώματα του παράκτιου κράτους προς διαβίωση και για τους πόρους της ΑΟΖ και της υφαλοκρηπίδας του.<sup>152</sup>

### **iii. Στρατιωτικά γυμνάσια στη συνορεύουσα ζώνη τρίτου κράτους**

Η συνορεύουσα ζώνη, όπως προβλέπεται στο αρ. 33 ΣΔΘ<sup>153</sup>, αποτελεί τμήμα της ανοιχτής θάλασσας. Σε αυτήν, το παράκτιο κράτος απλώς δικαιούται να ελέγχει την πρόληψη και καταστολή παραβιάσεων τελωνειακής, φορολογικής, μεταναστευτικής, υγειονομικής νομοθεσίας του που πραγματοποιήθηκαν είτε στο έδαφος είτε στα χωρικά του ύδατα.<sup>154</sup>

Ειδικότερα, δύο είναι τα βασικά χαρακτηριστικά της συνορεύουσας, που εμποδίζουν το παράκτιο να αποτρέψει ξένες στρατιωτικές δραστηριότητες. Πρώτον, η ζώνη αποτελεί μέρος της ανοιχτής θάλασσας, επομένως, σε αυτήν εξακολουθούν να ισχύουν όλες οι ελευθερίες της ανοικτής θάλασσας, συμπεριλαμβανομένης της ελευθερίας των ξένων πολεμικών πλοίων να πλέουν και να διεξάγουν στρατιωτικές δραστηριότητες. Δεύτερον, το παράκτιο κράτος δεν έχει το δικαίωμα να ασκεί δικαιοδοσία σε αυτήν για την προστασία των συμφερόντων ασφαλείας, κάτι που είχε απορριφθεί ήδη από τη Διάσκεψη του 1958. Εξάλλου, η ασφάλεια είναι προστατευμένη, μέσω του δικαιώματος αυτοάμυνας που εξασφαλίζει το αρ. 51 του Χάρτη.<sup>155</sup>

Το ζήτημα, όμως της ασφάλειας δεν αντιμετωπίζεται ενιαία από όλα τα κράτη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η υπόθεση *Enrica Lexie*. Πρόκειται για πλοίο τάνκερ υπό ιταλική σημαία, μέλη της ειδικής δύναμης προστασίας του οποίου πυροβόλησαν δύο ινδούς ψαράδες εντός ινδικής συνορεύουσας. Η νομοθεσία της Ινδίας προβλέπει αφενός δικαίωμα λήψης μέτρων υπό την έννοια

---

<sup>152</sup> James Kraska, *Military Activities on the Continental Shelf*, 22 August 2016.

[<https://www.lawfareblog.com/military-activities-continental-shelf>]

<sup>153</sup> “In a zone contiguous to its territorial sea, described as the contiguous zone, the coastal State may exercise the control necessary to: (a) prevent infringement of its customs, fiscal, immigration or sanitary laws and regulations within its territory or territorial sea; (b) punish infringement of the above laws and regulations committed within its territory or territorial sea. The contiguous zone may not extend beyond 24 nautical miles from the baselines from which the breadth of the territorial sea is measured.”

<sup>154</sup> *Law of the sea- Maritime boundaries and dispute settlement mechanisms*, pg. 12.

[[http://www.un.org/depts/los/nippon/unff\\_programme\\_home/fellows\\_pages/fellows\\_papers/mom\\_0506\\_cambodia.pdf](http://www.un.org/depts/los/nippon/unff_programme_home/fellows_pages/fellows_papers/mom_0506_cambodia.pdf)]

<sup>155</sup> Rex Zedalis, *Military Uses of Ocean Space and the Developing International Law of the Sea: An Analysis in the Context of Peacetime ASW*, University of Tulsa College of Law, 1979, pg. 619-621.

[[https://digitalcommons.law.utulsa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1149&context=fac\\_pub](https://digitalcommons.law.utulsa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1149&context=fac_pub)]

του αρ. 33 ΣΔΘ, αφετέρου για λόγους ασφαλείας.<sup>156</sup> Ως προς τα περιστατικά, το πλήρωμα του ιταλικού θεώρησε το ινδικό πλοίο πειρατικό, ανοίγοντας πυρ, καταστρέφοντας το πλοίο και σκοτώνοντας δύο μέλη του πληρώματός του. Η Ινδία, θεωρώντας πως έχει ποινική δικαιοδοσία στην ΑΟΖ, άρα και στο τμήμα της συνορεύουσας που συνέβη το περιστατικό προέβη στη σύλληψη και αγωγή ενώπιον της δικαιοσύνης τους δύο Ιταλούς.<sup>157</sup> Από το ως άνω περιστατικό γίνεται αντιληπτό ότι ακόμα και στην περίπτωση της συνορεύουσας που είναι αρκετά σαφές το καθεστώς της, όταν αυτή εμπλέκεται με ΑΟΖ, η κατάσταση γίνεται πιο πολύπλοκη και κάποια κράτη τείνουν να επεκτείνουν τη δικαιοδοσία τους και τον έλεγχο τους και σε αυτές, εκφεύγοντας των ορίων της ΣΔΘ.

Κατά τις διαπραγματεύσεις της UNCLOS III, τα δεδομένα δεν αλλάζουν, με εξαίρεση το εξωτερικό όριο της που πλέον είναι σε απόσταση είκοσι τεσσάρων μιλίων από την ακτή, με αποτέλεσμα η ζώνη να επικαλύπτεται περισσότερο με την ΑΟΖ παρά με την ανοιχτή θάλασσα. Αυτό οδήγησε στην απαγόρευση εγκατάστασης υποβρύχιων συσκευών ακουστικής ανίχνευσης και αντιυποβρυχιακών ναρκών στη συνορεύουσα τρίτου παράκτιου, όπως δηλαδή ισχύει και για την ΑΟΖ.<sup>158</sup>

Υπό αυτά τα δεδομένα, φαίνεται πως ως προς τη συγκεκριμένη ζώνη, δεν αποκλείονται οι ελευθερίες του καθεστώτος της ανοιχτής θάλασσας, συνεπώς και οι στρατιωτικές δραστηριότητες, όπως τα γυμνάσια και οι δοκιμές όπλων, αλλά θα πρέπει και εδώ να ασκούνται με σεβασμό των ως άνω αρμοδιοτήτων του παράκτιου κράτους.<sup>159</sup>

#### **iv. Στρατιωτικά γυμνάσια σε περιοχές διεθνούς ναυσιπλοΐας με ιδιαίτερα καθεστώτα- Διεθνή στενά και αρχιπελαγικά ύδατα**

Ως στενά διεθνούς ναυσιπλοΐας ορίζονται τα τμήματα εκείνα της θάλασσας, τα οποία σύμφωνα με το αρ. 37 ΣΔΘ ενώνουν ένα κομμάτι ανοιχτής θάλασσας ή ΑΟΖ με ένα άλλο κομμάτι ανοιχτής

---

<sup>156</sup> Γιώργος Κυριακόπουλος, *Η κατάχρηση δικαιώματος στο δημόσιο διεθνές δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2018, σελ. 131.

<sup>157</sup> Julius De Michelis, The 'Enrica Lexie' incident case: A legal analysis of a dispute awaiting arbitration, pg. 8-10. [<https://www.slideshare.net/JuliusDeMichelis/ma-dissertation-the-enrica-lexie-incident-case-a-legal-analysis-of-a-dispute-awaiting-arbitration>]

<sup>158</sup> Rex Zedalis, Military Uses of Ocean Space and the Developing International Law of the Sea: An Analysis in the Context of Peacetime ASW, University of Tulsa College of Law, 1979, pg. 619-621. [[https://digitalcommons.law.utulsa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1149&context=fac\\_pub](https://digitalcommons.law.utulsa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1149&context=fac_pub)]

<sup>159</sup> Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σελ. 265.



θάλασσας ή ΑΟΖ.<sup>160</sup> Εν προκειμένω, μας ενδιαφέρει, καθώς έχει τεθεί μεγάλη συζήτηση, λόγω της απουσίας ρητής ρύθμισης στο πλαίσιο της ΣΔΘ σχετικά με το αν το καθεστώς αυτό ομοιάζει περισσότερο με το καθεστώς της αβλαβούς διελεύσεως ή το καθεστώς ελευθερίας της ανοικτής θάλασσας ως προς τη χρήση τους από πολεμικά πλοία. Ήδη από το 1936 με την Συνθήκη του Montreux είχε τεθεί το ζήτημα, με σειρά μέτρων που ερείδονταν στην κατηγοριοποίηση των πλοίων ανάλογα με τη σημαία, τη χωρητικότητα ή το μέγεθος. Επίσης, το θέμα του νομικού καθεστώτος των στενών απασχόλησε έντονα και κατά την Τρίτη Διάσκεψη για το Δίκαιο της Θάλασσας, αφού οι μεγάλες ναυτικές δυνάμεις φοβούνταν πως αν όλα τα παράκτια επεκτείνουν την αιγιαλίτιδα ζώνη τους στα 12 ναυτικά μίλια, 135 διεθνή στενά θα καλυφθούν από εθνική κυριαρχία.<sup>161</sup> Πάντως εν γένει το δικαίωμα διέλευσης για όλα τα πλοία ήταν κατοχυρωμένο με λίγους ή περισσότερους περιορισμούς με προειδοποίηση στην Τουρκία.<sup>162</sup> Από την άλλη το Διεθνές Δικαστήριο στην υπόθεση του Στενού της Κέρκυρας έκανε σαφές το δικαίωμα διέλευσης χωρίς προηγούμενη άδεια.<sup>163</sup> Μετά την ΣΔΘ, και την επέκταση της αιγιαλίτιδας ζώνης στα 12 μίλια επέρχονται μεταβολές υπό την έννοια, ότι πλέον πολλά διεθνή στενά καλύπτονται πλήρως από χωρικά ύδατα των γύρω παράκτιων.<sup>164</sup>

Αντιστοίχως, προσαρμόζεται και το καθεστώς των διεθνών στενών. Έτσι, με το αρ. 38(1) ΣΔΘ<sup>165</sup>, επιτρέπεται πλέον σε όλα τα πλοία εξίσου να διέρχονται από τα διεθνή στενά. Κατά τη διέλευση, τα πλοία οφείλουν να προχωρούν χωρίς καθυστέρηση, να απέχουν από απειλή ή χρήση βίας κατά των παράκτιων και γενικώς από κάθε πράξη μη συνυφασμένη με τον συνήθη πλου και να σέβονται τους κανονισμούς περί ασφάλειας της ζωής στη θάλασσα και πρόληψης της θαλάσσιας ρύπανσης.<sup>166</sup>

Ερμηνευτικό ζήτημα ως προς το αν επιτρέπονται τελικά τα γυμνάσια ή όχι προκαλεί το τι περιλαμβάνει η έννοια της συνήθους λειτουργίας ενός πλοίου. Η ελευθερία της ναυσιπλοΐας στα στενά δεν ταυτίζεται με την ελευθερία της ναυσιπλοΐας στην ανοικτή θάλασσα. Πρόκειται για ελευθερία μόνο για τους σκοπούς της συνεχούς και ταχείας διέλευσης, προκειμένου ο όρος να στενεύει αποκλείοντας άλλες δραστηριότητες, όπως οι στρατιωτικές ασκήσεις και δοκιμές

---

<sup>160</sup> “This section applies to straits which are used for international navigation between one part of the high seas or an exclusive economic zone and another part of the high seas or an exclusive economic zone.”

<sup>161</sup> E. D. Brown, Robin R. Churchill, *The UN Convention on the Law of the Sea: Impact and Implementation*, The Law of the Sea Institute, Hawaii, 1987, pg. 42.

<sup>162</sup> Συνθήκη για το Καθεστώς των Στενών, αρ. 13.

<sup>163</sup> *United Kingdom v. Albania*, ICJ, Judgment, 9 April 1949, pg. 28.

<sup>164</sup> Ken Booth, *Law, force and diplomacy at sea*, 2014, pg. 97-119.

[<https://books.google.gr/books?id=CNrpAwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q&f=false>]

<sup>165</sup> “In straits referred to in article 37, all ships and aircraft enjoy the right of transit passage, which shall not be impeded; except that, if the strait is formed by an island of a State bordering the strait and its mainland, transit passage shall not apply if there exists seaward of the island a route through the high seas or through an exclusive economic zone of similar convenience with respect to navigational and hydrographical characteristics.”

<sup>166</sup> ΣΔΘ, αρ. 39.

όπλων,<sup>167</sup> καθώς αυτές μπορούν να θεωρηθούν ως απειλή χρήσης βίας, ιδιαίτερα σε περιόδους εντάσεων μεταξύ του κράτους σημαίας και του παράκτιου.<sup>168</sup> Αντίθετα, επιτρεπτές στρατιωτικές δραστηριότητες θεωρούνται οι χρήσεις radar, sonar, συσκευές εντοπισμού του βάθους αλλά και η αεροπορική κάλυψη.<sup>169</sup>

Μεταξύ των ζητημάτων που ανακύπτουν ως προς τη διέλευση από τα διεθνή στενά και από τα αρχιπελαγικά ύδατα, υφίσταται σε μεγάλο βαθμό αλληλοεπικάλυψη, αφού πρόκειται για παρόμοια καθεστώτα διέλευσης. Το καθεστώς που προκύπτει από την ΣΔΘ για τα αρχιπελαγικά κράτη, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στην ιδιαιτερότητα των αντίστοιχων εθνών δημιουργεί ένα *sui generis* καθεστώς.<sup>170</sup> Όπως δηλώνει ο τίτλος του αρ. 53 ΣΔΘ, εδώ δεν πρόκειται για ελευθερία, όπως στο καθεστώς των διεθνών στενών, αλλά για δικαίωμα διέλευσης μέσω αρχιπελαγικών υδάτων, το οποίο περιλαμβάνει «την άσκηση σύμφωνα με τη Σύμβαση αυτή τα δικαιώματα ναυσιπλοΐας και υπέρπτησης με κανονικό τρόπο αποκλειστικά για τους σκοπούς της συνεχούς, ταχείας και ανεμπόδιστης πλεύσης μεταξύ ενός τμήματος της ανοικτής θάλασσας ή μιας αποκλειστικής οικονομικής ζώνης και ενός άλλου τμήματος της ανοικτής θάλασσας ή μιας αποκλειστικής οικονομικής ζώνης.»<sup>171</sup>

Δύο είναι οι βασικές πτυχές της διέλευσης πολεμικών πλοίων. Πρώτον, ο πλους τους δεν πρέπει να διακόπτεται από το αρχιπελαγικό κράτος, όπως συνέβη στην περίπτωση της Ινδονησίας, η οποία είχε κλείσει τα στενά Lombok και Sunda με σκοπό τη διεξαγωγή στρατιωτικών γυμνασίων από το πολεμικό ναυτικό της. Μάλιστα οι Ηνωμένες Πολιτείες αντέδρασαν τονίζοντας ότι «κανένα κράτος, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, δεν μπορεί να εμποδίσει τη διέλευση ξένων πλοίων ή αεροσκαφών ή να δράσει με τρόπο που επεμβαίνει στον πλου των στενών ή των αρχιπελαγικών υδάτων..καθώς είναι απολύτως λογικό για ένα αρχιπελαγικό κράτος να διεξάγει ναυτικές ασκήσεις στα στενά του, δεν μπορεί να τις κάνει με τρόπο που να κλείνει τα στενά είτε ρητά είτε σιωπηρά, που να δημιουργεί απειλή για την ασφάλεια των υπόλοιπων χρηστών τους ή που να καταπατά το δικαίωμα της ναυσιπλοΐας και της υπέρπτησης.»<sup>172</sup> Δεύτερον, αυτό το δικαίωμα απολαμβάνεται μόνο στις θαλάσσιες οδούς που υποδεικνύονται από το παράκτιο ή στα κανάλια που τυπικά

---

<sup>167</sup> Michael Reisman, *The Regime of Straits and National Security*, Yale Law School Legal Scholarship Repository, 1980, pg. 72. [<https://pdfs.semanticscholar.org/9f9c/ecb2254f3d78bfd0daec260a6d7aeb54a81.pdf>]

<sup>168</sup> *United Kingdom v. Albania*, ICJ, Judgment, 9 April 1949, pg. 31.

<sup>169</sup> Bruce A. Harlow, *UNCLOS III and Conflict Management in Straits*, *Ocean Development & International Law*, 1985, pg. 201. [<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00908328509545774>]

<sup>170</sup> Dale G. Stephens, *The Impact of the 1982 Law of the Sea Convention on the Conduct of peacetime naval/military operations*, pg. 291.

[<https://scholarlycommons.law.cwsl.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=1287&context=cwilj>]

<sup>171</sup> ΣΔΘ, αρ. 53(3).

<sup>172</sup> Natalie Klein, *Maritime security and the law of the sea*, Oxford University Press, United Kingdom, 2011, pg. 40.



χρησιμοποιούνται για τη διεθνή ναυσιπλοΐα.<sup>173</sup> Υπό το φως των ανωτέρω, προκύπτει ότι πρόκειται για άσκηση του δικαιώματος ναυσιπλοΐας και υπέρπτησης μόνο για το σκοπό της διέλευσης, στον οποίο σαφώς δεν συμπεριλαμβάνονται ασκήσεις και δοκιμές όπλων. Αυτό σημαίνει ότι τα υποβρύχια πρέπει να πλέουν βυθισμένα και ότι τα πολεμικά πλοία πρέπει να προβαίνουν μόνο στις δραστηριότητες που απαιτεί μια συνήθης διέλευση, συμπεριλαμβανομένων των δραστηριοτήτων για την ασφάλειά τους, όπως ο σχηματισμός καπνού και η αεροπορική κάλυψη.<sup>174</sup>

---

<sup>173</sup> ΣΔΘ, αρ. 53(12).

<sup>174</sup> Thomas and Duncan, Annotated supplement to the commander's handbook on the law of naval operations pg. 127-128. [<https://archive.org/details/annotatedsupplem73thom/page/128>]

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΔΟΚΙΜΕΣ ΟΠΛΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

### i. Δοκιμές συμβατικών όπλων

Μια ιδιαίτερη έκφανση της στρατιωτικής δραστηριότητας των κρατών και συγκεκριμένα των στρατιωτικών ασκήσεων, είναι η ανάγκη των κρατών να προβαίνουν σε δοκιμές των όπλων τους. Το ζήτημα σχετίζεται με το κατά πόσο η ελευθερία της ναυσιπλοΐας πολεμικών πλοίων συνεπάγεται και τη δυνατότητά τους για τέτοιες δοκιμές. Ενώ είναι σαφές ότι αυτό δικαιούται κάθε κράτος να το πράξει στην αιγιαλίτιδα ζώνη του, η ΣΔΘ δεν αναφέρει ρητώς κάτι αντίστοιχο για την ανοιχτή θάλασσα.

Για να οδηγηθούμε, λοιπόν, σε κάποιο συμπέρασμα πρέπει να λάβουμε υπόψη την ελευθερία της ανοιχτής θάλασσας σε συνδυασμό με το αρ. 87(2) ΣΔΘ καθώς και το Μέρος XII αυτής. Το μεν πρώτο επιβάλλει στα κράτη να επιδεικνύουν τη δέουσα προσοχή, ώστε να μην παρακωλύουν τα συμφέροντα των λοιπών κρατών ασκώντας την ελευθερία της ανοιχτής θάλασσας. Το δεύτερο αφορά την μέριμνα των κρατών για την προστασία και τη διατήρηση του θαλάσσιου περιβάλλοντος. Από αυτά συνάγεται ότι τα κράτη δεν απαγορεύεται να κάνουν δοκιμές όπλων, ωστόσο οφείλουν να ενημερώνουν ότι θα διεξάγουν τέτοιες δραστηριότητες, ώστε να αποκλίνουν συγκεκριμένη περιοχή μόνο για αυτό το σκοπό εξασφαλίζοντας, έτσι ότι δε θα διαταραχθεί η ασφάλεια της ναυσιπλοΐας και της αεροπλοΐας για τα πλοία και τα αεροσκάφη των λοιπών κρατών. Επίσης, οι δοκιμές τους πρέπει να μεριμνούν να μην επηρεάζουν το φυσικό περιβάλλον και τους πόρους της θάλασσας.<sup>175</sup>

Διχογνωμία προκαλεί το ειδικότερο ζήτημα των δοκιμών όπλων από ένα κράτος σε ΑΟΖ τρίτου παράκτιου. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το αρ. 58(1)<sup>176</sup> ΣΔΘ προβλέπει ότι, ως προς την ελευθερία της ναυσιπλοΐας, το καθεστώς της ανοιχτής θάλασσας είναι ίδιο με εκείνο της ΑΟΖ με εξαίρεση κάποια δικαιώματα εκμετάλλευσης που έχουν παρακρατηθεί υπέρ του παράκτιου κράτους. Αυτό δημιουργεί μια προβληματική σε σχέση με το κατά πόσο αυτή η ελευθερία μπορεί να συνεπάγεται και ελευθερία δοκιμών όπλων και στην ΑΟΖ, όταν μιλάμε για απόσταση ακόμα και 13 μόλις ναυτικά μίλια από τις ακτές τρίτου κράτους. Πηγή του προβληματισμού είναι η ελευθερία της ναυσιπλοΐας και υπέρπτησης που αναγνωρίζεται στα κράτη εντός ξένης ΑΟΖ και αν σε αυτές

---

<sup>175</sup> Donald Rothwell, Tim Stephens, *The international law of the sea*, 2<sup>nd</sup> Edition, Hart Publishing, North America, 2016, pg. 300.

<sup>176</sup> “In the exclusive economic zone, all States, whether coastal or land-locked, enjoy, subject to the relevant provisions of this Convention, the freedoms referred to in article 87 of navigation and overflight...and other internationally lawful uses of the sea related to these freedoms, such as those associated with the operation of ships, aircraft and submarine cables and pipelines, and compatible with the other provisions of this Convention.”

συμπεριλαμβάνεται η ελευθερία στρατιωτικών ελιγμών και εκπόνησης δοκιμών όπλων.<sup>177</sup> Ανάλογα με τον προηγούμενο συλλογισμό για την ανοιχτή θάλασσα, το αρ. 58(3)<sup>178</sup> ΣΔΘ επιβάλλει στα κράτη τη δέουσα προσοχή ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του παράκτιου κράτους όταν ασκούν τις ελευθερίες τους στην ΑΟΖ του. Εδώ, πρέπει να ληφθεί υπόψη και το αρ. 59<sup>179</sup> της ίδιας Σύμβασης που προβλέπει ότι οποιαδήποτε αντίφαση μεταξύ συμφερόντων παράκτιου και τρίτου κράτους πρέπει να επιλυθεί βάσει των κανόνων της ευθυδικίας, της δέουσας επιμέλειας και σαφώς λαμβανομένων υπόψη των εκάστοτε υφιστάμενων συνθηκών.<sup>180</sup> Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε ένα συμπέρασμα καθόλου προκαθορισμένο, αλλά σίγουρα ρεαλιστικό και δίκαιο, αφού η απάντηση κάθε φορά θα προκύπτει από μία εξισορρόπηση αντιτιθέμενων συμφερόντων.

Ως εκ τούτων, η απάντηση στο αν τελικά επιτρέπονται δοκιμές όπλων σε ΑΟΖ τρίτου κράτους, φαίνεται κάθε φορά θα είναι είτε θετική είτε αρνητική ανάλογα με το ποιό είναι η απόσταση από τις ακτές, κατά πόσο παρακωλύεται η ελευθερία ναυσιπλοΐας του παράκτιου, αλλά και τρίτων κρατών ή το αν οι δοκιμές θα έχουν κάποια επίδραση στο θαλάσσιο περιβάλλον της περιοχής ή στις φυσικές πηγές της, η εκμετάλλευση των οποίων ανήκει στα κυριαρχικά δικαιώματα του παράκτιου.<sup>181</sup>

Επί του ζητήματος δεν έχουν παραλείψει να πάρουν θέση και διάφορες χώρες. Η κρατική πρακτική φανερώνει την ιδιορρυθμία του ζητήματος και αναδεικνύει την διαφορετική πολιτική κάθε κράτους σε ζητήματα που δεν είναι ρητώς η εθιμικώς κατοχυρωμένα. Από τη μία πλευρά έχουμε κράτη όπως η Μαλαισία, η Βραζιλία, το Μπαγκλαντές, τα οποία ερειδόμενα στο αρ. 301 ΣΔΘ περί ειρηνικής χρήσης της θάλασσας, υποστηρίζουν σε ερμηνευτικές δηλώσεις τους επί της ΣΔΘ, ότι ασκήσεις και χρήση όπλων στην ΑΟΖ τους θα γίνονται μόνο κατόπιν άδειας του παράκτιου. Μάλιστα, κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στην UNCLOS III, έγινε προσπάθεια να εισαχθεί η αρχή της συναίνεσης του παράκτιου για δοκιμές όπλων ή άλλες στρατιωτικές ασκήσεις στην ΑΟΖ του, κάτι που προέκυψε από την έντονη αντίδραση των χωρών

---

<sup>177</sup> Robert Beckman, Tara Davenport, The EEZ Regime: Reflections after 30 Years, LOSI Conference Papers, 2012, pg. 24. [<https://www.law.berkeley.edu/files/Beckman-Davenport-final.pdf>]

<sup>178</sup> “In exercising their rights and performing their duties under this Convention in the exclusive economic zone, States shall have due regard to the rights and duties of the coastal State and shall comply with the laws and regulations adopted by the coastal State in accordance with the provisions of this Convention and other rules of international law in so far as they are not incompatible with this Part.”

<sup>179</sup> “In cases where this Convention does not attribute rights or jurisdiction to the coastal State or to other States within the exclusive economic zone, and a conflict arises between the interests of the coastal State and any other State or States, the conflict should be resolved on the basis of equity and in the light of all the relevant circumstances, taking into account the respective importance of the interests involved to the parties as well as to the international community as a whole.”

<sup>180</sup> Boleslaw A. Boczek, Peacetime military activities in the exclusive economic zone of third countries, *Ocean Development and International Law*, 1988, pg. 455.

[<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00908328809545873>]

<sup>181</sup> ΣΔΘ, αρ. 56(1).

της Λατινικής Αμερικής στην πιθανότητα να είναι ανοιχτές οι ΑΟΖ για δραστηριότητες τέτοιου είδους. Η προσπάθεια, ωστόσο, εν στέφθηκε με επιτυχία.<sup>182</sup> Εδώ αξίζει να αναφερθεί συνοπτικά μια ενδιαφέρουσα συλλογιστική που καταρρίπτει το επιχείρημα της ειρηνικής χρήσης του αρ. 301 ΣΔΘ που προβάλλεται από αυτά τα κράτη και όχι μόνο. Σύμφωνα με αυτό, το αρ. 19 ΣΔΘ περιλαμβάνει λεπτομερή κατάλογο δραστηριοτήτων ασυμβίβαστων με την έννοια της αβλαβούς διέλευσης από την αιγιαλίτιδα ζώνη τρίτου κράτους. Μεταξύ αυτών είναι και οι δοκιμές όπλων. Αφού, λοιπόν, τόσο αυτές όσο και άλλες επιχειρήσεις εξαιρούνται ρητά από τη διάταξη που αφορά την αιγιαλίτιδα ζώνη, τότε λογικά γίνεται αντιληπτό ότι είναι επιτρεπτές στα ύδατα πέραν της κρατικής κυριαρχίας.<sup>183</sup> Από την άλλη έχουμε ευρωπαϊκά κράτη και την Αμερική, η οποία ισχυρίζεται ότι οι στρατιωτικές ασκήσεις και δοκιμές αποτελούν νόμιμες χρήσεις της θάλασσας.<sup>184</sup> Παράλληλα, δεν μπορεί να αγνοηθεί ότι μέρος της κρατικής πρακτικής επί του ζητήματος συνιστούν και ορισμένες συμφωνίες μεταξύ κρατών, από τις οποίες προκύπτει δικαίωμα δοκιμών όπλων και στρατιωτικών ελιγμών στην περιοχή της ΑΟΖ.<sup>185</sup>

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι το διεθνές δίκαιο επιτρέπει κατ' αρχήν τις δοκιμές όπλων στην ανοιχτή θάλασσα, υπό τον όρο να γίνονται με κάθε τρόπο σεβαστά τα δικαιώματα των λοιπών κρατών σε αυτήν και πάντα να τηρούνται οι επιταγές του Χάρτη. Ειδικά, όμως στην ΑΟΖ, δοθέντος ότι δεν προβλέπεται ρητά κάτι επί του θέματος, αφήνεται περιθώριο για αντιτιθέμενες ερμηνείες από πλευράς κρατών. Με άλλα να ισχυρίζονται ότι επιτρέπονται και άλλα να το αμφισβητούν ή να το δέχονται υπό όρους, φαίνεται πως δεν καταλήγουμε σε κάποιο συμπέρασμα.

## **ii. Δοκιμές όπλων μαζικής καταστροφής**

Με την ραγδαία πρόοδο της τεχνολογίας, τις σύγχρονες μεθόδους πολέμου, αλλά και τους ολοένα πιο εξελιγμένους εξοπλισμούς των ενόπλων δυνάμεων, είναι εύλογο να προκύπτουν ζητήματα σχετικά με το αν αυτές οι νέες τεχνολογίες που εισάγονται στον τομέα των στρατιωτικών δραστηριοτήτων καλύπτονται νομικά από τους υφιστάμενους κανόνες του διεθνούς δικαίου, αν απαιτείται μια εξελικτική ερμηνεία αυτών, ώστε να τα συμπεριλάβει ή τέλος αν πρέπει να

---

<sup>182</sup> UN Doc. A/CONF.62/C.2/SR.53, pg. 129, 131.

[[http://legal.un.org/docs/?path=../diplomaticconferences/1973\\_los/docs/english/vol\\_9/a\\_conf62\\_c2\\_sr53.pdf&lang=E](http://legal.un.org/docs/?path=../diplomaticconferences/1973_los/docs/english/vol_9/a_conf62_c2_sr53.pdf&lang=E)]

<sup>183</sup> Francesco Francioni, Peacetime use of Force, Military Activities, and the New Law of the Sea, Cornell International Law Journal, Vol. 18, 1985, pg. 223.

[<https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1152&context=cilj>]

<sup>184</sup> United Nations Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea, Declarations and Statements.

[[http://www.un.org/Depts/los/convention\\_agreements/convention\\_declarations.htm](http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm)]

<sup>185</sup> United Kingdom and Union of Soviet Socialist Republics Agreement Concerning the Prevention of Incidents at Sea beyond the Territorial Sea, 1986.

δημιουργηθούν νέοι κανόνες σε διεθνές επίπεδο. Ένα ανάλογο πρόβλημα θέτει το γεγονός ότι πλέον τα όπλα δεν είναι μόνο συμβατικά αλλά και πυρηνικά. Έτσι, τίθεται το ερώτημα αν τα ως άνω θα μπορούσαν αναλογικά να ισχύουν για τις στρατιωτικές δοκιμές πυρηνικών όπλων.

Πρόκειται για τα πιο ισχυρά όπλα που υφίστανται, δοθέντος ότι μόνο ένα είναι ικανό να καταστρέψει μια ολόκληρη πόλη, να σκοτώσει χιλιάδες ανθρώπους και να επιδράσει στο φυσικό περιβάλλον καθώς και σε μελλοντικές γενιές. Ως εκ τούτων είναι καταφανές πως ο κίνδυνος συνδέεται με την ίδια την ύπαρξη πυρηνικών όπλων. Ο αφοπλισμός φαίνεται να είναι η μεγαλύτερη πρόκληση της εποχής.<sup>186</sup>

Η πυρηνική εποχή ξεκινά στις 16 Ιουλίου 1945 με την πυροδότηση του πρώτου πυρηνικού όπλου στο Μεξικό και συγκεκριμένα στην έρημο Jornada del Muerto, από τον αμερικανικό στρατό. Πρόκειται για την πυρηνική δοκιμή με την κωδική ονομασία “Trinity”, κατά την οποία απελευθερώθηκε ενέργεια περίπου 20.000 τόνων TNT. Ακολούθησαν περίπου 2.000 πυρηνικές δοκιμές με την πλειοψηφία εκ των οποίων να έχει λάβει χώρα τις δεκαετίες 1960 και 1970. Κατά τη διάρκεια σύρραξης έχουν χρησιμοποιηθεί, ωστόσο, μόνο δύο φορές, στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι, το 1945, με ολέθρια αποτελέσματα. Τη δεκαετία 1990 διακρίνεται μια προσπάθεια περιορισμού των πυρηνικών όπλων μέσω διμερών και πολυμερών συνθηκών.<sup>187</sup>

Το θέμα των πυρηνικών δοκιμών απασχόλησε το ΔΔΧ ήδη από τη δεκαετία του 1970, ως διαφορά μεταξύ της Γαλλίας από τη μία και της Αυστραλίας και Νέας Ζηλανδίας από την άλλη. Η Γαλλία προέβη σε πολλαπλές πυρηνικές δοκιμές στον ειρηνικό ωκεανό στην περιοχή της Γαλλικής Πολυνησίας, ωθώντας την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία να προσφύγουν το 1973 στο ΔΔΧ αιτούμενες αφενός την απαγόρευση των συγκεκριμένων δοκιμών της Γαλλίας, αφετέρου την κήρυξη ανάλογων δραστηριοτήτων στην ανοιχτή θάλασσα παράνομων. Ναι μεν η αίτηση για προσωρινά μέτρα έγινε δεκτή και διατάχθηκε διακοπή των δοκιμών ενόσω εκκρεμούσε η υπόθεση,<sup>188</sup> ωστόσο η ουσία της υπόθεσης δεν κρίθηκε ποτέ, ώστε το Δικαστήριο να αποφανθεί σχετικά με τη νομιμότητα πυρηνικών δοκιμών σε ανοιχτή θάλασσα. Συγκεκριμένα, αξιοποιώντας μια δήλωση του Προέδρου της Γαλλίας περί διακοπής των δοκιμών, έκρινε πως δεν υφίσταται πλέον διαφορά και διέγραψε την υπόθεση.<sup>189</sup>

Το 1995, η Γαλλία επανέρχεται με νέα σειρά πυρηνικών δοκιμών στην περιοχή του νότιου ειρηνικού. Η Νέα Ζηλανδία προσφεύγει εκ νέου στο ΔΔΧ, το οποίο απέρριψε την προσφυγή λόγω

---

<sup>186</sup> United Nations Office for Disarmament Affairs, Nuclear Weapons.

[<https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/>]

<sup>187</sup> [<http://fractalart.gr/nuclear-age-trinity/>]

<sup>188</sup> Australia v. France, ICJ, Order, 22 June 1973.

<sup>189</sup> Australia v. France, ICJ, Judgment, 20 December 1974, para. 52, 55-59.

αναρμοδιότητας, αφήνοντας για δεύτερη φορά αναπάντητη την ουσία του ερωτήματος περί νομιμότητας πυρηνικών δοκιμών στην ανοιχτή θάλασσα.<sup>190</sup>

Δεν μπορούσε, όμως να συμβεί το ίδιο όταν το 1996 φθάνει σε αυτό ερώτημα της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ, σχετικά με το αν η απειλή ή χρήση πυρηνικών όπλων επιτρέπεται υπό οποιεσδήποτε συνθήκες από το διεθνές δίκαιο. Στη συγκεκριμένη γνωμοδότηση το ΔΔΧ δεν εξέφρασε ομόφωνη άποψη. Τόνισε, ότι η απειλή ή χρήση πυρηνικών όπλων είναι γενικώς αντίθετη με τους εφαρμοζόμενους στις ένοπλες συγκρούσεις κανόνες και κυρίως στο ανθρωπιστικό δίκαιο, κατά βάση επειδή δύσκολα η χρήση τους μπορεί να είναι στοχευμένη αυστηρά σε στρατιωτικό στόχο και να μην εκφύγει αυτού. Παρόλα αυτά, με τα δεδομένα της περιόδου της γνωμοδότησης, αλλά και τα στοιχεία που ήταν στη διάθεσή του, δεν μπόρεσε να συμπεράνει κάτι για τη νομιμότητα ή μη μίας τέτοια απειλής ή χρήσης σε οριακές περιπτώσεις, όπως η στιγμή που ένα κράτος βρίσκεται σε κατάσταση άμυνας και απειλείται η ίδια του η ύπαρξη.<sup>191</sup> Ωστόσο, με ομοφωνία κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η απειλή ή χρήση πυρηνικών όπλων αντίκειται στο αρ. 2(4) του Χάρτη.<sup>192</sup>

Εκείνο που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι οι μετέπειτα εξελίξεις με τις οποίες φτάνουμε στο 2018 και τη Γαλλική Πολυνησία να έχει προσφύγει κατά των εν ζωή Προέδρων της Γαλλίας, στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο. Σύμφωνα με τα ως τώρα στοιχεία, οι συντελεσθείσες πυρηνικές δοκιμές στην περιοχή του νότιου ειρηνικού έχουν προκαλέσει σημαντική αύξηση των διαγνωσθέντων περιστατικών με καρκίνο, κάτι που συνδέεται άμεσα με τις δοκιμές. Αξιώνουν, λοιπόν, να ανοίξει έρευνα για έγκλημα κατά της ανθρωπότητας. Μένει να δούμε την πορεία αυτής της ενδιαφέρουσας αίτησης.<sup>193</sup>

Σε αυτή την προσπάθεια περιορισμού των πυρηνικών όπλων έχουν πλέον υπογραφεί και σχετικές διεθνείς συμβάσεις. Σχετικές με την παρούσα μελέτη είναι της Raratonga για την αποπυρηνικοποιημένη ζώνη του νότιου ειρηνικού, της Μόσχας της 5<sup>ης</sup> Αυγούστου 1963 περί απαγόρευσης δοκιμών πυρηνικών όπλων στην ατμόσφαιρα, το εκτός της ατμόσφαιρας διάστημα και κάτω από το νερό, η Συνθήκη των ΗΕ της 11<sup>ης</sup> Φεβρουαρίου 1971 που απαγορεύει την τοποθέτηση πυρηνικών και άλλων όπλων μαζικής καταστροφής στο βυθό των θαλασσών και ωκεανών και στο υπέδαφος αυτών και η Συνθήκη των ΗΕ της 10<sup>ης</sup> Σεπτεμβρίου 1996 για την πλήρη απαγόρευση των πυρηνικών δοκιμών. Ωστόσο, η τελευταία, και γενικότερη όλων, η οποία θέτει ουσιαστικά τέλος στις δοκιμές, δεν είναι ακόμα εν ισχύ. Όπως η ίδια προβλέπει, θα τεθεί σε

<sup>190</sup> *New Zealand v. France*, ICJ, Order, 22 September 1995, para. 65, 68.

<sup>191</sup> *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, ICJ, Advisory Opinion, 8 July 1996, para. 86, 94-96.

<sup>192</sup> *ό.π.*, para. 105 (2) (C).

<sup>193</sup> 'Crimes against humanity: France to face lawsuit in ICC over nuclear tests in French Polynesia.

<https://www.rt.com/news/440906-france-icc-nuclear-tests-polynesia/>

ισχύ 180 μέρες μετά την κατάθεση των Οργάνων Επικύρωσης, από όλα τα κράτη που προβλέπονται στο Annex 2 αυτής.<sup>194</sup>

Αν και το πιο κρίσιμο ζήτημα που απασχολεί τη διεθνή κοινότητα -εξαιτίας της επικινδυνότητας που ενέχει- είναι αυτό των πυρηνικών δοκιμών, εξού και προτάχθηκε στην ανάλυση, έχουν γίνει προσπάθειες για απαγόρευση δοκιμών και των άλλων όπλων μαζικής καταστροφής. Ως προς τα χημικά όπλα, έχει υπογραφεί το 1993 η Σύμβαση για την Απαγόρευση της Ανάπτυξης, Παραγωγής, Αποθήκευσης και Χρήσης Χημικών Όπλων και των Καταστροφικών Παραγώγων τους. Πρόκειται για τη μόνη σύμβαση που αφορά τα χημικά όπλα και εν καιρώ ειρήνης, αφού δεν απαγορεύει απλά τη χρήση τους στον πόλεμο, όπως οι υπόλοιπες, αλλά και την ανάπτυξη και εν γένει την κατοχή τους, χωρίς να περιορίζει με κάποια διάταξη την απαγόρευση εδαφικά. Μάλιστα, ιδρύθηκε και ο Οργανισμός για την Απαγόρευση Χημικών Όπλων, με σκοπό να βεβαιώσει την ορθή εφαρμογή της Σύμβασης και να αποτελέσει ένα κοινό πεδίο συμβουλευτικής και συνεργασίας για τα κράτη.<sup>195</sup>

Ανάλογος προβληματισμός στη διεθνή κοινότητα έχει εγερθεί και για την ανάπτυξη προγραμμάτων πειραμάτων, παραγωγής και μετατροπής βιολογικών στελεχών σε όπλα. Μάλιστα, η Αμερική έχει ανοιχτά παραδεχθεί το εν λόγω πρόγραμμα της. Ως παράδειγμα μπορεί να ανακληθεί η βιολογική επίθεση, λίγο μετά τις επιθέσεις της Αλ Κάιντα στις 11 Σεπτεμβρίου 2001, στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου και στο Πεντάγωνο. Ένας άγνωστος έστειλε σε δυο γερουσιαστές των ΗΠΑ και σε διάφορα κτίρια μέσω μαζικής ενημέρωσης μια σκόνη που περιείχε μολυσματικούς σπόρους άνθρακα. Πέντε άτομα έχασαν τη ζωή τους μετά την έκθεση στο υλικό και 17 αρρώστησαν.<sup>196</sup> Το 1971 υπογράφηκε μια -ανάλογη με την προαναφερθείσα- Σύμβαση για την απαγόρευση της ανάπτυξης, παραγωγής και αποθεματοποίησης βακτηριολογικών (βιολογικών) και τοξικών όπλων και την καταστροφή τους. Το 2006, αποφασίστηκε και εδώ η σύσταση ενός οργάνου που ονομάστηκε Implementation Support Unit, με σκοπό την αρωγή στα κράτη προς την ορθή εφαρμογή της σύμβασης.<sup>197</sup>

Υπό το φως των ανωτέρω, πρέπει να τονισθεί πως η ανάπτυξη και οι δοκιμές όπλων και κυρίως οι πυρηνικές δοκιμές, δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως προς την ανοιχτή θάλασσα και την ΑΟΖ αποκομμένες από τις επιταγές του διεθνούς δικαίου. Όπως αναδείχθηκε ήδη, βασικοί παράγοντες

---

<sup>194</sup> United Nations Treaty Collection.

[[https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg\\_no=xxvi-4&chapter=26&lang=en](https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=xxvi-4&chapter=26&lang=en)]

<sup>195</sup> ICRC, 1993 Chemical Weapons Convention.

[[https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/1993\\_chemical\\_weapons.pdf](https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/1993_chemical_weapons.pdf)]

<sup>196</sup> The history of vaccines, Biological Weapons, Bioterrorism, and Vaccines.

[<https://www.historyofvaccines.org/content/articles/biological-weapons-bioterrorism-and-vaccines>]

<sup>197</sup> United Nations Office for Disarmament Affairs, The Biological Weapons Convention.

[<https://www.un.org/disarmament/wmd/bio/>]



πλην των Συνθηκών, για να κριθεί η νομιμότητά τους είναι οι περιορισμοί περί μη απειλής ή χρήσης βίας που θέτει ο Χάρτης, οι αρχές της ελευθερίας της ανοιχτής θάλασσας, της ναυσιπλοΐας και της υπέρπτησης σε αυτήν, τα ειδικά δικαιώματα που αναγνωρίζονται στα παράκτια κράτη, οι κανόνες του ανθρωπιστικού δικαίου -όπως τόνισε το ΔΔΧ- καθώς και η αρχή μη κατάχρησης δικαιώματος που θέτει ο Χάρτης στο αρ. 300<sup>198</sup> και θα λέγαμε ότι συνοψίζει όλους τους ως άνω περιορισμούς, με την έννοια ότι ναι μεν οι δοκιμές όπλων επιτρέπονται, είτε ρητώς είτε ερμηνευτικά, ωστόσο τίθενται περιορισμοί που πολλές φορές μπορεί να καταλήξουν σε απαγόρευση, λόγω των λοιπών κανόνων του γενικού διεθνούς δικαίου.

### **iii. Αποπυρηνικοποιημένες και αποστρατιωτικοποιημένες περιοχές της ανοιχτής θάλασσας**

Ένα ζήτημα που χρήζει ανάλυσης, καθώς σχετίζεται άμεσα με τη στρατιωτική δραστηριότητα των κρατών είναι η αποστρατιωτικοποίηση, μέσω διεθνών συνθηκών, περιοχών που διαφορετικά θα ανήκαν στο καθεστώς της ανοιχτής θάλασσας και ως εκ τούτου οι στρατιωτικές δραστηριότητες θα επιτρέπονταν. Πρόκειται, δηλαδή, για ειδικά καθεστώτα που θέτουν εξαιρέσεις στον κανόνα της ελευθερίας της ανοιχτής θάλασσας.

Από τα τέλη του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, υπήρξε ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον στη διεθνή κοινότητα να αποστρατιωτικοποιηθούν συγκεκριμένες περιοχές, κάποιες από τις οποίες αποτελούν τους γνωστούς σήμερα πάνδημους χώρους.<sup>199</sup>

Ο όρος «πάνδημοι χώροι» περιλαμβάνει εκείνα τα τμήματα της γης που βρίσκονται πέρα από τις εθνικές δικαιοδοσίες -ιδίως η ανοιχτή θάλασσα και οι ζώνες που βρίσκονται εκεί- ή είναι κοινόχρηστοι, όπως η ατμόσφαιρα. Η μοναδική γήινη μάζα που μπορεί να θεωρηθεί ως πάνδημος χώρος είναι η Ανταρκτική, μολονότι αρκετές χώρες έχουν ζητήσει μέρος της.<sup>200</sup> Παραδοσιακά, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο οι χώροι αυτοί είναι τέσσερις, δηλαδή η ανοιχτή θάλασσα, η ατμόσφαιρα, η Ανταρκτική καθώς και το εξωατμοσφαιρικό διάστημα. Η σημασία τους συνίσταται

---

<sup>198</sup> Κρατερός Ιωάννου, Αναστασία Στρατή, *Δίκαιο της θάλασσας*, 4<sup>η</sup> Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2013, σελ. 208.

<sup>199</sup> Donald Rothwell, Tim Stephens, *The international law of the sea*, 2<sup>nd</sup> Edition, Hart Publishing, North America, 2016, pg. 302.

<sup>200</sup> World Conservation Strategy-Living Resource Conservation for Sustainable Development, 1980, IUCN and WWF, pg. 58. [ <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/wcs-004.pdf> ]



στο γεγονός ότι αποτελούν τομείς με μεγάλης σημασίας φυσικούς πόρους. Ως εκ τούτου θεωρούνται κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας.<sup>201</sup>

Μια πιο σύγχρονη εξέλιξη είναι η προσθήκη στον παραδοσιακό κατάλογο, πηγών που παρουσιάζουν ενδιαφέρον και αξία σχετικά με την ευημερία της διεθνούς κοινότητας. Μάλιστα, έχει υποστηριχθεί και μια ακόμη ευρύτερη ερμηνεία τους, ώστε να περιλαμβάνονται η επιστήμη, η εκπαίδευση, οι πληροφορίες και η ειρήνη.<sup>202</sup> Οι πάνδημοι χώροι και η διαχείρισή τους, ακριβώς εξαιτίας της φύσης τους ως πηγών φυσικού πλούτου συνδέονται άμεσα και με την βιώσιμη ανάπτυξη. Στο πλαίσιο αυτό, έχουν τεθεί ως παράγοντες ενεργοποίησης των στόχων βιώσιμης ανάπτυξης σύμφωνα με την ατζέντα ανάπτυξης 2030, η χωρίς αποκλεισμούς κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη, η περιβαλλοντική βιωσιμότητα, η ειρήνη και η ασφάλεια.<sup>203</sup> Η προστασία της ζωής στο νερό, μάλιστα, έχει τεθεί ως αυτοτελής στόχος, κάτι που επιβεβαιώνει την αξία του συγκεκριμένου πάνδημου χώρου.<sup>204</sup>

Αν και αυτές οι επιδιώξεις πλέον φαίνονται λογικές και απαραίτητες, ιστορικά δεν είχαν τόση σημασία για τη διεθνή κοινότητα. Επειδή, ακριβώς, επρόκειτο για χώρους μη προσβάσιμους και για πόρους μη αξιοποιήσιμους με τα μέσα κάθε εποχής, όταν η τεχνολογία δεν ήταν τόσο εξελιγμένη που να επιτρέπει την προσέγγισή τους δεν υπήρχε και ανάλογο ενδιαφέρον για αυτούς. Πλέον, με την τεχνολογία να έχει επιτρέψει στον άνθρωπο να φτάσει ακόμη και σε άλλα ουράνια σώματα, τα κράτη δείχνουν μεγάλο ενδιαφέρον, αλλά και ανταγωνισμό για την επικράτηση σε αυτούς τους χώρους. Η αξιοποίηση δεν αφορά μόνο τους φυσικούς πόρους αλλά και του ίδιου του χώρου για επεκτατικούς και στρατιωτικούς σκοπούς. Έτσι, προέκυψε η ανάγκη νομοθετικών ρυθμίσεων, ώστε να εξασφαλισθεί μία εξισορρόπηση μεταξύ επιμέρους κρατικών επιδιώξεων και συμφερόντων της ανθρωπότητας ως σύνολο. Σε κάθε περίπτωση, το καθεστώς παγκόσμιας διακυβέρνησης οφείλει να εξασφαλίζει ότι οι πάνδημοι χώροι θα μείνουν άθικτοι για τις επόμενες γενιές.<sup>205</sup>

Στο ως άνω, λοιπόν, πλαίσιο έχουν διαμορφωθεί συμφωνίες αποστρατιωτικοποίησης και αποπυρηνικοποίησης ζωνών, μεταξύ των οποίων και η Ανταρκτική. Εν προκειμένω, μας

---

<sup>201</sup> Global governance and governance of the global commons in the global partnership for development beyond 2015, 2013, UN System task team on the post-2015 UN development agenda, pg. 5-6.  
[[http://www.un.org/en/development/desa/policy/untaskteam\\_undf/thinkpieces/24\\_thinkpiece\\_global\\_governance.pdf](http://www.un.org/en/development/desa/policy/untaskteam_undf/thinkpieces/24_thinkpiece_global_governance.pdf)]

<sup>202</sup> Gerald Stang, Global commons: Between cooperation and competition, 2013.  
[[https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief\\_17.pdf](https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief_17.pdf)]

<sup>203</sup> υποσημ. 201, pg. 3, 5-6.

<sup>204</sup> UN Agenda for sustainable development 2030, Goal 14.

<sup>205</sup> υποσημ. 201, pg. 6-7.

απασχολεί, καθώς το συγκεκριμένο καθεστώς καλύπτει μέχρι και τα νερά του νότιου ωκεανού νότια του 60<sup>ου</sup> παράλληλου.<sup>206</sup>

Η περιοχή δεν είχε παρατηρηθεί από τον άνθρωπο μέχρι το 1820, καθώς έχει σκληρό κλίμα και κανέναν αυτόχθονα πληθυσμό. Μέχρι σήμερα, επτά κράτη έχουν προβεί σε διεκδικήσεις τμημάτων της Ανταρκτικής (Νέα Ζηλανδία, Αυστραλία, Αργεντινή, Χιλή, Ηνωμένο Βασίλειο, Νορβηγία και Γαλλία). Οι θεωρίες, τις οποίες τα κράτη έχουν επικαλεσθεί προς υποστήριξη των διεκδικήσεών τους είναι της γειτνίασης, της προσάρτησης, της κατάληψης και των τομέων. Στη βάση των επιχειρημάτων όλων, πλην της Νορβηγίας βρίσκεται η τελευταία θεωρία. Πρόκειται για νομική κατασκευή, που στηρίζεται στη χάραξη ευθειών γραμμών με σημείο σύγκλισης τον Νότιο Πόλο. Ωστόσο, η θεωρία αμφισβητείται έντονα στο Διεθνές Δίκαιο, καθώς όλοι οι τομείς θεωρούνται, δυνάμει, περιοχές σύγκρουσης.<sup>207</sup> Καθώς η Ανταρκτική απέκτησε στρατιωτικό ενδιαφέρον κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, απειλήθηκε το φυσικό της περιβάλλον και ως εκ τούτου συνήφθη η Σύμβαση του 1959.

Τα κράτη που τη συνήψαν είχαν ως βασικό στόχο να διατηρήσουν αυτό το σημείο του πλανήτη μακριά από κρατικές διαμάχες και να το συνεκμεταλλεύονται για σκοπούς που προωθούν την έρευνα και την επιστήμη.<sup>208</sup> Έτσι, ήδη από το πρώτο άρθρο προβλέπεται η μη στρατιωτικοποίηση της περιοχής. Στη συνέχεια, με το πέμπτο άρθρο καθίσταται απαγορευμένη και οποιαδήποτε ενέργεια με χρήση πυρηνικών. Οι όροι αποστρατιωτικοποίηση και αποπυρηνικοποίηση δεν είναι δόκιμοι εν προκειμένω, δοθέντος ότι η περιοχή ποτέ δεν ήταν στρατιωτικοποιημένη ούτε τέθηκε ποτέ ζήτημα πυρηνικών.<sup>209</sup> Ο κατάλογος απαγορευμένων δραστηριοτήτων δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι αφήνει περιθώρια για άλλες στρατιωτικές χρήσεις που δεν αναφέρονται, καθώς το *inter alia* δηλώνει ότι πρόκειται για ενδεικτική απαρίθμηση. Φυσικά, δεν απαγορεύεται η παρουσία στρατιωτικού προσωπικού, αλλά υπό την προϋπόθεση ότι μόνος σκοπός του στην περιοχή είναι η παροχή βοήθειας στην επιστημονική έρευνα.<sup>210</sup>

Σχετικά με το καθεστώς που δημιούργησαν τα 13 μέρη που αρχικά είχαν υπογράψει τη Συνθήκη, έχει δημιουργηθεί προβληματισμός. Πολλοί είναι πλέον αυτοί που αναφέρουν τον καθεστώς της Ανταρκτικής ως παράδειγμα δημιουργίας αντικειμενικού καθεστώτος από σύμβαση που αναπτύσσει ισχύ *erga omnes*. Οι βασικές απόψεις που έχουν διατυπωθεί είναι τρεις. Κάποιοι θεωρητικοί προσπάθησαν να εξηγήσουν το *erga omnes* αποτέλεσμα που δημιούργησαν τα

---

<sup>206</sup> Συνθήκη της Ανταρκτικής, αρ. 6.

<sup>207</sup> Κωνσταντίνος Χατζηκωνσταντίνου, Η Συνθήκη της Ανταρκτικής, 2015.

[<http://www.kathimerini.gr/811105/article/epikairothta/kosmos/h-syn8hkh-ths-antarktikh>]

<sup>208</sup> Preamble of the Antarctic Treaty 1959

<sup>209</sup> Κωνσταντίνος Χατζηκωνσταντίνου, Η Συνθήκη της Ανταρκτικής, 2015.

[<http://www.kathimerini.gr/811105/article/epikairothta/kosmos/h-syn8hkh-ths-antarktikh>]

<sup>210</sup> Συνθήκη της Ανταρκτικής, αρ. 1§2.

συμβαλλόμενα μέρη, αντιμετωπίζοντάς το ως μια ιδέα εντός του δικαίου των συνθηκών και επιλύοντας το ζήτημα ως μία εξαίρεση στον κανόνα *pacta tertiis*. Μια δεύτερη ομάδα μελετητών έχει αναπτύξει αυτό που ο Λόρδος McNair αποκαλούσε «θεωρίες δημοσίου δικαίου» οι οποίες υποθέτουν μια οιονεί νομοθετική αρμοδιότητα ορισμένων κρατών να ρυθμίσουν ένα εδαφικό ζήτημα με ισχύ *erga omnes*. Η τρίτη σχολή εξετάζει τα αποτελέσματα διαφόρων διαδικασιών σε τρίτες χώρες για τις οποίες οι συνθήκες σκοπεύουν να δημιουργήσουν "αντικειμενικά" εδαφικά καθεστώτα. Αυτές οι διαδικασίες περιλαμβάνουν την αναγνώριση, τη συναίνεση και το *estoppel*, την ιστορική ενοποίηση και τη διαμόρφωση του διεθνούς εθιμικού δικαίου.<sup>211</sup>

Εκτός από τα νερά της Ανταρκτικής, έχουν συνομολογηθεί συνθήκες και για άλλες θαλάσσιες περιοχές που επίσης μας αφορούν, δοθέντος ότι εκτείνονται και στην ανοιχτή θάλασσα. Έτσι, υφίστανται περιφερειακές συνθήκες που αποπυρηνικοποιούν τμήματα της Λατινικής Αμερικής, της Καραϊβικής, του νότιου ειρηνικού, της Νοτιοανατολικής Ασίας και της Αφρικής. Το ζήτημα που τίθεται ως προς αυτές είναι ότι στο βαθμό που καλύπτουν τμήματα ανοιχτής θάλασσας, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως παραβίαση της αρχής της ελεύθερης ναυσιπλοΐας για τα πολεμικά πλοία με πυρηνική ενέργεια ή πυρηνικά όπλα. Πάντως, τα κράτη το έχουν αποδεχθεί, καθώς σε διαφορετική περίπτωση, μία γενική και άκαμπτη επιβολή του καθεστώτος αποπυρηνικοποίησης για όλα τα κράτη θα επηρέαζε σε μεγαλύτερο βαθμό την ελευθερία της ναυσιπλοΐας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Συνθήκη της Raratonga, με την οποία ιδρύεται το αποπυρηνικοποιημένο καθεστώς του νότιου ειρηνικού και στην οποία συμπεριλαμβάνεται με το αρ. 2 η πρόβλεψη ότι οι διατάξεις αυτής της συνθήκης δεν θα ερμηνεύονται με τρόπο που να παραβιάζουν την ελευθερία των θαλασσών.<sup>212</sup> Ανάλογη πρόβλεψη περιλαμβάνει και η Συνθήκη της Bangkok, η οποία αφορά την Νοτιοανατολική Ασία, με τη διαφορά ότι δεν εκτείνεται σε ανοιχτή θάλασσα.<sup>213</sup> Τέλος, πρέπει να αναφερθεί ότι αυτά τα καθεστώτα είναι διακριτά από τις περιπτώσεις κατά τις οποίες τα κράτη λιμένος δεν επιτρέπουν την είσοδο πλοίων με πυρηνικό οπλισμό ή θέτουν ορισμένες προϋποθέσεις.<sup>214</sup>

---

<sup>211</sup> Bruno Simma, *The Antarctic Treaty as a Treaty Providing for an Objective Regime*, *Cornell International Law Journal*, Vol. 19, Article 3, 1986, pg. 189, 192.

[<https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1161&context=cilj>]

<sup>212</sup> "Nothing in this Treaty shall prejudice or in any way affect the rights, or the exercise of the rights, of any state under international law with regard to freedom of the seas."

<sup>213</sup> Donald Rothwell, Tim Stephens, *The international law of the sea*, 2<sup>nd</sup> Edition, Hart Publishing, North America, 2016, pg. 302-303.

<sup>214</sup> *New Zealand Nuclear Free Zone, Disarmament and Arms Control Act 1987*.

### ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΜΗ ΕΝΤΑΣΣΟΜΕΝΕΣ ΣΤΟ JUS AD BELLUM

Οι ναυτικές επιχειρήσεις του πολεμικού ναυτικού ενός κράτους καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα ναυτλιακών αποστολών, το οποίο ξεκινά από το βασικό του ρόλο που συνίσταται στην άμυνα του κράτους, τη συμπλοκή, τα γυμνάσια, τις περιπολίες στρατηγικής αποτροπής, και καταλήγει σε άλλες δράσεις όπως η ενίσχυση του κρατικού μηχανισμού σε θέματα αστυνόμευσης της θαλάσσιας περιοχής και καταπολέμησης του εγκλήματος. Ο ειδικός νομικός χαρακτήρας και το καθεστώς ετεροδικίας που καλύπτει τα πολεμικά πλοία, τους επιτρέπει να διεξάγουν για λογαριασμό του κράτους σημαίας μια σειρά στρατιωτικών καθηκόντων εν καιρώ ειρήνης, τα οποία μπορούν να ταξινομηθούν σε ναυτικές επιχειρήσεις ειρηνικής περιόδου, ναυτικές επιχειρήσεις επιβολής του νόμου και επιχειρήσεις ασφαλείας.<sup>215</sup> Καθώς η πρώτη κατηγορία έχει αναπτυχθεί ήδη στο παρόν μέρος, μένει να τεθούν οι λοιπές.

#### **i. Επιχειρήσεις επιβολής του νόμου**

Οι ναυτικές επιχειρήσεις επιβολής του νόμου, περιλαμβάνουν την προστασία της αλιείας, την επιβολή κανόνων θαλάσσιας ασφάλειας και τις προσπάθειες αντιμετώπισης του εγκλήματος στον τομέα της ναυτιλίας. Οι ακτοφυλακές και οι αστυνομικές δυνάμεις επιβάλλουν γενικά το ναυτικό δίκαιο, αν και ορισμένα κράτη δεν διαθέτουν ακτοφυλακή και επομένως μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις ένοπλες δυνάμεις τους σε ρόλο αστυνομικού. Αλλά ακόμη και κράτη που διαθέτουν τέτοια σώματα ασφαλείας, χρησιμοποιούν ναυτικές δυνάμεις για ιδιαίτερα προκλητικές αποστολές επιβολής του νόμου, όπως η καταπολέμηση της διακίνησης ναρκωτικών, της πειρατείας, της τρομοκρατίας, της θαλάσσιας ρύπανσης, της εμπορίας ανθρώπων και του λαθρεμπορίου. Οι επαίοντες του διεθνούς δικαίου έχουν περικλείσει όλες αυτού του είδους τις αποστολές στον όρο «Επιχειρήσεις επιβολής του νόμου στη θάλασσα». Πρόκειται δηλαδή για έναν όρο που περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα επιχειρήσεων αστυνομικού τύπου που διεκπεραιώνονται από πολεμικά πλοία, ή εν γένει κρατικά πλοία. Η επιχείρηση συνίσταται στην παρακολούθηση των εμπορικών πλοίων με σκοπό την υποβολή τους σε έλεγχο και ακολούθως την επιβολή κυρώσεων αν καταστεί αναγκαίο. Όμως, και σε αυτή την περίπτωση εμπλέκονται μέσα εξαναγκασμού αλλά και χρήση όπλων από τις ένοπλες δυνάμεις, δραστηριότητες που

---

<sup>215</sup> James Kraska in Donald Rothwell, Alex Oude Elferink, Karenn Scott, Tim Stephens, *The Oxford Handbook of the Law of the Sea*, Oxford University Press, USA, 2017, pg. 873.

απαιτούν οριοθέτηση από το διεθνές δίκαιο, καθώς λαμβάνουν χώρα κατά βάση στην ανοιχτή θάλασσα.<sup>216</sup>

Καταρχάς πρέπει να διακρίνουμε αυτή τη χρήση βίας από εκείνη του 2(4) του Χάρτη, καθώς εδώ δεν πρόκειται για βία κατά της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας, όπως ορίζει ο Χάρτης, αλλά κατά ατόμων, στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης διαδικασίας.<sup>217</sup> Καθώς η ΣΔΘ δεν αναφέρεται σε κάποιο σαφή περιορισμό σε αυτή τη χρήση βίας, το ITLOS θέσπισε ένα σύνολο αρχών και κανόνων μέσω της νομολογίας του. Τα κριτήρια που έθεσε ήταν η μη αποτρεψιμότητα, το εύλογο του μέτρου και η αναγκαιότητα.<sup>218</sup> Η έννοια του αναπόφευκτου, συνίσταται στο ότι δεν πρέπει να υπάρχουν εφικτές εναλλακτικές λύσεις για το πολεμικό πλοίο για να σταματήσει το ιδιωτικό.<sup>219</sup> Η έννοια του εύλογου μέτρου είχε ήδη αναλυθεί από το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ κατά το οποίο, ο εύλογος βαθμός της απαιτούμενης βίας πρέπει να κρίνεται από την οπτική ενός εύλογου αξιωματικού παρόντος στο συμβάν, με βάση το σύνολο των συνθηκών που γνωρίζει.<sup>220</sup> Σύμφωνα με μια άλλη προσέγγιση, του ΕΔΔΑ, πιο εστιασμένη στα δικά του πρότυπα, πρέπει η άσκηση βίας να βασίζεται σε μια ειλικρινή πεποίθηση που γίνεται αντιληπτή, για βάσιμους λόγους, που να είναι έγκυρη τη στιγμή του περιστατικού, έστω και αν αποδεικνύεται στη συνέχεια ότι είναι λάθος.<sup>221</sup> Τέλος, η αρχή της αναγκαιότητας επιβάλλει την χρήση της ελάχιστης αναγκαίας βίας προς την επέλευση του επιδιωκόμενου σκοπού.<sup>222</sup>

Επίσης, υφίστανται και τρεις προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέχουν στο στάδιο πριν το πολεμικό πλοίο ανοίξει πυρ. Πρώτον, πρέπει να αποτελεί την έσχατη λύση. Πρέπει να είναι απολύτως απαραίτητη ενέργεια, κάτι που αποδεικνύεται από την εξάντληση όλων των ηπιότερων διαθέσιμων μέσων, συμπεριλαμβανομένων των προειδοποιητικών βολών, εκτός εάν μια επείγουσα απειλή για τη ζωή απαιτεί διαφορετική μεταχείριση. Δεύτερον, η ενέργεια πρέπει να ακολουθεί μια ρητή προειδοποίηση για τις βολές. Τρίτον, πρέπει να καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια για να διασφαλιστεί ότι δεν τίθεται η ανθρώπινη ζωή σε κίνδυνο. Ωστόσο, ο θάνατος

---

<sup>216</sup> Matteo Tondini, The use of force in the course of maritime law enforcement operations, *Journal on the Use of Force and International Law*, 2017, pg. 1-2.

[<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/20531702.2017.1298952?journalCode=rjuf20>]

<sup>217</sup> Patricia J. Kwast, Maritime Law Enforcement and the Use of Force: Reflections on the Categorisation of Forcible Action at Sea in the Light of the Guyana/Suriname Award, *Journal of Conflict & Security Law*, 2008, pg. 64-66.

[<https://academic.oup.com/jcsl/article-abstract/13/1/49/824799?redirectedFrom=PDF>]

<sup>218</sup> *Saint Vincent and the Grenadines v. Guinea*, ITLOS, Judgment, 1 July 1999, para. 155-156.

<sup>219</sup> Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials, Adopted by the 8th United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, 27 August to 7 September 1990, principle 4. [[www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/UseOfForceAndFirearms.aspx](http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/UseOfForceAndFirearms.aspx)]

<sup>220</sup> *Graham v. Connor*, US Supreme Court, Judgment, 1989, para. 396-397.

<sup>221</sup> *Giuliani and Gaggio v. Italy*, ECtHR, Judgment, 2011, para. 178

<sup>222</sup> υποσημ. 216, pg. 9.

δεν θα καθιστούσε αναγκαστικά την πράξη παράνομη από μόνη της, υπό τον όρο ότι ο κίνδυνος θανάτου ήταν εξαιρετικά απίθανος και μετριασμένος.<sup>223</sup>

Βλέπουμε, εκ των ανωτέρω ότι και εδώ εφαρμόζονται αρχές που συναντάμε και στο δίκαιο του πολέμου στη θάλασσα. Σε μία σύντομη συγκριτική ανασκόπηση, ωστόσο, μπορούμε να εντοπίσουμε σημαντικές διαφορές. Οι αρχές της αναγκαιότητας, της αναλογικότητας και των προφυλάξεων υπάρχουν και στις δύο περιπτώσεις, αλλά με διαφορά στο περιεχόμενο και τη λειτουργία. Ενώ στον πόλεμο στη θάλασσα επιτρέπεται η χρήση θανατηφόρας βίας να στρέφεται εναντίον νόμιμων στόχων ως πρώτη λύση, στις επιχειρήσεις επιβολής του νόμου μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο ως έσχατη λύση, υπό αυστηρές προϋποθέσεις. Τα πρόσωπα που αποτελούν απειλή πρέπει να συλλαμβάνονται αντί να θανατώνονται, εκτός εάν είναι απαραίτητο για να προστατευθούν πρόσωπα από επικείμενη απειλή θανάτου ή σοβαρού τραυματισμού ή να αποφευχθεί η διεξαγωγή ενός ιδιαίτερα σοβαρού εγκλήματος που συνεπάγεται σοβαρή απειλή για τη ζωή και ο στόχος αυτός δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με λιγότερο επιβλαβές μέτρο. Επιπλέον, στις επιχειρήσεις επιβολής του νόμου, η αρχή της αναλογικότητας απαιτεί την εξισορρόπηση των κινδύνων που ελλοχεύει ένα άτομο για βλάβη τόσο στον εαυτό του όσο και στους παρευρισκόμενους. Από την πλευρά του πολέμου στη θάλασσα, η αναλογικότητα απαιτεί εξισορρόπηση του άμεσου και συγκεκριμένου στρατιωτικού πλεονεκτήματος που αναμένεται από μια επίθεση σε ένα στρατιωτικό στόχο, με την αναμενόμενη παρεμπόδιση βλάβη σε προστατευόμενα πρόσωπα και αντικείμενα. Επομένως, ο προσδιορισμός της εκάστοτε κατάστασης είναι καθοριστικής σημασίας, αφού η κάθε μια επισύρει αντίστοιχα εφαρμογή άλλων κανόνων.<sup>224</sup>

## ii. Επιχειρήσεις ασφαλείας

Οι επιχειρήσεις θαλάσσιας ασφάλειας βρίσκονται μεταξύ της απλής επιβολής της νομοθεσίας και της διεξαγωγής πολέμου. Ενδέχεται να απαιτούν εντονότερη χρήση βίας από τις επιχειρήσεις επιβολής του νόμου, διότι οι απειλές θεωρούνται ότι υπερβαίνουν τις απλές παραβιάσεις και βλάπτουν τα εθνικά συμφέροντα ή επηρεάζουν τη διεθνή σταθερότητα. Έτσι, ως σύνολο

---

<sup>223</sup> Rob McLaughlin, Authorizations for maritime law enforcement operations, *International Review of the Red Cross*, 2016, pg. 469.

<sup>224</sup> ICRC, *International Humanitarian Law and the challenges of contemporary armed conflicts*, pg. 34.

[<https://www.icrc.org/en/document/international-humanitarian-law-and-challenges-contemporary-armed-conflicts>]



επιχειρήσεων, μπορούμε να πούμε πως στοχεύουν στην ασφάλεια του διεθνούς συστήματος.<sup>225</sup> Οι ενέργειες αυτές περιλαμβάνουν προσπάθειες για την καταστολή των εγκλημάτων παγκόσμιας δικαιοδοσίας, όπως η πειρατεία, η εμπορία ανθρώπων, η παράνομη μετανάστευση, η διεθνής διακίνηση ναρκωτικών, η θαλάσσια τρομοκρατία και η απαγόρευση των όπλων μαζικής καταστροφής.

Μάλιστα, ειδικά για την πειρατεία, το αρ. 100 ΣΔΘ αναθέτει καθήκον συνεργασίας όλων των κρατών με σκοπό την καταπολέμησή της. Πρέπει όμως να τη διαχωρίσουμε από την ένοπλη ληστεία στη θάλασσα. Η μεν πειρατεία<sup>226</sup> ορίζεται στο αρ. 101 ΣΔΘ<sup>227</sup> και νομικά νοείται μετά την αιγιαλίτιδα ζώνη, ενώ η ένοπλη ληστεία είναι οι αντίστοιχες συμπεριφορές στην αιγιαλίτιδα ή στα εσωτερικά ύδατα ενός κράτους και δεν αποτελεί διεθνές έγκλημα. Πρόκειται για επιχειρήσεις που εξαιτίας της αυξημένης βαρύτητάς τους στον τομέα της διεθνούς ασφάλειας, απαιτούν και πιο έντονη χρήση βίας.<sup>228</sup> Τα αρ. 99-111 ΣΘΔ πλέκουν ένα νομικό πλαίσιο που ανάλογα με την παραβίαση που πρέπει κάθε φορά να αντιμετωπισθεί, προσδιορίζουν τις συμπεριφορές και διαδικασίες, στις οποίες οφείλει να προβαίνει το επιχειρούν πολεμικό πλοίο. Ανάμεσα στις παραβιάσεις των άρθρων αυτών είναι και η μη εξουσιοδοτημένη εκπομπή από την ανοιχτή θάλασσα. Από εκεί και πέρα υπάρχουν και ρυθμίσεις, όπως η SOLAS και το US Coast guard's model maritime service code, που αφορούν προτάσεις και κατανομή αρμοδιοτήτων με σκοπό τη βελτιστοποίηση του εγχειρήματος, ωστόσο απαιτούν ενσωμάτωση από τα κράτη αν το επιθυμούν, άρα δεν μιλάμε για ρυθμίσεις με ευρεία ισχύ.

Και οι δύο κατηγορίες επιχειρήσεων μερικές φορές απαιτούν συνεχή καταδίωξη όταν υπάρχει βάσιμη υποψία ότι το διωκόμενο πλοίο παραβίασε τη νομοθεσία του κράτους αυτού.<sup>229</sup> Η καταδίωξη ξεκινά από τα εσωτερικά ύδατα ή την αιγιαλίτιδα ζώνη και καταλήγει στην ανοιχτή θάλασσα. Αν, όμως, ξεκινάει από τη συνορεύουσα ζώνη, δύναται να συνεχισθεί μόνο όταν η

---

<sup>225</sup> James Kraska, Raul Pedrozo, *International Maritime Security Law*, 2013, pg. 1, 73.

[<https://books.google.gr/books?id=x1mBzyEXLNIC&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q=security%20operations&f=false>]

<sup>226</sup> Για πειρατεία βλ. επίσης: Alfred P. Rubin, *The law of piracy*, University Press of the Pacific, Hawaii, 2006, Panos Koutrakos, Achilles Skordas, *The law and practice of piracy at sea*, Hart Publishing, Oxford, 2015, Bibi van Ginkel, Frans-Paul van der Putten, *The International Response to Somali Piracy: Challenges and Opportunities*, Martinus Nijhoff Publishers, 2010, John C. Payne, *Piracy Today: Fighting Villainy on the High Seas*, Sheridan House, 2010, Πέτρος Σιούσουρας, Δημήτρης Δαλακλής, *Σύγχρονες θαλάσσιες μεταφορές και το φαινόμενο της πειρατείας*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, 2011.

<sup>227</sup> "Piracy consists of any of the following acts: (a) any illegal acts of violence or detention, or any act of depredation, committed for private ends by the crew or the passengers of a private ship or a private aircraft, and directed: (i) on the high seas, against another ship or aircraft, or against persons or property on board such ship or aircraft; (ii) against a ship, aircraft, persons or property in a place outside the jurisdiction of any State; (b) any act of voluntary participation in the operation of a ship or of an aircraft with knowledge of facts making it a pirate ship or aircraft; (c) any act of inciting or of intentionally facilitating an act described in subparagraph (a) or (b)."

<sup>228</sup> James Kraska in Donald Rothwell, Alex Oude Elferink, Karenn Scott, Tim Stephens, *The Oxford Handbook of the Law of the Sea*, Oxford University Press, USA, 2017, pg. 873.

<sup>229</sup> ΣΔΘ, αρ. 111.

υποψία για παραβίαση αφορά κανόνες της συνορεύουσας. Κατά μία άλλη άποψη, εφόσον το δικαίωμα συνεχούς καταδίωξης αναγνωρίζεται στα παράκτια με σκοπό την προστασία των εθνικών του συμφερόντων στα χωρικά ύδατα, πρέπει κατ'αναλογία να απονέμεται και για τη συνορεύουσα.<sup>230</sup> Πρέπει να τονισθεί ότι η καταδίωξη δεν μπορεί να συνεχισθεί σε αιγιαλίτιδα τρίτου κράτους. Παρά ταύτα, το Συμβούλιο Ασφαλείας, ειδικά για την πειρατεία στις ακτές της Σομαλίας, έχει εξουσιοδοτήσει τα εμπλεκόμενα στις αποστολές πολεμικά πλοία να προβαίνουν και σε δραστηριότητες στα χωρικά ύδατα.<sup>231</sup> Πλέον, το πρόβλημα έχει ενταθεί ιδιαίτερα και στη δυτική Αφρική και συγκεκριμένα στον κόλπο της Γουινέας, γεγονός που καταδικάζεται από το Συμβούλιο Ασφαλείας.<sup>232</sup>

Πολλές φορές τα κράτη στην προσπάθειά τους να επιβάλλουν την νομιμότητα και να περιφρουρήσουν την ασφάλεια στη θάλασσα, επικουρούνται από περιφερειακούς οργανισμούς ή συστήνουν συλλογικές επιχειρήσεις με αυτό το σκοπό, εξαιτίας του ενδιαφέροντος όλων των κρατών να εξασφαλίσουν την ειρήνη και τη νομιμότητα, αλλά και λόγω των αυξημένων προκλήσεων που μπορεί να δημιουργήσει ένα συμβάν ή μία κρίση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ειδικά ενόψει της προσφυγικής κρίσης των τελευταίων ετών, αποτελεί η ενίσχυση των κρατών που αποτελούν το εξωτερικό σύνορο της Ευρώπης στη θάλασσα, από τη Frontex. Τα ευρωπαϊκά κράτη, έχοντας συνειδητοποιήσει τους κινδύνους που θέτει η έξαρση της παράνομης εισόδου δια θαλάσσιων συνόρων στην Ευρώπη, έχουν συστήσει την Frontex, η οποία δεν διαθέτει δικά της μέσα, αλλά βασίζεται σε ανθρώπινο δυναμικό και τεχνικά μέσα που συνεισφέρονται από τα κράτη-μέλη. Ο ρόλος της είναι κυρίως συντονιστικός στις επιχειρήσεις των αρμόδιων κρατών.<sup>233</sup>

Παράλληλα, στο πλαίσιο διεθνών συμφωνιών, όπως η North Atlantic Treaty Organization (NATO), τα κράτη επίσης διαθέτουν τα μέσα τους για την επίτευξη των σκοπών της σύμβασης. Προσφάτως, τον Οκτώβριο του 2018 οργάνωσε επιχείρηση αποτελούμενη από μία ιταλική, μία τουρκική και μία ρουμανική φρεγάτα και εστιασμένη κυρίως στον εντοπισμό δραστηριοτήτων και κινήσεων που σχετίζονται με την τρομοκρατία. Στο πλαίσιο αυτό διενήργησαν μία έρευνα ενός ύποπτου εμπορικού πλοίου και 8 φιλικές επισκέψεις σε αλιευτικά σκάφη για συλλογή πληροφοριών.<sup>234</sup>

---

<sup>230</sup> N.M. Poulantzas, *The right of hot pursuit in international law*, A.W. Sijthoff-Leyden, Utrecht, 1968, pg. 158-159.

<sup>231</sup> UN Doc. S/RES/1816, UN Doc. S/RES/1851.

<sup>232</sup> Efthymios Papastavridis, *The intercession of vessels on the high seas-Contemporary challenges to the legal order of the oceans*, Hart Publishing, Oxford, 2013, pg. 11-12.

<sup>233</sup> Ευρωπαϊκή Ένωση, Οργανισμός Ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής (Frontex).

[[https://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/frontex\\_el](https://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/frontex_el)]

<sup>234</sup> NATO Allied Maritime Command, NATO's Operation Sea Guardian Patrols the Mediterranean.

[<https://mc.nato.int/media-centre/news/2018/nato-operation-sea-guardian-patrols-the-mediterranean.aspx>]



## ΜΕΡΟΣ 2<sup>ο</sup> : ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΟΙΧΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ ΕΝ ΚΑΙΡΩ ΠΟΛΕΜΟΥ

### ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΟΙΧΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ (JUS AD BELLUM ΣΤΗΝ ΑΝΟΙΧΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ)

#### i. Η εφαρμογή του αρ. 2(4) του Χάρτη ΗΕ στη θάλασσα

Ο λατινικός όρος *jus ad bellum* αναφέρεται στις προϋποθέσεις, υπό τις οποίες ένα κράτος μπορεί να προσφύγει σε πόλεμο ή χρήση ένοπλης βίας. Η απαγόρευση χρήσης βίας και οι εξαιρέσεις αυτής αποτελούν τον πυρήνα του *jus ad bellum*.<sup>235</sup>

Οι στρατιωτικές δραστηριότητες, παραδοσιακά έχουν συνδεθεί με την βία. Σύμφωνα με το Ψήφισμα 3314 της 14<sup>ης</sup> Δεκεμβρίου 1974 της Γενικής Συνέλευσης για τον ορισμό της επίθεσης, ένοπλη βία συνιστά -μεταξύ άλλων- η εισβολή ή επίθεση από ένοπλες δυνάμεις στο έδαφος άλλου κράτους, η στρατιωτική κατοχή και ο βομβαρδισμός.<sup>236</sup> Πράξεις, δηλαδή, που επιχειρούνται από το στρατό ενός κράτους. Το ζήτημα της απαγόρευσης απειλής ή χρήσης βίας στις διακρατικές σχέσεις έχει απασχολήσει διαχρονικά τόσο τη θεωρία, όσο και την πρακτική κρατών και διεθνών δικαστηρίων με πληθώρα σχετικών υποθέσεων που έφτασαν ενώπιόν τους. Μάλιστα, η εκτεταμένη σημασία του έγκειται και στο γεγονός ότι αποτελεί τη διάταξη επί της οποίας ερείδεται όλο το σύστημα των Ηνωμένων Εθνών.<sup>237</sup> Μέχρι το τέλος του πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, η βία κατά κράτους δεν θεωρούνταν απαγορευμένη, αλλά αποδεκτό μέσο επίλυσης διακρατικών διαφορών. Πριν αποτυπωθεί σε νομικά δεσμευτικό κείμενο, συναντάται στο Σύμφωνο της Κοινωνίας των Εθνών και κατόπιν, το 1928 στο σύμφωνο Kellogg-Briand, υπό την έννοια της αποχής από βίαια μέσα και πόλεμο με σκοπό την επίλυση διεθνών διαφορών.<sup>238</sup> Στη συνέχεια, το 1949, η απαγόρευση αυτή λαμβάνει τη διατύπωση με την οποία είναι γνωστή σήμερα και αποτέλεσε το ένατο άρθρο του Σχεδίου Διακήρυξης της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου για τα Δικαιώματα και τις Υποχρεώσεις των Κρατών, τιθέμενη στον κατάλογο των υποχρεώσεων των κρατών.<sup>239</sup> Τα άρθρα του Σχεδίου έγιναν αντιληπτά ως γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου. Έτσι,

<sup>235</sup> ICRC, What are jus ad bellum and jus in bello? [<https://www.icrc.org/en/document/what-are-jus-ad-bellum-and-jus-bello-0>]

<sup>236</sup> Definition of Aggression, UN Doc. A/RES/3314, 14 December 1974.

<sup>237</sup> Alain Pellet, The Charter of the United Nations: A Commentary of Bruno Simma 's Commentary, Michigan Journal of International Law, Vol. 25, Issue 1, 2003, pg. 145.

[<https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1251&context=mjil>]

<sup>238</sup> Μ. Χ. Σαρηγιαννίδης σε Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, Χαράλαμπος Αποστολίδης, Μιλτιάδης Σαρηγιαννίδης, *Θεμελιώδεις έννοιες στο Διεθνές Δημόσιο Δίκαιο*, 2<sup>η</sup> Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2014, σελ. 598.

<sup>239</sup> ILC Yearbook, 1949, σελ. 286 επ.

καταδεικνύεται ότι όταν γίνεται λόγος για γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου, ουσιαστικά αναφερόμαστε σε δικαιώματα και αντίστοιχες υποχρεώσεις των κρατών στο πλαίσιο των διακρατικών σχέσεων.<sup>240</sup>

Στο σημείο αυτό, πρέπει να τονισθεί μια βασική διάκριση. Οι γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου, όπως αναφέρονται εδώ, δεν πρέπει να συγχέονται με τις αρχές των πολιτισμένων εθνών που αναφέρονται στο αρ. 38(1) (c) του καταστατικού του ΔΔΧ. Κατά τον διαχωρισμό που προεβεί ο Schachter, οι μεν πρώτες απορρέουν από την ιδιαίτερη φύση της διεθνούς κοινότητας και προορίζονται για να ρυθμίσουν αποκλειστικά τις σχέσεις εντός αυτής, ενώ οι δεύτερες εκκινούν από τις εσωτερικές έννομες τάξεις και ανάγονται σε επίπεδο διεθνών αρχών εφόσον μπορούν να εφαρμοσθούν και σε διακρατικές σχέσεις.<sup>241</sup> Μάλιστα, ο Mosler διαχωρίζει περαιτέρω τις αρχές της πρώτης κατηγορίας σε εκείνες που συνδέονται άρρηκτα με τη δομή της διεθνούς κοινότητας και εδώ υπάγει την απαγόρευση απειλής ή χρήσης βίας, και σε εκείνες που ο ίδιος αποκαλεί ουσιώδεις και περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων την ελευθερία της ανοιχτής θάλασσας.<sup>242</sup>

Η ως άνω απαγόρευση εισάγεται με το αρ. 2(4)<sup>243</sup> του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών αποτρέποντας τα κράτη μέλη από την μεταχείριση βίας ή απειλή αυτής κατά της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας των λοιπών κρατών. Τη σημασία του άρθρου ανέδειξε και το ίδιο το ΔΔΧ στην υπόθεση στρατιωτικών και παραστρατιωτικών δραστηριοτήτων των ΗΠΑ στη Νικαράγουα και κατά αυτής, όπου αναγνώρισε την απαγόρευση τόσο ως κανόνα διεθνούς εθιμικού, όσο και ως αναγκαστικού δικαίου, δεσμεύοντας όχι μόνο τα κράτη-μέλη του Οργανισμού, αλλά το σύνολο της διεθνούς κοινότητας. Μάλιστα, για να διαπιστώσει τον *jus cogens* χαρακτήρα επικαλέστηκε αντίστοιχες δηλώσεις εκπροσώπων κρατών, οι οποίες διατυπώθηκαν στο πλαίσιο των εργασιών της ILC επί της κωδικοποίησης του δικαίου των Συνθηκών.<sup>244</sup>

Η υποχρέωση αποχής, όπως καθίσταται σαφές, είναι διττή. Αφενός πρόκειται για αποχή από τη χρήση βίας, αφετέρου για αποχή από την απειλή αυτής. Ως απειλή χρήσης βίας νοείται η εχθρική πρόθεση που κάποιο κράτος κάνει γνωστή σε έτερο συσχετιζοντάς την με μελλοντική χρήση βίας εναντίον του.<sup>245</sup> Συχνά, η απειλή χρήσης βίας συνδέεται με το δικαίωμα των κρατών στη νόμιμη άμυνα για τα επαπειλούμενα δικαιώματά τους και ως εκ τούτου είναι πιο ανεκτή στις διεθνείς

---

<sup>240</sup> Γιώργος Κυριακόπουλος, *Η κατάχρηση δικαιώματος στο δημόσιο διεθνές δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2018, σελ. 31.

<sup>241</sup> Oscar Schachter, *International law in theory and practice - General course in public international law*, R.C.A.D.I., tome 178, 1982, σελ. 74-80.

<sup>242</sup> Hermann Mosler, *The international society as a legal community*, Sijthoff & Noordhoff, 1980, pg 122. [<https://books.google.gy/books?id=IT2aJKV6hDEC&printsec=copyright#v=onepage&q=principle&f=false>]

<sup>243</sup> “All Members shall refrain in their international relations from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any state, or in any other manner inconsistent with the Purposes of the United Nations.”

<sup>244</sup> *Nicaragua v. United States of America*, ICJ, Judgment, 27 June 1986, para. 190.

<sup>245</sup> Nikolas Stürchler, *The threat of force in international law*, Cambridge University Press, 2007, pg. 37.

σχέσεις. Έχοντας, επομένως μία πολιτική χροιά, σπανίως απασχολεί τα διεθνή δικαιοδοτικά όργανα.<sup>246</sup> Ωστόσο, ενδεικτικά θα μπορούσε να αναφερθεί η γνωμοδότηση του ΔΔΧ επί της νομιμότητας της απειλής ή χρήσης πυρηνικών όπλων, που ζητήθηκε από την Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, στην οποία, μάλιστα, το δικαστήριο αναγνώρισε ως εξαίρεση στην απαγόρευση απειλής χρήσης βίας την περίπτωση κατά την οποία η ίδια η απειλή σκοπεύει στο να αποτρέψει τη χρήση βίας. Η επαπειλούμενη βία πρέπει να βρίσκεται πάντα σε συμφωνία με τις επιταγές του Χάρτη.<sup>247</sup>

Ως προς τη χρήση βίας, η ερμηνεία είναι αρκετά σαφέστερη. Ο όρος αναφέρεται μόνο στην ένοπλη βία, αφήνοντας εκτός μορφές πολιτικού ή οικονομικού εξαναγκασμού, κάτι που διαφαίνεται από τις προπαρασκευαστικές εργασίες του Χάρτη των ΗΕ. Αν και στη διάσκεψη του Σαν Φρανσίσκο υποστηρίχθηκε και η αντίθετη άποψη, θεωρήθηκε ότι κάτι τέτοιο θα διεύρυνε υπερβολικά το πεδίο εφαρμογής της διάταξης και ως εκ τούτου δεν επικράτησε.<sup>248</sup> Αυτό που πρέπει να διευκρινισθεί είναι εάν κάθε περίπτωση άσκησης ένοπλης βίας μπορεί να παραβιάσει το 2(4) του Χάρτη. Γίνεται δεκτό ότι η ένοπλη βία εμπίπτει στο άρθρο όταν θέτει ή δύναται να θέσει σε κίνδυνο την εδαφική κυριαρχία ή την πολιτική ανεξαρτησία κάποιου κράτους. Μάλιστα, παρά την περιοριστική διατύπωση, γίνεται δεκτό ότι γενικότερα τα κράτη δεν έχουν δικαίωμα να επεμβαίνουν είτε με ένοπλη βία είτε χωρίς στις εσωτερικές ή εξωτερικές υποθέσεις άλλων κρατών, κάτι που καταλήγει να καλύπτει ακόμα και τα πολιτικά, οικονομικά και πολιτισμικά ζητήματα. Αν και υπήρξε μία περίπτωση οικονομικής πίεσης από την Αραβία σε χώρες που τάσσονταν υπέρ του Ισραήλ το 1973-1974, κάτι που υποστήριζε την ερμηνεία διακηρύξεων που αποκήρυσσαν τέτοιες μορφές βίας, παρά ταύτα ακόμη δεν είναι σαφές αν αντιτάσσονται στην έννοια της βίας του Χάρτη.<sup>249</sup>

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ένα ζήτημα που συνδέεται άμεσα και είναι η χρήση βίας από κράτος, με τη μορφή των αντιποίνων.<sup>250</sup> Ο όρος χρησιμοποιούνταν για να καλύψει παράνομη δράση, συμπεριλαμβανομένης της χρήσης βίας από κράτος, υπό τη μορφή της αυτοβοήθειας απέναντι σε κάποια παραβίαση από άλλο κράτος. Πλέον, αναφέρεται μόνο στις πράξεις αυτές εν καιρώ διεθνούς ένοπλης σύρραξης.<sup>251</sup> Πρόκειται για μέτρα καταναγκασμού ή βίας στα οποία προσφεύγει ένα κράτος κατά ενός άλλου, παραβιάζοντας κανόνα του διεθνούς δικαίου, για να υποχρεώσει ένα άλλο που έχει παρανομήσει προηγουμένως, να συμμορφωθεί. Σε σχέση με το

---

<sup>246</sup> Μ. Χ. Σαρηγιαννίδης σε Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, Χαράλαμπος Αποστολίδης, Μιλτιάδης Σαρηγιαννίδης, *Θεμελιώδεις έννοιες στο Διεθνές Δημόσιο Δίκαιο*, 2<sup>η</sup> Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2014, σελ. 601.

<sup>247</sup> *Legality of the threat or use of nuclear weapons*, Advisory Opinion, ICJ, 8 July 1996, para. 47.

<sup>248</sup> Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας, *Το δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας*, 3<sup>η</sup> Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2017, σελ. 731.

<sup>249</sup> Malcolm N. Shaw, *International Law*, 8<sup>th</sup> Edition, Cambridge University Press, United Kingdom, 2017, pg. 856-858.

<sup>250</sup> Malcolm N. Shaw, *International Law*, 8<sup>th</sup> Edition, Cambridge University Press, United Kingdom, 2017, pg. 860.

<sup>251</sup> ILC Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries, Yearbook of the International Law Commission, Vol. II, Part Two, 2001, pg. 128.

Χάρτη γεννάται μία ερώτηση, αν ένα πολεμικό ή εμπορικό πλοίο συλληφθεί ως αντίποινα, θεωρείται ότι και εδώ απαγορεύεται η χρήση βίας; Η απάντηση θα είναι ότι και σε αυτή την περίπτωση αντίκειται όχι μόνο στο 2(4), αλλά εν γένει στο πνεύμα του Χάρτη.<sup>252</sup> Σύμφωνα με το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, όπου δεν απαγορεύονται από το διεθνές δίκαιο, τα αντίποινα υπόκεινται σε αυστηρές ρυθμίσεις.<sup>253</sup> Μάλιστα, πρόκειται για κανόνα εθιμικού δικαίου. Έτσι, τα αντίποινα μπορούν να ληφθούν νομίμως μόνο υπό τις περιστάσεις της νόμιμης άμυνας.<sup>254</sup> Κατά μία άλλη άποψη, ωστόσο, το δικαίωμα της άμυνας δεν μπορεί να καλύπτει και τα αντίποινα και γενικότερα κάθε πράξη, για να κριθεί η νομιμότητά της, πρέπει να εξετάζεται υπό το φως του Χάρτη.<sup>255</sup>

Για να είναι νόμιμα, πρέπει να πληρούνται πέντε προϋποθέσεις. Πρώτη είναι να λαμβάνονται μόνο ως αντίδραση σε προηγούμενη σοβαρή παραβίαση του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και μόνο για να αναγκάσουν το άλλο κράτος να συμμορφωθεί με το νόμο. Επειδή τα αντίποινα είναι αντίδραση σε μια προηγούμενη σοβαρή παραβίαση του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, τα αντίποινα για μελλοντική παραβίαση, η απάντηση σε αυτά με αντίποινα και η εφαρμογή τους ως αντίδραση σε παραβίαση άλλου είδους νόμου δεν είναι επιτρεπτά. Δεύτερη προϋπόθεση είναι να αποτελούν έσχατο μέτρο. Η προϋπόθεση αυτή αντικατοπτρίζεται στη διεθνή πρακτική, αφού αποτυπώνεται σε πολλά στρατιωτικά εγχειρίδια, στην εθνική νομολογία και στις δηλώσεις των κρατών στη διάσκεψη που οδήγησε στην έκδοση των πρόσθετων πρωτοκόλλων. Μάλιστα, το Ηνωμένο Βασίλειο επιφυλάχθηκε του δικαιώματος να προβεί σε αντίποινα «μόνο μετά από επίσημη προειδοποίηση προς το αντίπαλο μέρος, όταν το αίτημα για παύση των παραβιάσεων δεν έχει ληφθεί υπόψη». Τρίτον, πρέπει να τηρείται η αναλογικότητα ανάμεσα στα αντίποινα και στη δράση που επιδιώκεται να σταματήσει. Αυτό επιβεβαιώνεται από τις δηλώσεις των κρατών και γενικώς την διεθνή πρακτική. Αξιοσημείωτο είναι ότι παραβιάσεις που διαπράχθηκαν κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, για τις οποίες οι κατηγορούμενοι προέβαλαν ισχυρισμούς περί αντιποίνων, κρίθηκαν δυσανάλογες με την αρχική παραβίαση και έτσι οι ισχυρισμοί απορρίφθηκαν. Τέταρτον, η απόφαση για αντίποινα πρέπει να λαμβάνεται από τα υψηλόβαθμα στελέχη της κυβέρνησης, κάτι που επιβεβαιώθηκε και από το ICTY.<sup>256</sup> Τέλος, πρέπει να λήγουν όταν σταματάει η παραβίαση από την άλλη πλευρά.<sup>257</sup>

Μία άλλη μορφή χρήσης βίας, ως ειδικότερη έκφανση των αντιποίνων είναι ο ναυτικός αποκλεισμός. Αν και θεωρείται βία, δεν υπόκειται στην απαγόρευση του αρ. 2(4) του Χάρτη,

---

<sup>252</sup> Νικόλαος Πουλαντζάς, *Το δίκαιο της θάλασσας*, Εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα, 1998, σελ. 69-71.

<sup>253</sup> Customary IHL, Rule 145.

<sup>254</sup> Malcolm N. Shaw, *International Law*, 8<sup>th</sup> Edition, Cambridge University Press, United Kingdom, 2017, pg. 860.

<sup>255</sup> Ingrid Detter, *The law of war*, 2<sup>nd</sup> Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, pg. 88.

<sup>256</sup> *Prosecutor v. Kupreškić*, ICTY, Judgment, 14 January 2000, para. 532.

<sup>257</sup> ICRC, Rule 145, Reprisals. [[https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1\\_rul\\_rule145](https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule145)]

καθώς από το 1856, με τη Διακήρυξη των Παρισίων, οι μέθοδοι οικονομικού πολέμου έχουν αναγνωρισθεί στο συμβατικό δίκαιο. Η Διακήρυξη παραμένει σε ισχύ και αποτελεί τη βάση του ισχύοντος διεθνούς δικαίου που ρυθμίζει τις εμπορικές επιθέσεις και τις επιχειρήσεις αποκλεισμού.<sup>258</sup> Αποτελεί «πολεμική επιχείρηση» για την αποτροπή των πλοίων ή των αεροσκαφών οποιουδήποτε κράτους, του εχθρικού καθώς και των ουδέτερων, από την είσοδο ή την έξοδο συγκεκριμένων λιμένων, αεροδρομίων ή παρακτίων περιοχών που ανήκουν, καταλαμβάνονται ή βρίσκονται υπό τον έλεγχο ενός εχθρικού κράτους. Σκοπό έχει να εμποδίσει τον εχθρό από τη χρήση εχθρικού ή ουδέτερου σκάφους ή αεροπλάνου για τη μεταφορά προσωπικού και προμηθειών προς ή από εχθρικό έδαφος. Πλέον στις περισσότερες περιπτώσεις αποτελεί τμήμα στρατιωτικής επιχείρησης και στόχο έχει την αποδυνάμωση όχι της οικονομίας του αντιπάλου κράτους, αλλά των ενόπλων δυνάμεών του. Έτσι, αποτελεί μέθοδο πολέμου στη θάλασσα και ως εκ τούτου εφαρμόζονται και επ' αυτού οι κανόνες του πολέμου στη θάλασσα και του *jus in bello*.<sup>259</sup>

Από το ναυτικό αποκλεισμό πρέπει να διακρίνουμε το ναυτικό οικονομικό εμπάργκο. Το πρώτο αποτελεί πολεμική δραστηριότητα που περιλαμβάνει χρήση βίας ως μορφή οικονομικού πολέμου, ενώ το δεύτερο είναι μία επιχείρηση που ανήκει στην κατηγορία των επιχειρήσεων της επιβολής του νόμου, έχοντας εντελώς διαφορετική νομική βάση. Μάλιστα, ο Χάρτης τα τοποθετεί σε διαφορετικά σημεία. Ο αποκλεισμός ανήκει στις στρατιωτικές κυρώσεις<sup>260</sup> τη στιγμή που το εμπάργκο σε άρθρο που αναφέρεται σε μέτρα που δεν περιλαμβάνουν χρήση βίας<sup>261, 262</sup>.

Τα κράτη είναι διατεθειμένα να αποδεχθούν και τον εθμικό χαρακτήρα των αρχών της Διακήρυξης του Λονδίνου 1909. Δεν αμφισβητούν τις βασικές αρχές που διέπουν το ναυτικό αποκλεισμό, σύμφωνα με τις οποίες ο αποκλεισμός πρέπει να κηρυχθεί και η κήρυξη πρέπει να περιλαμβάνει τις λεπτομέρειες του αρ. 9 της Διακήρυξης του Λονδίνου. Επίσης, πρέπει να ενημερώνονται όσοι θα επηρεαστούν και να γίνεται αμερόληπτη εφαρμογή του. Διχογνωμία έχει προκαλέσει η τέταρτη αρχή, της αποτελεσματικότητάς του, προκειμένου να θεωρηθεί έγκυρος. Αποτελεσματικός θεωρείται όταν διατηρείται από μια δύναμη ή άλλο μηχανισμό που είναι επαρκής, ώστε να καταστήσει επικίνδυνη την είσοδο ή την έξοδο της αποκλεισμένης περιοχής. Το μόνο σημείο ταύτισης της θεωρίας, που αναγνωρίζεται εν γένει πλέον, είναι ότι όταν κρίνουμε

---

<sup>258</sup> Steven Haines, War at sea: Nineteenth-century laws for twenty-first-century wars?, International Review of the Red Cross, 2016, pg. 436.

<sup>259</sup> Wolff Heintschel von Heinegg, Naval Blockade, International Law Studies, Vol. 75, pg. 204-217. [<https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=1429&context=ils>]

<sup>260</sup> Χάρτης HE, αρ. 42.

<sup>261</sup> Χάρτης HE, αρ. 41.

<sup>262</sup> υποσημ. 258, pg. 424.

την αποτελεσματικότητα πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη την ανάπτυξη σύγχρονων οπλικών συστημάτων.

Τέλος, πρέπει να τονισθεί ότι ο αποκλεισμός είναι, υπό την έννοια του άρ. 49(3) AP I, μια μέθοδος «πολέμου στη θάλασσα που μπορεί να επηρεάσει τον άμαχο πληθυσμό [...] στη στεριά». Ως εκ τούτου, τα κράτη δεν μπορούν να προβαίνουν σε αποκλεισμούς με βασικό σκοπό την άρνηση των βασικών τροφίμων στον πληθυσμό. Ως μέρος του εθιμικού διεθνούς δικαίου, η απαγόρευση της λιμοκτονίας του άμαχου πληθυσμού δεσμεύει και τα κράτη μη-μέλη, δεδομένου ότι απορρέει από τις γενικά αποδεκτές αρχές του ανθρωπιστικού δικαίου και της αναλογικότητας.<sup>263</sup>

Παράδειγμα παραβίασης αυτής της αρχής εμφανίζεται στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν δεν υπήρχαν ακόμα αυτά τα πρωτόκολλα. Οι συμμαχικές δυνάμεις και ιδιαίτερα η Αγγλία, προέβησαν σε ναυτικό αποκλεισμό της Γερμανίας από το 1914 έως το 1919, εμποδίζοντας εφόδια και αγαθά να φτάσουν στις κεντρικές δυνάμεις. Θεωρήθηκε καθοριστικό στοιχείο στη νίκη των συμμαχικών δυνάμεων, με 424.000 Γερμανούς πολίτες να έχουν πεθάνει λόγω του λιμού και ασθενειών που προκάλεσε ο αποκλεισμός.<sup>264</sup>

Πιο πρόσφατο παράδειγμα αποτελεί ο ναυτικός αποκλεισμός της Παλαιστίνης από το Ισραήλ. Το Ισραήλ είχε επιβάλει περιορισμούς στη μετακίνηση στη Λωρίδα της Γάζας από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι οποίοι εντάθηκαν το 2007, όταν το Ισραήλ επέβαλε στη Γάζα, θαλάσσιο και αεροπορικό αποκλεισμό, επικαλούμενο ζητήματα ασφάλειας. Ως αποτέλεσμα, 1,8 εκατομμύρια Παλαιστίνιοι στη Γάζα παραμένουν αποκλεισμένοι, ενώ τους απαγορεύεται η ελεύθερη πρόσβαση στο υπόλοιπο έδαφος και τον έξω κόσμο. Ο αποκλεισμός έχει υπονομεύσει τις συνθήκες διαβίωσης στον παράκτιο θύλακα και έχει αποδυναμώσει τον οικονομικό και κοινωνικό ιστό της χώρας.<sup>265</sup> Ερειδόμενοι σε αυτές τις διαπιστώσεις, της εξαθλίωσης του άμαχου πληθυσμού και της άρνησης βασικών βιοτικών απαιτήσεων, αλλά και εξαιτίας της γενικότερης βαρύτητας των παραβιάσεων των δικαιωμάτων, του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και των ζητημάτων διεθνούς ποινικού δικαίου, έχει ζητηθεί να φτάσει το ζήτημα στο Συμβούλιο Ασφαλείας.<sup>266</sup> Μάλιστα, σύμφωνα με δήλωση που δημοσιεύθηκε από την επικεφαλής εισαγγελέα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου Fatou Bensouda, η θανάσιμη χρήση βίας κατά του άμαχου

---

<sup>263</sup> Wolff Heintschel von Heinegg, *Naval Blockade*, *International Law Studies*, Vol. 75, pg. 204-217. [<https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=1429&context=ils>]

<sup>264</sup> The British Naval Blockade, *History of Western Civilization II*. [<https://courses.lumenlearning.com/suny-hccc-worldhistory2/chapter/the-british-naval-blockade/>]

<sup>265</sup> United Nations Office for the coordination of humanitarian affairs, *Gaza Blockade*. [<https://www.ochaopt.org/theme/gaza-blockade/>]

<sup>266</sup> UN Doc. A/HRC/31/40/Add.1, *Annual report of the United Nations High Commissioner for Human Rights and reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General, Human rights situation in Palestine and other occupied Arab territories*, 7 March 2016, para. 7.



πληθυσμού που διαδηλώνει θα μπορούσε να εξετασθεί υπό το φως του Καταστατικού της Ρώμης.<sup>267</sup>

Κατόπιν της ανάπτυξης του ζητήματος της χρήσης βίας, κρίνεται σκόπιμο να εξετασθεί κατά πόσο το άρθρο 2(4) του Χάρτη μπορεί να εφαρμοσθεί στην ανοιχτή θάλασσα πέραν κάθε κρατικής κυριαρχίας.

Πράγματι, το αρ. 301 της ΣΔΘ, προβλέπει την εφαρμογή των αρχών του Χάρτη από τα κράτη και στη θάλασσα, όταν αυτά ασκούν τα δικαιώματα και εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους.<sup>268</sup> Μάλιστα, επιβάλλει στα κράτη να συμπεριφέρονται με τρόπο που όχι μόνο δεν παραβιάζει το αρ. 2(4), αλλά τις αρχές του Χάρτη στο σύνολό τους. Εκείνο που πρέπει να τονισθεί, καθώς είναι βασικό για την συνέχεια της παρούσας μελέτης, είναι ότι οι υποχρεώσεις αυτές δεν μπορεί να ερμηνευθούν ως επιβάλλουσες γενική αποστρατιωτικοποίηση των θαλασσών.<sup>269</sup>

## ii. Οι εξαιρέσεις της απαγόρευσης χρήσης βίας

Στην εν λόγω απαγόρευση υπάρχουν δύο εξαιρέσεις. Πρόκειται για την νόμιμη άμυνα αφενός και για τη χρήση βίας κατόπιν εξουσιοδότησης του Συμβουλίου Ασφαλείας αφετέρου. Πριν το Χάρτη, η άμυνα ήταν περισσότερο ζήτημα πολιτικό παρά νομικό.<sup>270</sup> Πλέον, η εξαίρεση της άμυνας αποτυπώνεται στο αρ. 51<sup>271</sup> του Χάρτη δίνοντας το δικαίωμα σε κάθε κράτος που δέχεται ένοπλη επίθεση να αμυνθεί, ενώ παράλληλα οφείλει να το αναφέρει στο Συμβούλιο Ασφαλείας, ώστε να λάβει μέτρα. Οι προϋποθέσεις για την ενεργοποίηση του άρθρου είναι ουσιαστικές, δηλαδή να υφίσταται ένοπλη και παρούσα επίθεση, ενώ συντρέχει και μία διαδικαστική, η οποία είναι η άμεση ενημέρωση του Συμβουλίου Ασφαλείας.

---

<sup>267</sup> United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, UN human rights experts condemn killings of Palestinians near Gaza fence by Israeli security forces.

[<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22950>]

<sup>268</sup> “In exercising their rights and performing their duties under this Convention, States Parties shall refrain from any threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any State, or in any other manner inconsistent with the principles of international law embodied in the Charter of the United Nations.”

<sup>269</sup> Κρατερός Ιωάννου, Αναστασία Στρατή, *Δίκαιο της Θάλασσας*, 4<sup>η</sup> Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2013, σελ. 206.

<sup>270</sup> Kalliopi Chainoglou, *Reconceptualising the law of self-defence*, Ant. N. Sakkoulas, Athens, 2008, pg. 65.

<sup>271</sup> “Nothing in the present Charter shall impair the inherent right of individual or collective self-defence if an armed attack occurs against a Member of the United Nations, until the Security Council has taken measures necessary to maintain international peace and security. Measures taken by Members in the exercise of this right of self-defence shall be immediately reported to the Security Council and shall not in any way affect the authority and responsibility of the Security Council under the present Charter to take at any time such action as it deems necessary in order to maintain or restore international peace and security.”

Ως προς τον όρο «επίθεση»<sup>272</sup> η ερμηνεία που έχει επικρατήσει είναι ότι αναφέρεται στις ενέργειες που μπορεί να προβεί ένα κράτος που διαθέτει οργανωμένες στρατιωτικές δυνάμεις και μπορεί να υποστηρίξει μία στρατιωτική επιχείρηση εύρους ικανού να απειλήσει την εδαφική κυριαρχία ή την πολιτική ανεξαρτησία του δεχόμενου την επίθεση κράτους. Πρέπει, δηλαδή, να έχουμε δύο τουλάχιστον εμπλεκόμενα κράτη και κάποια στρατιωτική επιχείρηση.<sup>273</sup> Περαιτέρω, το «ένοπλη» πρέπει να ερμηνεύεται ανάλογα με τις περιστάσεις και σύμφωνα με τις τεχνολογικές εξελίξεις, με αποτέλεσμα να μπορεί πλέον να τεθεί θέμα κυβερνοεπίθεσης, την οποία να καλύπτει το αρ. 51.<sup>274</sup> Τέλος, η επίθεση πρέπει να είναι παρούσα, υπό την έννοια της πρόκλησης άμεσου και επικείμενου κινδύνου για το δεχόμενο την επίθεση κράτος, χωρίς να υφίσταται χρόνος να ακολουθηθεί οποιαδήποτε άλλη οδός πλην της χρήσης βίας για αμυντικό σκοπό. Αυτό έχει διατυπωθεί για πρώτη φορά από τον Αμερικανό υπουργό εξωτερικών Daniel Webster στο πλαίσιο της υπόθεσης Caroline και έμεινε γνωστό ως “Webster doctrine”.<sup>275</sup> Ωστόσο, ο καθηγητής Dinstein έχει παρουσιάσει και μια διαφορετική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία, είναι αποδεκτή και μια προληπτική άμυνα στο πλαίσιο του αρ. 51, στην περίπτωση που το επιτιθέμενο κράτος έχει δεσμευθεί για μια ένοπλη επίθεση με έναν φαινομενικά αμετάκλητο τρόπο.<sup>276</sup>

Στα ως άνω κριτήρια το ΔΔΧ έχει προσθέσει μέσω της νομολογίας του<sup>277</sup> εκείνο της αναλογικότητας και της αναγκαιότητας στα μέτρα που λαμβάνει το αμυνόμενο κράτος, ώστε αυτά να θεωρηθεί ότι εμπίπτουν στη διάταξη για την άμυνα. Τελευταία πτυχή του ζητήματος της άμυνας που αξίζει να αναφερθεί είναι το δικαίωμα των κρατών στη συλλογική άμυνα κατά ένοπλης επίθεσης που δέχεται ένα κράτος, όπως προβλέπει ο Χάρτης. Μάλιστα, το ΔΔΧ έχει εξειδικεύσει την έννοια εισάγοντας τρία κριτήρια που πρέπει σωρευτικά να συντρέχουν. Πρώτον, πρέπει να υπάρχει ένοπλη επίθεση από κράτος κατά κράτους, δεύτερον το ίδιο το δεχόμενο την

---

<sup>272</sup> Για προσεγγίσεις της έννοιας ανά τα έτη βλ. Μαρία Αθ. Πίχου, *Η έννοια της επίθεσης στο διεθνές δίκαιο*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012.

<sup>273</sup> Ian Brownlie, *International Law and the Use of Force by States*, Oxford University Press, 1963, pg. 278-279.

<sup>274</sup> Michael Schmitt, Computer network attack and the use of force in international law, thoughts on a normative framework, *Columbia Journal on Transnational Law*, Vol. 37, 1999, pg. 929-935.

[<https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=124083127024112094020119086025083087057013006006039043089016066023003122074087083068056000031041111006030009000102099019064083062074008052087002001090072108113024004025051013094122019021025000103113082012003080096103064077087122110125025088121074117022&EXT=pdf>]

<sup>275</sup> Olivier Corten in Marc Weller, *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law*, Oxford University Press, Chapter 39- Necessity, 2015, pg. 861-862. [[https://books.google.gr/books?id=ZG-bBgAAQBAJ&pg=PA861&lpg=PA861&dq=robert+jennings+the+caroline+and+mcleod+cases&source=bl&ots=Ej6Db-n0f7&sig=Ne\\_lMqYQIRJC1cpuHpn-gxjg65Q&hl=el&sa=X&ved=2ahUKEwix1e3YsdLdAhVKjCwKHB8dAiwQ6AEwBnoECAQQAQ#v=snippet&q=caroline&f=false](https://books.google.gr/books?id=ZG-bBgAAQBAJ&pg=PA861&lpg=PA861&dq=robert+jennings+the+caroline+and+mcleod+cases&source=bl&ots=Ej6Db-n0f7&sig=Ne_lMqYQIRJC1cpuHpn-gxjg65Q&hl=el&sa=X&ved=2ahUKEwix1e3YsdLdAhVKjCwKHB8dAiwQ6AEwBnoECAQQAQ#v=snippet&q=caroline&f=false)]

<sup>276</sup> Yoram Dinstein, *War, aggression and self-defence*, 2<sup>nd</sup> Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, pg. 190.

<sup>277</sup> *Nicaragua v. United States of America*, ICJ, Judgment, 27 June 1986, para. 176; *Legality of the threat or use of nuclear weapons*, Advisory Opinion, ICJ, 8 July 1996, para. 41; *Islamic Republic of Iran v. United States of America*, ICJ, Judgment, 6 November 2003, para. 43.



επίθεση κράτος να το έχει δηλώσει και όχι η εκτίμηση να επαφίεται στα τρίτα κράτη, τρίτον να έχει προηγηθεί πρόσκληση από το αμυνόμενο κράτος.<sup>278</sup>

Διχογνωμία υφίσταται όχι μόνο ως προς το αν δικαιολογείται άμυνα σε μελλοντική επίθεση αλλά και ως προς τις περιστάσεις υπό τις οποίες μπορεί ένα κράτος να παρεμβαίνει σε μία εσωτερική σύγκρουση σύμφωνα με την αρχή της συλλογικής αυτοάμυνας. Ακόμη, αβεβαιότητα παρατηρείται και σχετικά με την πρώτη χρήση πυρηνικών όπλων, το χτύπημα πόλεων και την αναλογικότητα των αντιποίνων. Αυτά τα αμφιλεγόμενα ζητήματα δείχνουν ότι οι κανόνες αυτοάμυνας δεν εντοπίζονται σε κάποιο σκληρό νόμο που να ρυθμίζει κάθε πιθανή περίπτωση από αυτές που ανακύπτουν. Παρόλο που υπάρχουν γενικές ρυθμίσεις αποδεκτές ως δίκαιο, τα κράτη επιμένουν να δίνουν δικές τους ερμηνείες σύμφωνα με τη γνώμη τους για το πώς θα έπρεπε να είναι η ρύθμιση κάποιου ζητήματος.<sup>279</sup>

Η δεύτερη εξαίρεση, προβλέπεται στο Κεφάλαιο 7 του Χάρτη, βάσει του οποίου, το Συμβούλιο Ασφαλείας είναι υπεύθυνο «να εντοπίσει την ύπαρξη οποιασδήποτε απειλής για την ειρήνη, την παραβίαση της ειρήνης, ή πράξη επιθετικότητας και διατυπώνει συστάσεις ή αποφασίζει τι μέτρα πρέπει να ληφθούν σύμφωνα με τα άρθρα 413 και 424 έως τη διατήρηση ή την αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας».<sup>280</sup> Η έννοια «απειλή της ειρήνης» έχει υποστεί διεύρυνση κατά τη δεκαετία 1990. Πλέον το Συμβούλιο Ασφαλείας δεν επεμβαίνει μόνο σε περίπτωση που αυτή διαταράσσεται από σύγκρουση κρατών, αλλά και σε περιστάσεις στο εσωτερικό κρατών. Έτσι, βλέπουμε μία απομάκρυνση από την καθαρά κατασταλτική επέμβαση και πλησιάζουμε και σε προληπτικές μορφές επέμβασης.<sup>281</sup> Συνήθως συνιστά την επιβολή κυρώσεων. Αν αυτές αποδειχθούν ανεπαρκείς μπορεί να προσφύγει στη χρήση βίας. Εξάλλου, ο Χάρτης βασίζεται στη δυνατότητα για συλλογική δράση των κρατών μελών με μορφή βίας όταν παρουσιάζεται απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια. Μια από τις περιπτώσεις που χρειάστηκε να επέμβει το Συμβούλιο Ασφαλείας ήταν στη Σιέρα Λεόνε, όταν ενέκρινε τη χρήση βίας για εμπάργκο όπλων, προκειμένου να αποκατασταθεί η δημοκρατικά εκλεγμένη κυβέρνηση. Αυτό που πρέπει να έχουμε υπόψη στη συγκεκριμένη αρμοδιότητα είναι ότι υπάρχει περίπτωση να μην ασκείται πάντα όταν χρειάζεται δοθέντος ότι υπάρχει το δικαίωμα veto, το οποίο χρησιμοποιείται από τις χώρες

---

<sup>278</sup> *Nicaragua v. United States of America*, ICJ, Judgment, 27 June 1986, para. 195-198.

<sup>279</sup> Oscar Schachter, *Self-Defense and the Rule of Law*, American Society of International Law, 1989, pg. 267. [[https://www.jstor.org/stable/2202738?origin=crossref&seq=1#page\\_scan\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/2202738?origin=crossref&seq=1#page_scan_tab_contents)]

<sup>280</sup> Χάρτης ΗΕ, αρ. 39.

<sup>281</sup> Λίνος-Αλέξανδρος Σισυλιάνος, *Η εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ για χρήση βίας*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003, σελ. 39-40.

που μπορούν να το ασκήσουν για να προασπίσουν τα τυχόν εμπλεκόμενα συμφέροντά τους, σε βάρος κάποιες φορές του αξιώματος για διεθνή ειρήνη και ασφάλεια.<sup>282</sup>

Στο πλαίσιο της δικαιολογημένης χρήσης βίας έχουν υποστηριχθεί περαιτέρω θεωρίες. Οι κυριότερες από τις οποίες είναι η ανθρωπιστική επέμβαση, η επέμβαση για την προαγωγή της δημοκρατίας και η ευθύνη προστασίας. Για την πρώτη περίπτωση, δικαιολογείται απειλή ή χρήση βίας από ένα ή περισσότερα κράτη έναντι σε κάποιο κράτος όταν στο έδαφος του παραβιάζονται συστηματικά και εκτενώς τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα.<sup>283</sup> Ως παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί η επέμβαση της Γαλλίας στη Συρία το 1860, δυνάμει του Πρωτοκόλλου της 3<sup>ης</sup> Αυγούστου 1860, με αφορμή τη σφαγή χριστιανών από μουσουλμάνους.<sup>284</sup> Η δεύτερη αφορά τη νόμιμη χρήση βίας με σκοπό την εγκαθίδρυση ή αποκατάσταση του δημοκρατικού πολιτεύματος και την ανατροπή ολοκληρωτικών καθεστώτων. Έχει σαφώς μικρότερη απήχηση, καθώς δεν θεμελιώνεται στο Χάρτη, ο οποίος δεν προάγει κάποιο πολίτευμα έναντι κάποιου άλλου. Τέλος, η τρίτη θεωρία δεν διαφέρει ουσιωδώς από την πρώτη, δοθέντος ότι αφορά επέμβαση με σκοπό την προστασία ενός έθνους ή ομάδας από την παραβίαση των δικαιωμάτων τους ή από τον αφανισμό. Ως προς αυτήν αξίζει να σημειωθεί ότι σαν υποχρέωση της διεθνούς κοινότητας λειτουργεί σε δευτερογενές επίπεδο, μόνο εφόσον το υπόχρεο κράτος έχει αποτύχει να προασπίσει τους πολίτες του.<sup>285</sup>

### iii. Η εφαρμογή του 2(4) του Χάρτη ΗΕ στην κυβερνοεπίθεση στη θάλασσα

Ένα θέμα με ολοένα αυξανόμενο ενδιαφέρον αποτελεί το πέρασμα από τα παραδοσιακά μέσα πολέμου σε πιο σύγχρονες μεθόδους, κάτι το οποίο έχει άμεση αλληλεξάρτηση με την ραγδαία πρόοδο της τεχνολογίας που πλέον επιτρέπει ακόμα και τη δράση από απόσταση, με τα αποτελέσματά της να εκδηλώνονται σε διαφορετικό σημείο, κάτι που παλαιότερα ήταν αδιανόητο. Τέτοια δυνατότητα παρέχει το διαδίκτυο. Από τη δεκαετία του 1990, το παγκόσμιο φαινόμενο του

---

<sup>282</sup> Ruchi Anand, *Self-Defense in International Relations*, pg. 60-61.

[[https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780230245747\\_4](https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780230245747_4)]

<sup>283</sup> Wing Commander J.E. Linter MA, RAF, *Humanitarian Intervention: Legitimising the illegal?*, *Defence Studies*, 2005, pg. 272.

[<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14702430500336459?scroll=top&needAccess=true&#aHR0cHM6Ly93d3cudGFuZGZvbmxpbmUuY29tL2RvaS9wZGYvMTAuMTA4MC8xNDcwMjQzMDUwMDMzNjQ1OT9uZVVkQWNjZXNzPXRydWVAQEAw>]

<sup>284</sup> Δημήτρης Λιακόπουλος, *Το δίκαιο στην ανθρωπιστική επέμβαση*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2001, σελ. 26.

<sup>285</sup> Μ. Χ. Σαρηγιαννίδης σε Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, Χαράλαμπος Αποστολίδης, Μιλτιάδης Σαρηγιαννίδης, *Θεμελιώδεις έννοιες στο Διεθνές Δημόσιο Δίκαιο*, 2<sup>η</sup> Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2014, σελ. 633-634.

Διαδικτύου έχει οδηγήσει σε ανάπτυξη των δυνατοτήτων διασύνδεσης, στην αύξηση της τεχνογνωσίας στον υπολογιστή και, ως εκ τούτου, στη διάβρωση των χρήσεών της.<sup>286</sup>

Για το διαδίκτυο ή αλλιώς κυβερνοχώρο, δεν υφίσταται κάποιος ενιαίος και κοινά αποδεκτός ορισμός. Σύμφωνα με την πρόταση της Υπηρεσίας Ερευνών της Αμερικής, στο πλαίσιο της αναφοράς που συνέταξε για λογαριασμό του Κογκρέσου, ως διαδίκτυο μπορεί να νοηθεί η συνολική διαδίκτυωση των ανθρώπων μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών και τηλεπικοινωνιών, ανεξάρτητα από τη φυσική γεωγραφία.

Ενώ το ζήτημα της νομιμότητας των δραστηριοτήτων που σχετίζονται με το διαδίκτυο, έχει πολλές πτυχές, στην παρούσα μελέτη, μας ενδιαφέρει μόνο από τη σκοπιά που σχετίζεται με το *jus ad bellum*, δηλαδή το αν αποτελεί χρήση βίας και ένοπλη επίθεση και με το *jus in bello* στο ζήτημα του κυβερνοπολέμου, εκ των οποίων η πρώτη αναλύεται στο παρόν κεφάλαιο και η δεύτερη στο επόμενο.

Η ευαισθητοποίηση σχετικά με την ασφάλεια στον κυβερνοχώρο στον τομέα της θάλασσας είναι ακόμη σε πρώιμο στάδιο. Παρόλο που ο κίνδυνος θεωρείται ακόμη χαμηλός, αυξάνεται σταδιακά λόγω της γρήγορης ανάπτυξης της τεχνολογίας που προκαλεί αυξημένη αυτοματοποίηση και συνδεσιμότητα. Ο αυτοματισμός δεν συνοδεύεται μέχρι σήμερα από την αντίστοιχη προστασία, οπότε οι προκλήσεις στον τομέα θα ενταθούν, καθώς σε έναν δικτυωμένο κόσμο, οι χάκερ μπορούν να απενεργοποιήσουν ή να πάρουν τον έλεγχο των μηχανών από μεγάλα συστήματα όπως δίκτυα ηλεκτρικής ενέργειας, μεταφορικών μέσων, όπως τρένα, αεροπλάνα ή ακόμα και πλοία.<sup>287</sup>

Τα ναυτικά συστήματα και δίκτυα που πρέπει να προστατεύουν οι ένοπλες δυνάμεις είναι πολύπλοκα και μεγάλα. Τα πλοία χρησιμοποιούν όλο και περισσότερο συστήματα που βασίζονται στην ψηφιοποίηση, την ενσωμάτωση και τον αυτοματισμό. Πρακτικά όλα τα καίρια συστήματα πλοίων, αεροσκαφών, υποβρυχίων και μη επανδρωμένων οχημάτων είναι δικτυωμένα - και συχνά συνδέονται με το Διαδίκτυο. Αυτό περιλαμβάνει τη γάστρα των πλοίων, τα μηχανικά και ηλεκτρικά συστήματα, τα όπλα και τα συστήματα πλοήγησης, τα συστήματα αεροπορίας, εν γένει δηλαδή τα συστήματα ελέγχου. Η συνεχής εξάρτηση από συστήματα δορυφορικής θέσης, πλοήγησης και χρονισμού, όπως το Global Positioning System (GPS) για πλοήγηση και όπλα ακριβείας, αποτελεί σημαντική τεχνική ευπάθεια. Αυτό σαφώς έχει μεγεθύνει τον κίνδυνο μη

---

<sup>286</sup> Michel Agostini, Cyber defence at sea. [<https://www.naval-group.com/en/parole-expert/cyber-defence-at-sea/>]

<sup>287</sup> Bob Freeman, A New Defense for Navy Ships: Protection from Cyber Attacks. [[https://www.navy.mil/submit/display.asp?story\\_id=91131](https://www.navy.mil/submit/display.asp?story_id=91131)]

εξουσιοδοτημένης πρόσβασης ή κακόβουλων επιθέσεων σε συστήματα και δίκτυα πλοίων.<sup>288</sup> Παράδειγμα που καταδεικνύει την ευαλωτότητα των συστημάτων αυτών αποτελεί το περιστατικό κατά το οποίο κινέζοι στρατιωτικοί, ειδικοί στον τομέα των ηλεκτρονικών υπολογιστών χάκαραν τα συστήματα Transcom εμπορικού πλοίου προκειμένου να αποκτήσουν πρόσβαση σε εμπιστευτικές πληροφορίες.<sup>289</sup>

Όλα αυτά τα συστήματα μπορούν να προσβληθούν μέσω μιας κυβερνοεπίθεσης. Για τον όρο δεν έχει δοθεί ένας μόνο ορισμός, ούτε υφίσταται συμφωνία σε κάποιον από αυτούς. Μεμονωμένος, ο όρος επίθεση εμφανίζεται στο αρ. 49(1) AP I, σύμφωνα με το οποίο επίθεση σημαίνει πράξεις βίας εναντίον του εχθρού, είτε επιθετικές είτε αμυντικές, ενώ σύμφωνα με την τρίτη παράγραφο ο ορισμός εφαρμόζεται στον πόλεμο τόσο στη στεριά όσο και στον αέρα και τη θάλασσα. Για την επίθεση στον κυβερνοχώρο συγκεκριμένα, έχουν διατυπωθεί αρκετές απόψεις. Ενδεικτικά, ο κυβερνητικός εμπειρογνώμονας ασφαλείας Richard A. Clarke ορίζει τον κυβερνο-πόλεμο ως πράξεις ενός κράτους το οποίο διεισδύσει σε υπολογιστές ή δίκτυα άλλου έθνους με σκοπό να προκαλέσει βλάβη ή διακοπή λειτουργίας τους.<sup>290</sup> Ο πρώην διευθυντής της National Security Agency και της CIA, Michael Hayden τον αντιλαμβάνεται ως σκόπιμη προσπάθεια απενεργοποίησης ή καταστροφής των δικτύων ηλεκτρονικών υπολογιστών άλλου κράτους, θεωρώντας μάλιστα το σκοπό σημαντικό στοιχείο, αφαιρεί από τον ορισμό τους σκοπούς κλοπής πληροφοριών.<sup>291</sup> Το μειονέκτημα αυτών των ορισμών είναι ότι δεν διακρίνουν μεταξύ του εγκλήματος στον κυβερνοχώρο, της κυβερνοεπίθεσης και του κυβερνοπολέμου. Σύμφωνα με το Tallinn Manual, κυβερνοεπίθεση στο πλαίσιο του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου είναι μια επιχείρηση στον κυβερνοχώρο, είτε επιθετική είτε αμυντική, η οποία ευλόγως αναμένεται να προκαλέσει τραυματισμό ή θάνατο σε πρόσωπα ή βλάβη ή καταστροφή αντικειμένων.<sup>292</sup>

Από πλευράς κρατών, υπάρχουν δύο βασικές και αντίθετες μεταξύ τους προσεγγίσεις του ζητήματος. Η μία προέρχεται από τις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ η άλλη από τον Οργανισμό Συνεργασίας της Σανγκάης. Η Αμερική αντιλαμβάνεται την κυβερνοεπίθεση ως μια εχθρική πράξη που χρησιμοποιεί υπολογιστές ή συναφή δίκτυα ή συστήματα, και με σκοπό να διαταράξει

---

<sup>288</sup> Ralph Thiele, Game Changer – Cyber Security in the Naval Domain. [<https://isnblog.ethz.ch/maritime-security/game-changer-cyber-security-in-the-naval-domain>]

<sup>289</sup> Captain Walter Justers, Cyber Security at Sea [[http://www.bvz-abdm.be/sites/default/files/walter\\_justers\\_-\\_cyber\\_security\\_-\\_proteus\\_presentation.pdf](http://www.bvz-abdm.be/sites/default/files/walter_justers_-_cyber_security_-_proteus_presentation.pdf)]

<sup>290</sup> George Michael, A Review of: “Richard A. Clarke and Robert K. Knake. Cyber War: The Next Threat to National Security and What To Do About It.”, Terrorism and Political Violence, 2010, pg. 124. [[https://www.researchgate.net/publication/241717610\\_A\\_Review\\_of\\_Richard\\_A\\_Clarke\\_and\\_Robert\\_K\\_Knake\\_Cyber\\_War\\_The\\_Next\\_Threat\\_to\\_National\\_Security\\_and\\_What\\_To\\_Do\\_About\\_It](https://www.researchgate.net/publication/241717610_A_Review_of_Richard_A_Clarke_and_Robert_K_Knake_Cyber_War_The_Next_Threat_to_National_Security_and_What_To_Do_About_It)]

<sup>291</sup> Tom Gjelten, Extending The Law Of War To Cyberspace, 22 September 2010. [<https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=130023318&t=1542146769578>]

<sup>292</sup> Michael N. Schmitt, Tallinn Manual on the international law applicable to cyber warfare, 2013, Rule 30. [<http://csef.ru/media/articles/3990/3990.pdf>]

ή / και να καταστρέψει τα διαδικτυακά συστήματα, υποδομές ή λειτουργίες του αντιπάλου. Τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα της επιθέσεις στον κυβερνοχώρο δεν περιορίζονται οπωσδήποτε στα στοχευμένα συστήματα ή δεδομένα υπολογιστών- παράδειγμα, οι επιθέσεις σε συστήματα ηλεκτρονικών υπολογιστών με σκοπό την υποβάθμιση ή την καταστροφή της υποδομής ή της ικανότητας. Μία κυβερνοεπίθεση μπορεί να χρησιμοποιεί ενδιάμεσα οχήματα συμπεριλαμβανομένων των περιφερειακών συσκευών, ηλεκτρονικών πομπών, ενσωματωμένο κώδικα ή και ανθρώπους ως χειριστές. Το αποτέλεσμα μιας επίθεσης στον κυβερνοχώρο μπορεί να διαχωριστεί τόσο χρονικά όσο και γεωγραφικά από την ενέργεια που το προκάλεσε.<sup>293</sup> Από την άλλη, η Συνεργασία της Σανγκάης ορίζει τον "πόλεμο πληροφοριών" ως "μαζική ψυχολογική πλύση εγκεφάλου για να αποσταθεροποιήσει την κοινωνία και το κράτος, καθώς και να αναγκάσει το κράτος να λάβει αποφάσεις προς το συμφέρον ενός αντιπάλου. Ενώ προσδιορίζει τη διάδοση πληροφοριών ως επιβλαβή για τα κοινωνικοπολιτικά, κοινωνικοοικονομικά συστήματα και τις πνευματικές, ηθικές και πολιτιστικές σφαίρες άλλων κρατών ως μία από τις κύριες απειλές για την ασφάλεια των πληροφοριών.<sup>294</sup> Φαίνεται, δηλαδή η διαφορετική προσέγγιση με τους μεν να ενδιαφέρονται για την προστασία των υποδομών και των συστημάτων τους και με τους δε να θεωρούν απειλή τα μέσα με τα οποία διενεργούνται οι επιθέσεις.

Ένας ορισμός που έχει προταθεί και επιδιώκει να συγκεράσει τους προηγούμενους είναι ότι η κυβερνοεπίθεση συνίστανται σε κάθε ενέργεια που αναλαμβάνεται για να υπονομεύσει τις λειτουργίες ενός δικτύου υπολογιστών για σκοπούς πολιτικής ή εθνικής ασφάλειας, όπου ως ενέργεια νοείται μια συμπεριφορά, δηλαδή είτε επίθεση είτε ενεργητική άμυνα. Η ενεργητική άμυνα περιλαμβάνει ηλεκτρονικά αντίμετρα που αποσκοπούν στην επίθεση σε συστήματα ηλεκτρονικών υπολογιστών.<sup>295</sup>

Μια κυβερνοεπίθεση μπορεί να διενεργείται από κρατικούς ή μη κρατικούς φορείς, πρέπει να περιλαμβάνει ενεργητική συμπεριφορά, πρέπει να στοχεύουν στο να υπονομεύσει τη λειτουργία ενός δικτύου υπολογιστών και πρέπει να έχει σκοπό πολιτικό ή εθνικής ασφάλειας. Ορισμένες επιθέσεις στον κυβερνοχώρο αποτελούν ταυτόχρονα και εγκλήματα στον κυβερνοχώρο, αλλά δεν είναι όλα τα εγκλήματα στον κυβερνοχώρο κυβερνοεπιθέσεις. Ο κυβερνοπόλεμος, από την άλλη, συνιστά πάντα και κυβερνοεπίθεση, χωρίς να είναι όλες οι επιθέσεις στον κυβερνοχώρο είναι

---

<sup>293</sup> General James E. Cartwright, Memorandum for Chiefs of the Military Services, Commanders of the Combatant Commands, Directors of the Joint Staff Directories on Joint Terminology for Cyberspace Operations, pg. 5.

[<http://www.nsci-va.org/CyberReferenceLib/2010-11-joint%20Terminology%20for%20Cyberspace%20Operations.pdf>]

<sup>294</sup> Shanghai Cooperation Agreement, Annex I, 203, 209.

<sup>295</sup> Oona A. Hathaway, The Law of Cyber-Attack, Yale Law School Legal Scholarship Repository, 1 January 2012, pg. 827.

[[https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=4844&context=fss\\_papers](https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=4844&context=fss_papers)]

κυβερνοπόλεμος. Δύο είναι τα είδη των κυβερνοεπιθέσεων που μπορούν να θεωρηθούν κυβερνοπόλεμος. Είτε όταν τα αποτελέσματα είναι ισοδύναμα με εκείνα μιας ένοπλης επίθεσης με συμβατικά όπλα, είτε όταν τελείται στο πλαίσιο ένοπλης σύρραξης.<sup>296</sup>

Ενώ, όπως φαίνεται από τα ως άνω παραδείγματα, δεν υφίσταται ακόμα ούτε συμφωνία ως προς το τί συνιστά κυβερνοεπίθεση, οι ανάγκες του σήμερα απαιτούν ένα βήμα ακόμα, ώστε να προσδιορισθεί και το νομικό πλαίσιο που εφαρμόζεται επ' αυτής.

Δεν υπάρχουν πολυμερείς διεθνείς συμβάσεις σχετικά με τις επιχειρήσεις στον κυβερνοχώρο. Η σύμβαση για το Έγκλημα στον κυβερνοχώρο του 2001 περιλαμβάνει διατάξεις σχετικά με τη συνεργασία μεταξύ των μερών για την έρευνα και τη δίωξη ορισμένων εγκλημάτων στον κυβερνοχώρο, αλλά ο αριθμός των μερών καθώς και τα κανονιστικά στοιχεία είναι περιορισμένα. Τα εγχειρίδια Tallinn, αποτελούν κωδικοποίηση υφιστάμενου δικαίου για τις επιχειρήσεις του κυβερνοχώρου και δεν είναι διακυβερνητική συμφωνία, αντίθετα πιο πολύ έχουν μορφή ακαδημαϊκού προϊόντος.<sup>297</sup> Συγκεκριμένα για τη θάλασσα, υπάρχουν μόνο κάποια κείμενα σε μορφή οδηγιών, όπως το Industry Round Table (BIMCO, ICS, Intertanko, Intercargo and CLIA) Guidelines on Cyber Security on board Ships ή το IMO Interim Guidelines on Maritime Cyber Risk Management.

Ως εκ τούτου η μεγαλύτερη συζήτηση γύρω από το θέμα αφορά το κατά πόσο σε μία περίπτωση κυβερνοεπίθεσης μπορούν να καλύψουν το κενό οι υφιστάμενες διεθνείς συμβάσεις. Ενώ όπως είδαμε παραπάνω, μια κυβερνοεπίθεση μπορεί να εξισωθεί με ένοπλη επίθεση, στις περιπτώσεις που η βαρύτητα των αποτελεσμάτων το επιτρέπει, πρέπει να δούμε αν μπορεί να εφαρμοσθεί σε αυτήν το *jus ad bellum*.

Πράγματι, οι βασικές συνθήκες που διέπουν τη συμπεριφορά στον πόλεμο, είναι οι Συμβάσεις της Γενεύης. Ωστόσο, στο μυαλό των συντακτών τους δεν υπήρχε σε καμία περίπτωση η ιδέα ενός τέτοιου είδους επίθεσης. Η συνεχόμενη αύξηση, όμως, τέτοιων επιθέσεων αναδεικνύει την ανάγκη συμφωνίας σε βασικά σημεία, όπως αν αποτελεί απαγορευμένη χρήση βίας, αν συνιστά «ένοπλη επίθεση» που δημιουργεί δικαίωμα αυτοάμυνας σύμφωνα με το αρ. 51 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και αν ένα κράτος μπορεί να απαντήσει με κάθε μέσο.<sup>298</sup> Αν και όπως έχει ήδη ειπωθεί, η

---

<sup>296</sup> Oona A. Hathaway, The Law of Cyber-Attack, Yale Law School Legal Scholarship Repository, 1 January 2012, pg. 836-837.  
[\[https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=4844&context=fss\\_papers\]](https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=4844&context=fss_papers)

<sup>297</sup> Keiko Kono, International Laws on Cyber attacks that Do Not Constitute an Armed Attack, pg. 1-2.  
[\[http://www.nids.mod.go.jp/english/publication/briefing/pdf/2017/briefing\\_e201710.pdf\]](http://www.nids.mod.go.jp/english/publication/briefing/pdf/2017/briefing_e201710.pdf)

<sup>298</sup> A Report to Congress Pursuant to the National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2011, Section 934, Department of Defense Cyberspace Policy Report, November 2011, pg. 2.  
[\[https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB424/docs/Cyber-059.pdf\]](https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB424/docs/Cyber-059.pdf)



συμφωνία των μερών ήταν η απαγόρευση χρήσης βίας του αρ. 2(4) του Χάρτη, να αφορά μόνο την ένοπλη βία, εντούτοις τα ισχυρά κράτη που βασίζονται περισσότερο στα συστήματα και στο δίκτυο έχουν συμφέρον μελλοντικά να αρχίσουν να υποστηρίζουν μια πιο διευρυμένη ερμηνεία του 2(4) ώστε να προστατεύσουν τα συστήματά τους από τέτοιες επιθέσεις.<sup>299</sup>

Ως προς το δικαίωμα στην απάντηση σε μία τέτοια επίθεση, βάσει του αρ. 51 του Χάρτη, στοιχειοθετείται όταν η κυβερνοεπίθεση επισύρει τέτοια αποτελέσματα και είναι τέτοιας βαρύτητας, ώστε να θεωρηθεί ως ένοπλη επίθεση.<sup>300</sup> Για να χαρακτηριστεί μια επίθεση ως ένοπλη, επαρκής για να δικαιολογήσει μια απάντηση βάσει του αρ. 51, πρέπει να συνιστά μία από «τις πιο σοβαρές μορφές χρήσης βίας».<sup>301</sup> Επιπλέον, πρέπει να τηρούνται και οι γενικές αρχές του *jus ad bellum*, αυτές της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας. Δηλαδή, πρέπει να αποτελεί την έσχατη λύση αφού η ειρηνική οδός προστασίας έχει αποτύχει και η απάντηση να έχει ανάλογη βαρύτητα με τον κίνδυνο που εξαιτίας της επίθεσης διατρέχει το κράτος.<sup>302</sup> Αλλά και αντίστροφα, αν παρουσιασθεί μία επίθεση, μπορεί η απάντηση σε αυτή ως άμυνα να είναι μία κυβερνοεπίθεση, αφού η νόμιμη άμυνα επιτρέπει τη χρήση όλων των στρατιωτικών μέσων και ως εκ τούτου τα μέσα που προσφέρει ο κυβερνοχώρος δεν έχουν λόγο να μη συμπεριληφθούν, υπαγόμενα όμως σε κάθε περίπτωση στις αρχές της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας.<sup>303</sup>

Στο επόμενο κεφάλαιο ακολουθεί η ανάλυση που αφορά την εφαρμογή του *jus in bello* σε συγκεκριμένη κατηγορία κυβερνοεπιθέσεων, οι οποίες όπως αναφέρθηκε φτάνουν στον επίπεδο του κυβερνοπολέμου.

---

<sup>299</sup> Walter Gary Sharp, *Cyberspace and the use of force*, 1999, pg. 132-133. [<http://www.thomas-hastings.org/CyberSpace%20and%20the%20Use%20of%20Force%20-%20Sharp1999.pdf>]

<sup>300</sup> International Strategy for Cyberspace- Prosperity, Security, and Openness in a Networked World, May 2011, pg. 14. [[https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss\\_viewer/international\\_strategy\\_for\\_cyberspace.pdf](https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/international_strategy_for_cyberspace.pdf)]

<sup>301</sup> *Nicaragua v. United States of America*, ICJ, Judgment, 27 June 1986, para. 191.

<sup>302</sup> Oona A. Hathaway, *The Law of Cyber-Attack*, Yale Law School Legal Scholarship Repository, 1 January 2012, pg. 849. [[https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=4844&context=fss\\_papers](https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=4844&context=fss_papers)]

<sup>303</sup> Titiriga Remus, *Cyber-Attacks and International Law of Armed Conflicts: A 'Jus Ad Bellum' Perspective*, *Journal of International Commercial Law and Technology*, Vol. 8, July 2013, pg. 187. [[https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=1946470](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1946470)]

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΠΟΥ ΔΙΕΠΟΥΝ ΤΙΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΟΙΧΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ (JUS IN BELLO ΣΤΗΝ ΑΝΟΙΧΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ)

Το *jus in bello*, αναφέρεται στο νομικό πλαίσιο που ρυθμίζει τη συμπεριφορά των εμπλεκόμενων μερών σε μία ένοπλη σύρραξη. Συνώνυμό του θεωρείται το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο,<sup>304</sup> το οποίο έχει εθιμική ισχύ,<sup>305</sup> χωρίς ωστόσο να εξαντλείται σε αυτό. Εν προκειμένω μας αφορούν οι διεθνείς συμβάσεις που απαρτίζουν το λεγόμενο Law of Naval Warfare. Αυτές είναι οι σχετικές με τη θάλασσα συμβάσεις της Χάγης, οι συμβάσεις της Γενεύης 1949 και τα πρόσθετα Πρωτόκολλα 1977,<sup>306</sup> καταδεικνύοντας ότι το δίκαιο του πολέμου στη θάλασσα αποτελείται κατά βάση από κανόνες εθιμικής ισχύος.<sup>307</sup>

### i. Συμβάσεις της Γενεύης για το ανθρωπιστικό δίκαιο

Κανένας κανόνας δεν ορίζει ρητά ότι οι γενικές αρχές του δικαίου του πολέμου στην ξηρά εφαρμόζονται και στον πόλεμο στη θάλασσα. Παρόλα αυτά, φαίνεται να υπάρχει γενική συμφωνία ότι πρέπει να εφαρμόζονται τέτοιες αρχές, όπως η διάκριση κατά τον καθορισμό των στρατιωτικών στόχων και οι προφυλάξεις κατά την επίθεση, όπως αποδεικνύεται από τα διάφορα στρατιωτικά εγχειρίδια, το Εγχειρίδιο San Remo και τις αρχές του Ελσίνκι.<sup>308</sup>

Τα σχετιζόμενα με τη θάλασσα κείμενα, είναι η Σύμβαση της Γενεύης II 1949, για τη βελτίωση της κατάστασης των πληγέντων, άρρωστων και ναυαγών μελών των ενόπλων δυνάμεων στη θάλασσα, η οποία αντικατέστησε τη σύμβαση X της Χάγης του 1907. Η δεύτερη Σύμβαση της Γενεύης είναι σχεδόν ταυτόσημη με την πρώτη, με τη βασική διαφορά ότι η δεύτερη αφορά τους τραυματίες, άρρωστους και ναυαγούς των ενόπλων δυνάμεων στη θάλασσα ενώ η πρώτη αφορά τους τραυματίες και άρρωστους των ενόπλων δυνάμεων στην ξηρά. Με το Πρωτόκολλο I 1977, η προστασία αυτή επεκτείνεται και στους τραυματισμένους, άρρωστους και ναυαγούς ανεξάρτητα

---

<sup>304</sup> ICRC, What are jus ad bellum and jus in bello? [<https://www.icrc.org/en/document/what-are-jus-ad-bellum-and-jus-bello-0>]

<sup>305</sup> *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, ICJ, Advisory Opinion, 8 July 1996, para. 79-81.

<sup>306</sup> Donald Rothwell, Tim Stephens, *The international law of the sea*, 2<sup>nd</sup> Edition, Hart Publishing, North America, 2016, pg. 281.

<sup>307</sup> Ashley Roach, *The Law of Naval Warfare at the Turn of Two Centuries*, *The American Journal of International Law*, Vol. 94, January 2000, pg. 64. [<https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/law-of-naval-warfare-at-the-turn-of-two-centuries/291E2DD68B648DC4D63740F017C357FA>]

<sup>308</sup> *ό.π.*, pg. 69.



από το αν ανήκουν στις ένοπλες δυνάμεις.<sup>309</sup> Επιπλέον, το Πρόσθετο Πρωτόκολλο I ορίζει ότι όλες οι διατάξεις της Σύμβασης της Γενεύης σχετικά με την προστασία από τις εχθροπραξίες ισχύουν επίσης για ναυτικές επιχειρήσεις «οι οποίες ενδέχεται να επηρεάσουν τον άμαχο πληθυσμό, μεμονωμένους πολίτες ή αντικείμενα πολιτών στην ξηρά».<sup>310</sup>

Οι όροι «τραυματίες» και «άρρωστοι», αναφέρονται σε μέλη των ενόπλων δυνάμεων ή πολίτες που χρήζουν ιατρικής φροντίδας και απέχουν από οποιαδήποτε εχθροπραξία, ενώ ναυαγοί είναι τα ίδια πρόσωπα ευρισκόμενα, όμως, σε επικίνδυνη κατάσταση στη θάλασσα ή σε άλλα ύδατα μετά από κακοτυχία που τους έπληξε και απέχουν από οποιαδήποτε πράξη εχθρότητας.<sup>311</sup> Οι ως άνω περιπτώσεις προσώπων πρέπει να προστατεύονται<sup>312</sup> και να λαμβάνουν όσο το δυνατόν γρηγορότερα την απαιτούμενη φροντίδα, χωρίς διακρίσεις, με τις γυναίκες να έχουν ανάλογη φροντίδα με τις ανάγκες του φύλου τους.<sup>313</sup>

Ζήτημα που επίσης ρυθμίζεται είναι η υποχρέωση έρευνας για αγνοούμενους, τραυματισμένους και νεκρούς, η οποία πηγάζει από το δικαίωμα των οικείων τους να γνωρίζουν την τύχη τους.<sup>314</sup> Ειδικά κατόπιν εμπλοκής, τα μέρη έχουν υποχρέωση έρευνας, περισυλλογής και φροντίδας αυτών των προσώπων.<sup>315</sup>

Επίσης, ο άμαχος πληθυσμός οφείλει να σέβεται τους τραυματίες, άρρωστους και ναυαγούς, ακόμη και αν ανήκουν στην εχθρική πλευρά. Ο άμαχος πληθυσμός και οι οργανώσεις ανακούφισης, επιτρέπεται να έχουν πρόσβαση ακόμα και σε κατεχόμενες περιοχές, ώστε να προσφέρουν βοήθεια.<sup>316</sup> Μάλιστα, η αρμόδια αρχή μπορεί να απευθύνει έκκληση προς τον άμαχο πληθυσμό και τις οργανώσεις να εντοπίσουν και να συλλέξουν εκείνους που χρειάζονται βοήθεια ή τους νεκρούς. Το ίδιο ισχύει και κατά τον ναυτικό πόλεμο για ουδέτερα πλοία που μπορούν να βοηθήσουν.<sup>317</sup>

Προστασίας απολαμβάνουν και οι «ιατρικές μεταφορές» που συνίστανται στη μεταφορά ασθενών μέσω θαλάσσης εν προκειμένω, τραυματιών, ασθενών, ναυαγών, ιατρικού και θρησκευτικού προσωπικού καθώς και ιατρικού εξοπλισμού. Για τη μεταφορά μπορεί να χρησιμοποιηθεί οποιοδήποτε μέσο, και τίθεται υπό τον έλεγχο ενός εμπλεκόμενου στη σύρραξη μέρους στη

---

<sup>309</sup> ICRC, Basic rules of the Geneva Conventions and their Additional Protocols, 1988.

[[https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc\\_002\\_0365.pdf](https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0365.pdf)]

<sup>310</sup> AP I, art. 49(3).

<sup>311</sup> AP I, art. 8.

<sup>312</sup> AP I, art. 10.

<sup>313</sup> GC I, art. 12; GC II, art 12; AP I, art. 10.

<sup>314</sup> AP I, art. 32.

<sup>315</sup> GC I, art. 15; GC II, art. 18; GC IV, art. 16.

<sup>316</sup> GC I, art. 18; AP I, art. 17.

<sup>317</sup> GC II, art. 21.

σύγκρουση.<sup>318</sup> Το ιατρικό και θρησκευτικό προσωπικό, στρατιωτικό ή πολιτικό, ακόμη και των μερών της σύρραξης προστατεύεται.<sup>319</sup> Αν ειδικά στρατιωτικό ιατρικό προσωπικό πέσει σε χέρια αντιπάλου, τότε απολαμβάνει της προστασίας των αιχμαλώτων πολέμου, χωρίς να θεωρείται ως τέτοιος.<sup>320</sup>

Η ιατρική μεταφορά στο νερό διεξάγεται από νοσοκομειακά ή άλλα ιατρικά πλοία και σκάφη, τα οποία προστατεύονται υπό την προϋπόθεση ότι τα ονόματα και οι περιγραφές τους έχουν γνωστοποιηθεί στα εμπλεκόμενα στη σύγκρουση μέρη.<sup>321</sup> Τα εν λόγω, και όσα έχουν ναυλωθεί για μεταφορά ιατρικών αντικειμένων δεν επιτρέπεται να γίνουν στόχος επίθεσης ούτε να συλληφθούν, αλλά μπορούν να επιθεωρούνται από τα εμπλεκόμενα στη μάχη πλοία.<sup>322</sup>

Κατόπιν της παρουσίασης των βασικών κανόνων που ρυθμίζουν τον πόλεμο στη θάλασσα από πλευράς ανθρωπιστικού δικαίου, απαραίτητη κρίνεται η σύντομη ανάπτυξη των τριών θεμελιωδών αρχών του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, οι οποίες είναι η διάκριση, η αναλογικότητα και η αναγκαιότητα και πρέπει σε κάθε περίπτωση, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, να τηρούνται και στον κατά θάλασσα πόλεμο. Ξεκινώντας από την αρχή της διάκρισης, ή αλλιώς αρχή της προστασίας των αμάχων ή αρχή της ασυλίας των αμάχων,<sup>323</sup> θα λέγαμε ότι εκκινεί από την παραδοχή ότι ενόψει ενός πολέμου η βία και η απώλεια ζωής είναι αποδεκτή και ερείδεται στην ιδέα ότι μόνο οι μαχόμενοι θα πρέπει να εμπλέκονται στις εχθροπραξίες. Από τη στιγμή, λοιπόν που οι πολίτες απέχουν από τις εχθροπραξίες πρέπει και να προστατεύονται από αυτές, το οποίο γίνεται μέσω αυτής της αρχής. Αν, όμως, εμπλακούν άμεσα στις εχθροπραξίες χάνουν αυτή την προστασία.<sup>324</sup> Έτσι, δεν μπορούν να αποτελέσουν στόχο επίθεσης.<sup>325</sup> Το αρ. 48 AP I, επιβάλλει στους εμπλεκόμενους στις εχθροπραξίες να διακρίνουν αφενός μεταξύ πολιτών και μαχόμενων, αφετέρου μεταξύ πολιτικών και στρατιωτικών αντικειμένων και να στοχεύουν μόνο μαχόμενους και στρατιωτικούς στόχους.

Ωστόσο, μπορεί να δικαιολογηθεί βλάβη σε πολίτες εν είδει παράπλευρης απώλειας, η οποία ήταν αναγκαία για να εκπληρωθεί ο στρατιωτικός σκοπός και ταυτόχρονα ανάλογη με το επιδιωκόμενο στρατιωτικό πλεονέκτημα,<sup>326</sup> κάτι που πρωτίστως επαφίεται στον στρατιωτικό να το εκτιμήσει

---

<sup>318</sup> AP I, art. 8.

<sup>319</sup> AP I, art. 15

<sup>320</sup> GC I, art. 28; GC II, art. 37

<sup>321</sup> GC II, art. 22.

<sup>322</sup> GC II, art. 22, 31, 38.

<sup>323</sup> Mika Nishimura Hayashi in Howard M. Hensel, *The law of armed conflict-constraints on the contemporary use of military force*, Ashgate, 2005, pg. 105.

<sup>324</sup> AP I, art. 51(3).

<sup>325</sup> AP I, art. 52(1).

<sup>326</sup> AP I, art. 57.

στο πεδίο της μάχης.<sup>327</sup> Από αυτό προκύπτει ότι η διάκριση δεν είναι ανεξάρτητη από τις δύο άλλες αρχές της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας. Αντίθετα, αλληλοσυμπληρώνονται και εφαρμόζονται παράλληλα κάθε φορά που εκτιμάται κάποιος στόχος. Το στρατιωτικό πλεονέκτημα πρέπει να είναι ουσιώδες και κοντινό με την έννοια ότι εκείνο που είναι δύσκολα αντιληπτό ή μακροπρόθεσμο, δεν δικαιολογεί παράπλευρες απώλειες, ενώ ταυτόχρονα πρέπει να υπάρχει ένα τέτοιο σαφές πλεονέκτημα για κάθε ένα στόχο που γίνεται αντικείμενο επίθεσης.<sup>328</sup> Επίσης, απαγορεύονται οι επιθέσεις που προκαλούν ζημία όχι μόνο σε πολίτες ή πολιτικούς στόχους, αλλά και στο φυσικό περιβάλλον. Συγκεκριμένα απαγορεύονται επιθέσεις που θα μπορούσαν να προκαλέσουν εκτενή, μακροπρόθεσμη και σοβαρή βλάβη στο φυσικό περιβάλλον, ενώ και εδώ πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η αρχή της αναλογικότητας.<sup>329</sup>

Παράλληλα, δεν μπορούν να αποτελέσουν στόχο επίθεσης και οι *hors de combat*, δηλαδή όσοι είναι τη στιγμή της επίθεσης εκτός μάχης, λόγω του ότι δεν θέλουν ή δε μπορούν πλέον να πολεμήσουν,<sup>330</sup> απαγόρευση εθιμικής ισχύος.<sup>331</sup> Μάλιστα, το Πρωτόκολλο I απαγορεύει την εφαρμογή μεθόδων πολέμου που στοχεύουν στην πρόκληση υπερβολικής ζημίας και μη αναγκαίου πόνου.<sup>332</sup>

Τέλος, εφαρμοστέος θεωρείται και ο κανόνας του ανθρωπιστικού δικαίου περί προφυλάξεων στην επίθεση.<sup>333</sup> Σύμφωνα με το αρ. 57(1) AP I,<sup>334</sup> οι μαχόμενοι πρέπει να λαμβάνουν τα απαραίτητα προληπτικά μέτρα, ώστε να προστατεύσουν τους πολίτες και τα πολιτικά αντικείμενα από παράπλευρες απώλειες λόγω της επίθεσης. Έχει αναδειχθεί σε εθιμική αρχή του ανθρωπιστικού δικαίου, την οποία η κρατική πρακτική αποδέχεται χωρίς επιφυλάξεις. Ειδικότερα, όμως ο όρος «εφικτών» προφυλάξεων που εισάγεται στην δεύτερη παράγραφο του άρθρου, έχει ερμηνευθεί από πολλά κράτη ως περιοριζόμενος στις προφυλάξεις που είναι εφικτές ή πρακτικά δυνατές, λαμβανομένων υπόψη όλων των περιστάσεων που ισχύουν εκείνη τη στιγμή, συμπεριλαμβανομένων των ανθρωπιστικών και στρατιωτικών παραμέτρων. Πάντως κατά την επικύρωση του Πρωτοκόλλου υπήρξαν χώρες που διευκρίνισαν ότι αυτό θα έπρεπε να θεωρηθεί ότι θα το κρίνουν κάθε φορά τα ανώτατα στρατιωτικά στελέχη, τα οποία συγχρόνως έχουν την

---

<sup>327</sup> John Cerone, *International Humanitarian Law*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK-Northampton, MA, USA, 2017, pg. 282.

<sup>328</sup> Roberta Arnold in Otto Triffterer, *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, C.H.Beck-Hart-Nomos, München, 2008, pg. 340-341.

<sup>329</sup> AP I, art. 55.

<sup>330</sup> AP I, art. 41.

<sup>331</sup> υποσημ. 328, pg. 344.

<sup>332</sup> AP I, art. 35(2).

<sup>333</sup> Steven Haines, War at sea: Nineteenth-century laws for twenty-first-century wars? *International Review of the Red Cross*, 2016, pg. 432.

<sup>334</sup> “In the conduct of military operations, constant care shall be taken to spare the civilian population, civilians and civilian objects.”

ισχύ και τη δυνατότητα να διατάξουν ή να σταματήσουν μία επίθεση.<sup>335</sup> Σε αυτό το πλαίσιο, μία επίθεση που παραβιάζει τον κανόνα αυτό οφείλει να σταματήσει, ή ακόμα να μην εξουσιοδοτηθεί ποτέ, αν η παράπλευρη βλάβη που θα προκαλέσει υπερβαίνει την αξία του στρατιωτικού πλεονεκτήματος.<sup>336</sup> Έτσι, φαίνεται ότι ούτε αυτή η αρχή είναι απομονωμένη από τις προηγούμενες τρεις, αλλά λειτουργούν συνδυαστικά.

Πάντως, ως προς το ζήτημα των προληπτικών μέτρων φαίνεται πως το σύγχρονο ανθρωπιστικό δίκαιο δεν επαρκεί για τον περιορισμό των εχθροπραξιών. Για παράδειγμα, αν και προβλέπει τη λήψη προληπτικών μέτρων, δεν προσδιορίζει ποιά θα έπρεπε να είναι σε κάθε περίπτωση, με αποτέλεσμα να υπάρχουν πολλά παραδείγματα πλήρους παράλειψής τους ή ανεπάρκειάς τους. Στο Κόσοβο, βομβαρδισμός τηλεοπτικού σταθμού δεν συνοδεύθηκε από κανένα προληπτικό μέτρο, ενώ σε μία επίθεση από ρωσικές δυνάμεις κατά τσετσένων τρομοκρατών προηγήθηκε απλώς ενημέρωση του πληθυσμού από μεγάφωνα.<sup>337</sup>

Με σκοπό να εξασφαλισθεί καλύτερη προστασία των αρχών του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και ιδίως, της αρχής της διάκρισης και απαγόρευσης υπερβολικής ζημίας ή μη αναγκαίου πόνου, αλλά και της ελαχιστοποίησης των αποτελεσμάτων μιας ένοπλης σύρραξης σε μαχόμενους, πολίτες και φυσικό περιβάλλον, η διεθνής κοινότητα έχει προβεί σε περιορισμό των μέσων πολέμου. Ο όρος αναφέρεται σε όπλα, οπλικά συστήματα ή εγκαταστάσεις που χρησιμοποιούνται για επιθετικούς σκοπούς σε μια ένοπλη σύρραξη. Έτσι, έχουν προκύψει πλήρεις απαγορεύσεις συγκεκριμένων όπλων (λείζερ, βιολογικά, χημικά) και περιορισμοί άλλων.<sup>338</sup>

Ανά τα έτη έχουν υπογραφεί πλείστες συμβάσεις που αφορούν επιμέρους μέσα και μεθόδους πολέμου, απαγορεύοντας διαφόρων ειδών όπλα. Εν προκειμένω θα αναφερθούν οι νεότερες από αυτές που ταυτόχρονα έχουν εφαρμογή στον κατά θάλασσα πόλεμο.

Το 1925, στο πλαίσιο της Διάσκεψης για την εμπορεία του διεθνούς εμπορίου όπλων και πυρομαχικών υπογράφηκε το Πρωτόκολλο για την απαγόρευση της χρήσης ασφουκτιογόνων, δηλητηριωδών ή άλλων αερίων και για τις βακτηριολογικές μεθόδους πολέμου. Το 1971 ακολουθεί η απαγόρευση χρήσης βιολογικών όπλων με τη Σύμβαση για την απαγόρευση της ανάπτυξης, παραγωγής και αποθεματοποίησης βακτηριολογικών (βιολογικών) και τοξικών όπλων και για την καταστροφή τους, η οποία αναφέρθηκε στο πρώτο μέρος.

---

<sup>335</sup> ICRC, Customary IHL, Rule 15-Precautions in attack. [[https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1\\_rul\\_rule15](https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule15)]

<sup>336</sup> ICRC, How does law protect in war? Precautions in attack. [<https://casebook.icrc.org/glossary/precautions-attack>]

<sup>337</sup> Antonio Cassese in Andrew Clapham and Paola Gaeta, *International law in armed conflict*, Oxford University Press, USA, 2014, pg. 10.

<sup>338</sup> ICRC, Means of warfare. [<https://casebook.icrc.org/glossary/means-warfare>]

Μέρος των προσπαθειών αφοπλισμού αποτελεί η Σύμβαση για την απαγόρευση της στρατιωτικής ή οιασδήποτε εχθρικής χρήσης τεχνικών περιβαλλοντικής τροποποίησης (ENMOD), η οποία εγκρίθηκε με την απόφαση 31/72 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών το 1976.<sup>339</sup> Με αυτήν απαγορεύεται «στρατιωτική ή οποιαδήποτε άλλη εχθρική χρήση τεχνικών περιβαλλοντικής τροποποίησης που έχουν εκτεταμένες, μακροχρόνιες ή σοβαρές συνέπειες, ως μέσο καταστροφής, ζημίας ή βλάβης οποιουδήποτε άλλου συμβαλλόμενου κράτους».<sup>340</sup> Οι προσδιορισμοί «εκτεταμένες» «μακροχρόνιες» και «σοβαρές» επαναλαμβάνονται και στο Πρωτόκολλο I του 1977,<sup>341</sup> και στο προοίμιο της Σύμβασης για τα Συμβατικά Όπλα 1980.<sup>342</sup> Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει το αρ. 3, το οποίο δεν αποκλείει τη χρήση τέτοιων όπλων για ειρηνικούς σκοπούς.

Την δεκαετία του 1990 υπογράφεται η Σύμβαση για τα χημικά όπλα και συγκεκριμένα το 1993, για την οποία επίσης έγινε λόγος στο πρώτο μέρος. Το 1995 ακολουθεί ένα από τα Πρωτόκολλα στη Σύμβαση για τα απαγορευμένα συμβατικά όπλα του 1980, το οποίο απαγορεύει τη χρήση όπλων λέιζερ που προκαλούν τύφλωση.

Η πιο πρόσφατη είναι η Σύμβαση για την απαγόρευση των πυρηνικών όπλων του 2017. Εμπνευσμένη από μία ανθρωπιστική πρωτοβουλία κρατών που επεδίωξαν να στρέψουν το ενδιαφέρον των διαπραγματεύσεων στις μακροχρόνιες καταστροφικές συνέπειες της χρήσης τους για τον άνθρωπο και το περιβάλλον. Με 122 κράτη υπέρ, και μόνο ένα κατά η συνθήκη άνοιξε για υπογραφές.<sup>343</sup> Πλέον, με το αρ. 4 αυτής γίνεται αντιληπτό ότι δεν πρόκειται για άλλη μια προσπάθεια απαγόρευσης χρήσης πυρηνικών όπλων, αλλά για μια πορεία της διεθνούς κοινότητας προς την μείωση των πυρηνικών προγραμμάτων.

## ii. Συμβάσεις της Χάγης για τον πόλεμο στη θάλασσα

Το μεγαλύτερο μέρος της κωδικοποίησης του κατά θάλασσα πολέμου έγινε με τις συμβάσεις της Χάγης. Οκτώ από αυτές αφορούν διάφορες πτυχές του ναυτικού πολέμου. Οι διατάξεις τους αναφέρονται τόσο στη διεξαγωγή εχθροπραξιών όσο και στην προστασία κάποιων προσώπων,

---

<sup>339</sup> ICRC, Treaties, States Parties and Commentaries. [<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=32C5DA6C8C43775AC12563CD002D69CC&action=openDocument>]

<sup>340</sup> Convention on the prohibition of military or any hostile use of environmental modification techniques, art. 1.

<sup>341</sup> AP I, art. 35(3), 55(1).

<sup>342</sup> Preamble of the Convention on Conventional Weapons, para. 4.

<sup>343</sup> ICRC, Treaties, States Parties and Commentaries. [<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=432A1729D8F44DA9C125825D0046F9E9&action=openDocument>]

αλλά και στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις ουδέτερων κρατών.<sup>344</sup> Αυτές οι συμβάσεις αντανακλούν διεθνές εθιμικό δίκαιο και στοχεύουν μεταξύ άλλων σε μια εξισορρόπηση μεταξύ εχθροπραξιών και δικαιώματος στο ελεύθερο εμπόριο για τα εμπορικά πλοία.<sup>345</sup> Από τις οκτώ συμβάσεις της Χάγης που εφαρμόζονται στον κατά θάλασσα πόλεμο, μόνο οι πέντε είναι πλέον σε ισχύ. Αυτές είναι η Σύμβαση της Χάγης (VII) σχετικά με τη μετατροπή των εμπορικών πλοίων σε πολεμικά, η Σύμβαση της Χάγης (VIII) σχετικά με την τοποθέτηση αυτόματων υποβρύχιων ναρκών επαφής, η Σύμβαση της Χάγης (IX) σχετικά με το βομβαρδισμό από ναυτικές δυνάμεις σε καιρό πολέμου, η Σύμβαση της Χάγης (XI) σχετικά με τους περιορισμούς στο δικαίωμα της σύλληψης στο ναυτικό πόλεμο και η Σύμβαση της Χάγης (XIII) σχετικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ουδέτερων κρατών στο ναυτικό πόλεμο.<sup>346</sup>

Ως προς την Σύμβαση VII, οι βασικές της διατάξεις ορίζουν ότι ένα εμπορικό πλοίο που μετατρέπεται σε πολεμικό, οφείλει να υπακούει του κανόνες στους οποίους υπόκεινται τα πολεμικά πλοία και να εφαρμόζει το δίκαιο του πολέμου, να φέρει τα αντίστοιχα εμβλήματα, να στελεχώνεται από κυβερνήτη και πλήρωμα αξιωματικών και τέλος να δηλώνεται όσο το δυνατόν πιο άμεσα στην επίσημη λίστα πολεμικών πλοίων.<sup>347</sup>

Η Σύμβαση VIII αναφέρεται στη χρήση ναρκών. Οι νάρκες ξεκίνησαν να χρησιμοποιούνται από τα μέσα του 19ου αιώνα, με τη χρήση τους μάλιστα στον Ρώσο-Ιαπωνικό πόλεμο το 1904-1905 να είναι τόσο εκτεταμένη, ώστε να καθιστά αδήρητη την ανάγκη για ένα διεθνές κείμενο που να προστατεύει τα ουδέτερα και εχθρικά εμπορικά πλοία. Η παρούσα Σύμβαση ολοκληρώθηκε στη Δεύτερη Διάσκεψη της Χάγης για την Ειρήνη. Οι συμβαλλόμενοι δεν κατέληξαν σε πλήρη συμφωνία οπότε το αποτέλεσμα ήταν προϊόν συμβιβασμού.<sup>348</sup> Σύμφωνα με τις ρυθμίσεις της, απαγορεύεται στα κράτη να τοποθετούν μη αγκυροβολημένες αυτόματες υποβρύχιες νάρκες επαφής ή τορπίλες που δεν μετατρέπονται σε αβλαβείς κατόπιν ορισμένων χρονικών σημείων που προβλέπονται στη σύμβαση και να αφήνουν νάρκες στα λιμάνια και τις ακτές του εχθρού με σκοπό την παρεμπόδιση της εμπορικής ναυτιλίας. Επίσης, όταν τοποθετούν νάρκες πρέπει να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για να προστατεύσουν την ασφαλή μετακίνηση των πλοίων που δεν

---

<sup>344</sup> ICRC, How does law protect in war? Naval Warfare. [[https://casebook.icrc.org/law/naval-warfare#\\_ftn\\_001](https://casebook.icrc.org/law/naval-warfare#_ftn_001)]

<sup>345</sup> Donald Rothwell, Tim Stephens, *The international law of the sea*, 2<sup>nd</sup> Edition, Hart Publishing, North America, 2016, pg. 281.

<sup>346</sup> Steven Haines, War at sea: Nineteenth-century laws for twenty-first-century wars? *International Review of the Red Cross*, 2016, pg. 433.

<sup>347</sup> Hague Convention VII, art. 1-6.

<sup>348</sup> ICRC, Treaties, States Parties and Commentaries. [<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=32C5DA6C8C43775AC12563CD002D69CC&action=openDocument>]

εμπλέκονται στις εχθροπραξίες. Με το τέλος του πολέμου κάθε κράτος αναλαμβάνει να αφαιρέσει τις νάρκες που έχει τοποθετήσει.<sup>349</sup>

Πριν την Σύμβαση ΙΧ, που αφορά το βομβαρδισμό ανυπεράσπιστων λιμένων και πόλεων, υπήρχε διχογνωμία ως προς το αν ο κανόνας που απαγορεύει στον κατά ξηρά πόλεμο τον βομβαρδισμό των ανυπεράσπιστων πόλεων ήταν εφαρμοστέος και στον βομβαρδισμό από ναυτικές δυνάμεις. Το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου το 1896 τάχθηκε υπέρ, άποψη που δεν έγινε δεκτή από τα συμμετέχοντα στη Δεύτερη Διάσκεψη Ειρήνης της Χάγης κράτη.<sup>350</sup> Πράγματι, το πρώτο άρθρο της Σύμβασης απαγορεύει τον βομβαρδισμό λιμένων, πόλεων, χωριών, κατοικιών ή κτιρίων. Αν, όμως, εντός αυτών βρίσκεται κάποια εγκατάσταση στρατιωτικού σκοπού εξαιρείται από την απαγόρευση, καθώς αποτελεί στρατιωτικό στόχο. Πρέπει να λαμβάνονται συγχρόνως τα απαραίτητα μέτρα από τον κυβερνήτη για να ελευθερωθούν ιερά κτίρια, κτίρια που χρησιμοποιούνται για καλλιτεχνικούς, επιστημονικούς ή φιλανθρωπικούς σκοπούς, ιστορικά μνημεία, νοσοκομεία και χώροι όπου συλλέγονται οι άρρωστοι ή τραυματίες, αλλά και να ενημερώνει τις τοπικές αρχές πριν τον βομβαρδισμό. Τέλος, απαγορεύονται οι λεηλασίες πόλεων.<sup>351</sup>

Στη συνέχεια, η Σύμβαση ΧΙ, αφορά το δικαίωμα της σύλληψης στο ναυτικό πόλεμο. Μερικοί από τους περιορισμούς της παρούσας σύμβασης αποτελούν αποτέλεσμα πάγιας κρατικής πρακτικής, ειδικά ως προς τα σκάφη παράκτιας αλιείας και επιστημονικής έρευνας. Με τη Σύμβαση η ασυλία επεκτείνεται και σε άλλες κατηγορίες, ενώ για τα νοσοκομειακά πλοία, οι ρυθμίσεις περιέχονται στο άρθρο 22 της Σύμβασης ΙΙ της Γενεύης.<sup>352</sup> Οι διατάξεις ορίζουν ότι η αλληλογραφία πρέπει να προστατεύεται ακόμα και αν το πλοίο που τη μεταφέρει συλληφθεί, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ειδικά ένα πλοίο που μεταφέρει ουδέτερη αλληλογραφία εξαιρείται από τις γενικές διατάξεις που αφορούν τα ουδέτερα εμπορικά πλοία. Από τη σύλληψη εξαιρούνται σκάφη, μαζί με το φορτίο τους, που χρησιμοποιούνται αποκλειστικά για παράκτια αλιεία και μικρά σκάφη που απασχολούνται στο τοπικό εμπόριο, όπως επίσης και σκάφη επιφορτισμένα με θρησκευτική, επιστημονική ή φιλανθρωπική αποστολή. Όταν ένα εμπορικό πλοίο εχθρικού κράτους συλλαμβάνεται από εμπόλεμη δύναμη, τα μέλη του πληρώματος δεν γίνονται αιχμάλωτοι πολέμου, υπό την προϋπόθεση ότι έχουν γραπτώς δεσμευθεί να μην θέσουν τον εαυτό τους στην

---

<sup>349</sup> Hague Convention VIII, art. 1-5.

<sup>350</sup> ICRC, Treaties, States Parties and Commentaries. [<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=32C5DA6C8C43775AC12563CD002D69CC&action=openDocument>]

<sup>351</sup> Hague Convention IX, art. 1-7.

<sup>352</sup> υποσημ. 350.



υπηρεσία των σκοπών του πολέμου. Φυσικά τα ως άνω δεν ισχύουν όταν το εμπορικό πλοίο συμμετέχει στις εχθροπραξίες.<sup>353</sup>

Ενδεικτικά, το 1975 έλαβε χώρα το περιστατικό Mayaguez μεταξύ της Καμπούτσας και των Ηνωμένων Πολιτειών από τις 12 έως τις 15 Μαΐου 1975, λίγο μετά την ανάληψη του ελέγχου της πρωτεύουσας Πνομ Πενχ από την κυβέρνηση των Χμερ. Ήταν η τελευταία επίσημη μάχη του πολέμου του Βιετνάμ. Το SS Mayaguez ήταν εμπορικό πλοίο αμερικανικής σημαίας, το οποίο κατέλαβαν πολεμικά πλοία του Ναυτικού της Καμπότζης στα διεθνή ύδατα, έξω από τις ακτές της Καμπότζης. Οι Ηνωμένες Πολιτείες οργάνωσαν μια *ad hoc* στρατιωτική επιχείρηση από πιλότους, ναυτικούς και πεζοναύτες, και κατόπιν έντονης εμπλοκής και αρκετών θυμάτων κατάφεραν να απελευθερώσουν πλήρωμα και πλοίο.<sup>354</sup>

Σχετιζόμενο με το δικαίωμα συλλήψεως είναι το δικαίωμα νηοψίας που αναγνωρίζεται στα πολεμικά πλοία εν καιρώ πολέμου. Σύμφωνα με αυτό, τα πολεμικά πλοία εμπόλεμου κράτους δικαιούνται να ελέγχουν στην ανοιχτή θάλασσα όποιο πλοίο θεωρείται ύποπτο για πολεμικό ανεφοδιασμό του αντιπάλου και ως εκ τούτου δεν υπάρχει τέτοιο δικαίωμα σε καιρό ειρήνης.<sup>355</sup> Δεν πρέπει να συγχέεται με το δικαίωμα επίσκεψης το οποίο ισχύει εν καιρώ ειρήνης και παρέχει στα πολεμικά πλοία τη δυνατότητα να επισκεφθούν κάποιο εμπορικό που υπάρχουν υποψίες ότι εμπλέκεται με πειρατεία, δουλεμπόριο, μη εξουσιοδοτημένη εκπομπή, δεν έχει εθνικότητα ή είναι ίδιας εθνικότητας με το πολεμικό.<sup>356</sup> Ενδιαφέρουσα κρατική πρακτική ως προς αυτό αποτελεί η συμφωνία Αμερικής-Αγγλίας το 1981, βάσει της οποίας η Αγγλία επέτρεπε την επίσκεψη, έρευνα και σύλληψη από τις αμερικανικές αρχές, πλοίων υπό βρετανική σημαία, ύποπτων για παράνομο εμπόριο ναρκωτικών, χωρίς προηγούμενη άδεια από τις βρετανικές αρχές.<sup>357</sup>

Τέλος, έχουμε τους κανόνες περί ουδετερότητας για τον πόλεμο στη θάλασσα, οι οποίοι αποτυπώνονται κυρίως στη Σύμβαση XIII, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν ρυθμίσεις για ουδέτερα πλοία και στις άλλες συμβάσεις. Το δίκαιο της ουδετερότητας ερείδεται στην παραδοχή ότι σε περιόδους εχθροπραξιών, υπήρχαν πάντα κράτη που δεν επιθυμούσαν να αναμιχθούν. Η αρχή κατοχύρωσης του δικαιώματος ουδετερότητας έγινε το 1856 με τη Διακήρυξη των Παρισίων.<sup>358</sup> Όπως το έχει διατυπώσει ο Oppenheim πρόκειται για «στάση

<sup>353</sup> Hague Convention XI, art. 1-8.

<sup>354</sup> Mayaguez Incident [<https://www.u-s-history.com/pages/h1949.html>]

<sup>355</sup> Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Διεθνές Δίκαιο: Το κράτος και το έδαφος - Δίκαιο της Θάλασσας*, 2<sup>η</sup> Έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2006, σελ. 169.

<sup>356</sup> ΣΔΘ, αρ. 110.

<sup>357</sup> Ian Patrick Barry, The Right of Visit, Search and Seizure of Foreign Flagged Vessels on the High Seas Pursuant to Customary International Law: A Defense of the Proliferation of Security Initiative, *Hofstra Law Review*, Vol. 33, 2004, pg. 316. [<https://scholarlycommons.law.hofstra.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2344&context=hlr>]

<sup>358</sup> Frauke Lachenmann, Rüdiger Wolfrum, *The Law of Armed Conflict and the Use of Force: The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, 2017, pg. 781.

[<https://books.google.gr/books?id=boWuDQAAQBAJ&pg=PA781&lpg=PA781&dq=innovations+of+the+havana+>



αμεροληψίας από τρίτα κράτη απέναντι στους εμπόλεμους και αναγνωρίζεται από αυτούς, ενώ τέτοια στάση γεννά δικαιώματα και υποχρεώσεις μεταξύ ουδέτερων κρατών και εμπολέμων».<sup>359</sup> Ο βασικός κανόνας είναι ότι οι εμπόλεμοι πρέπει να σέβονται την ουδετερότητα και να μην προβαίνουν σε πράξεις που θα την κάνουν επισφαλή, έτσι απαγορεύονται εχθροπραξίες, συλλήψεις και έρευνες σε χωρικά ύδατα ουδέτερου κράτους. Αν παρόλα αυτά κάποιο πλοίο συλληφθεί εντός της περιοχής δικαιοδοσίας του, το ουδέτερο κράτος οφείλει να το βοηθήσει να ελευθερωθεί. Επίσης, εμπόλεμες δυνάμεις απαγορεύεται να χρησιμοποιήσουν ουδέτερους λιμένες και γενικώς νερά ως βάση για εγκαταστάσεις και επιχειρήσεις. Από την πλευρά του το ουδέτερο κράτος απαγορεύεται να ενισχύει κάποιο εμπόλεμο, αλλά δεν υποχρεούται να εμποδίσει και τις εξαγωγές προμηθειών πολέμου. Παράλληλα, οφείλει να μεταχειρίζεται αμερόληπτα όλους τους εμπολέμους ως προς τους κανόνες που έχει θέσει στα ύδατα δικαιοδοσίας του. Ουδέτερα κράτη δεν χάνουν την ουδετερότητά τους αν απλώς επιτρέψουν διέλευση εμπόλεμου πλοίου και αντίστοιχα μέχρι 3 εμπόλεμα πλοία δικαιούνται να μείνουν στα ύδατα ουδέτερου έως 24 ώρες, πλην εκτάκτων περιστάσεων. Σε ουδέτερο λιμένα δεν δικαιούνται να εφοδιάζονται με τίποτα που ενισχύει την πολεμική τους ικανότητα, αλλά μόνο με ό,τι τα καθιστά απλώς αξιόπλοα.<sup>360</sup>

Την εν λόγω Σύμβαση ακολούθησε η Havana Convention on Maritime Neutrality 1928. Πρόκειται για περιφερειακό κείμενο, το οποίο κατά βάση ασχολείται με επίλυση τοπικών ζητημάτων. Ωστόσο, η αξία της έγκειται στο ότι ενσωματώνει πολλές από τις ρυθμίσεις της Χάγης, αναδεικνύοντας την ισχύ της, αλλά προσθέτει και πρωτοποριακές διατάξεις λόγω περιστατικών που έλαβαν χώρα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο που μεσολάβησε.<sup>361</sup> Ενδεικτικά, ενώ η Σύμβαση της Χάγης δεν ανέφερε κάτι, η Havana Convention προέβλεψε ειδικούς όρους για την αποδοχή στρατιωτικών βοηθών που μετατράπηκαν σε έμπορους σε ουδέτερους λιμένες.<sup>362</sup>

Παρά την ύπαρξη λεπτομερών προβλέψεων για συγκεκριμένα θέματα στις συμβάσεις αυτές, φαίνεται πως τελικά δεν στάθηκαν αρκετές για να ρυθμίσουν τις εχθροπραξίες στη θάλασσα. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια του πολέμου μεταξύ Φώκλαντς και Μαλβίνων το 1982, δημιουργήθηκαν προβλήματα με τη χρήση ζωνών αποκλεισμού από τα αντιμαχόμενα μέρη και την απαγόρευση της Σύμβασης II για τη χρήση κρυφών κωδικών από νοσοκομειακά πλοία.

---

[convention+on+maritime+neutrality&source=bl&ots=52DyFzMDar&sig=Gd3qoamD7iNn7wzDLZzM8C4PG6c&hl=el&sa=X&ved=2ahUKEwi76c\\_-2e7eAhUKXCwKHY42D9cQ6AEwBHoECAyQAQ#v=onepage&q=innovations%20of%20the%20havana%20convention%20on%20maritime%20neutrality&f=false\]](https://www.icrc.org/databases/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=32C5DA6C8C43775AC12563CD002D69CC&action=openDocument)

<sup>359</sup> George Politakis, *Modern aspects of the laws of naval warfare and maritime neutrality*, Kegan Paul International, London, 1998, pg. 345.

<sup>360</sup> Hague Convention XI, art. 1-26.

<sup>361</sup> N. Ronzitti, *The law of naval warfare*, Martinus Nijhoff Publishers, Amsterdam, 1988, pg. 783.

<sup>362</sup> ICRC, *Treaties, States Parties and Commentaries*. [[https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=32C5DA6C8C43775AC12563CD002D69CC&action=openDocument\]](https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=32C5DA6C8C43775AC12563CD002D69CC&action=openDocument)]

Επιπλέον, κατά τον πόλεμο μεταξύ του Ιράν και του Ιράκ κατά τη διάρκεια 1980-1988 παρατηρήθηκαν συχνές επιθέσεις σε ουδέτερα πολιτικά πλοία και χρήση υποβρυχίων ναρκών.<sup>363</sup>

Αυτό που πρέπει να τονισθεί ως προς το δίκαιο της ουδετερότητας και συνδέεται άμεσα με εκείνο που ήδη αναφέρθηκε, ότι δηλαδή το δίκαιο του ναυτικού πολέμου ισχύει σωρευτικά με το δίκαιο σε καιρό ειρήνης, είναι ότι μεταξύ των ουδέτερων κρατών κατά τη διάρκεια μιας σύρραξης, εξακολουθεί να ισχύει η ΣΔΘ και γενικώς όλες οι υποχρεώσεις τους από τις διεθνείς συμβάσεις που ισχύουν σε καιρό ειρήνης, το έθιμο και τις γενικές αρχές.<sup>364</sup>

### iii. Κανόνες εφαρμοστέοι στον υποβρυχιακό πόλεμο

Το σύγχρονο δίκαιο που ρυθμίζει τον υποβρυχιακό πόλεμο επιδιώκει να ενσωματώσει τους κανόνες του δικαίου της θάλασσας, της ουδετερότητας και των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Αυτοί οι κανόνες ανταποκρίνονται στις αποστολές των υποβρυχίων, οι οποίες συνοψίζονται σε αναγνώριση, καταπολέμηση εχθρικών πλοίων και επιθέσεις στη στεριά.<sup>365</sup>

Οι Δυνάμεις που υπέγραψαν την Συνθήκη της Ουάσιγκτον 1922 για τη χρήση υποβρυχίων και επιβλαβών αερίων στη μάχη, η οποία δεν τέθηκε ποτέ σε ισχύ,<sup>366</sup> κατέληξαν στη Συνθήκη του Λονδίνου 1930 για τον περιορισμό και τη μείωση των ναυτικών εξοπλισμών. Το αρ. 22<sup>367</sup> αυτής αναφέρεται στη χρήση υποβρυχίων σε πολέμους. Η Συνθήκη προέβλεπε ότι το άρθρο αυτό θα πρέπει να παραμείνει σε ισχύ και κατόπιν της λήξης της το 1936, οπότε και υπογράφηκε το πρόσθετο Πρωτόκολλο του Λονδίνου.<sup>368</sup> Σύμφωνα με τις διατάξεις τους, εκτός εάν υπάρχουν συνεχείς αρνήσεις να σταματήσει κατά τη δέουσα κλήση ή αντίσταση στην επίσκεψη ή

<sup>363</sup> ICRC, How does law protect in war? Naval Warfare. [[https://casebook.icrc.org/law/naval-warfare#\\_ftn\\_001](https://casebook.icrc.org/law/naval-warfare#_ftn_001)]

<sup>364</sup> James Kraska in Donald Rothwell, Alex Oude Elferink, Karenn Scott, Tim Stephens, *The Oxford Handbook of the Law of the Sea*, Oxford University Press, USA, 2017, pg. 875.

<sup>365</sup> Ashley Roach, Legal Aspects of Modern Submarine Warfare, Max Planck Yearbook of United Nations Law, Vol. 6, 2002, pg. 367. [[http://www.mpil.de/files/pdf1/mpunyb\\_roach\\_6.pdf](http://www.mpil.de/files/pdf1/mpunyb_roach_6.pdf)]

<sup>366</sup> Donald Rothwell, Tim Stephens, *The international law of the sea*, 2<sup>nd</sup> Edition, Hart Publishing, North America, 2016, pg. 281.

<sup>367</sup> “In their action with regard to merchant ships, submarines must conform to the rules of international law to which surface vessels are subject.

In particular, except in the case of persistent refusal to stop on being duly summoned, or of active resistance to visit or search, a warship, whether surface vessel or submarine, may not sink or render incapable of navigation a merchant vessel without having first placed passengers, crew and ship's papers in a place of safety. For this purpose the ship's boats are not regarded as a place of safety unless the safety of the passengers and crew is assured, in the existing sea and weather conditions, by the proximity of land, or the presence of another vessel which is in a position to take them on board.”

<sup>368</sup> ICRC, Treaties, States Parties and Commentaries. [<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=32C5DA6C8C43775AC12563CD002D69CC&action=openDocument>]

επιθεώρηση, ένα πολεμικό πλοίο, είτε επιφανειακό είτε υποβρύχιο, δεν μπορεί να βυθίσει ή να καταστήσει ανίκανο να πλεύσει ένα εμπορικό πλοίο χωρίς να έχει προηγουμένως τοποθετήσει τους επιβάτες, το πλήρωμα και τα έγγραφα του πλοίου σε ασφαλές μέρος.

Ωστόσο, σύμφωνα με την Αμερική, η κρατική πρακτική των εμπόλεμων στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όπου τα υποβρύχια χτυπούσαν απροειδοποίητα εμπορικά πλοία, σε συνδυασμό με το Πρωτόκολλο, διατηρούν την ως άνω υποχρέωση για τα υποβρύχια, αλλά με εξαιρέσεις. Έτσι, η υποχρέωση υποχωρεί όταν το εμπορικό πλοίο του εχθρού αρνείται να σταματήσει όταν καλείται δεόντως να το πράξει, αντιστέκεται στην επίσκεψη και την επιθεώρηση ή καταγραφή, πλέει υπό συνοδεία εχθρικών πολεμικών πλοίων ή στρατιωτικών αεροσκαφών, είναι οπλισμένο με συστήματα ή όπλα πέρα από αυτά που απαιτούνται για την αυτοάμυνα κατά της τρομοκρατίας, της πειρατείας ή όμοιας απειλής, είναι ενσωματωμένο ή βοηθά με οποιοδήποτε τρόπο το στρατιωτικό σύστημα πληροφοριών του εχθρού, λειτουργεί υπό οποιαδήποτε ιδιότητα ως ναυτικός ή στρατιωτικός βοηθός των ενόπλων δυνάμεων του εχθρού ή ο εχθρός έχει ενσωματώσει την εμπορική ναυτιλία στην προσπάθειά του για διατήρηση της πολεμικής ισχύος του.<sup>369</sup> Ως προς την ανάγκη του οπλισμού των εμπορικών πλοίων για σκοπούς αυτοάμυνας ο Winston Churchill ανέφερε ενώπιον της Βουλής των Κοινοτήτων *«Έγινε σαφές από τη Δεύτερη Διάσκεψη της Χάγης και του Λονδίνου ότι συγκεκριμένες μεγάλες δυνάμεις επιφυλάσσουν για τον εαυτό τους το δικαίωμα να μετατρέπουν εμπορικά πλοία σε καταδρομικά, όχι μόνο στα λιμάνια, αλλά και στην ανοιχτή θάλασσα... Αν τα βρετανικά (εμπορικά) πλοία δεν ήταν οπλισμένα, θα ήταν στο έλεος καθενός ξένου που θα είχε κάποιο αποτελεσματικό όπλο...»*.<sup>370</sup> Για τα ουδέτερα εμπορικά πλοία, ο κανόνας είναι ότι υπόκεινται σε επίσκεψη και έρευνα, αλλά δεν επιτρέπεται να συλληφθούν ή να βυθιστούν από τις εμπόλεμες δυνάμεις. Το ουδέτερο εμπόριο περιλαμβάνει όλες τις εμπορικές σχέσεις μεταξύ ενός ουδέτερου κράτους και ενός εμπόλεμου που δεν περιλαμβάνει μεταφορά υλικών πολέμου ή εξοπλισμού που προορίζονται να συμβάλουν στην διατήρηση της πολεμικής του ικανότητας.<sup>371</sup> Ωστόσο, ουδέτερα εμπορικά πλοία που υπάρχει βάσιμη υποψία ότι με οποιοδήποτε τρόπο βοηθούν τον εχθρό ή μεταφέρουν πολεμοφόδια για αυτόν, μπορούν να χτυπηθούν.<sup>372</sup>

Οι κανόνες του ναυτικού πολέμου για τα πολεμικά πλοία επιφανείας, σχετικά με τα εχθρικά πλοία και τα αεροσκάφη που εξαιρούνται από την σύλληψη και την καταστροφή ισχύουν και για τα υποβρύχια.<sup>373</sup> Σκάφη και αεροσκάφη που προορίζονται για την ανταλλαγή αιχμαλώτων πολέμου, νοσοκομειακά πλοία, ιατρικές μεταφορές και ιατρικά αεροσκάφη, σκάφη επιφορτισμένα με

<sup>369</sup> The commander's handbook on the law of naval operations, para. 8.7.1.

<sup>370</sup> John Colombos, *International Law of the Sea*, 6<sup>th</sup> Edition, Longmans, Great Britain, 1967, pg. 521-522.

<sup>371</sup> The commander's handbook on the law of naval operations, 2007, para. 7.4.

<sup>372</sup> San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea 12 June 1994, art. 67.

<sup>373</sup> υποσημ. 369, para. 8.7.2.

θηρσκευτικές, μη στρατιωτικές επιστημονικές ή φιλανθρωπικές αποστολές, πλοία και αεροσκάφη που εγγυώνται ασφαλή συμπεριφορά με προηγούμενη συμφωνία μεταξύ των πολεμιστών, μικρά παράκτια αλιευτικά σκάφη και μικρά σκάφη που ασχολούνται με το τοπικό παράκτιο εμπόριο, δεν μπορούν να συλληφθούν ή να χτυπηθούν. Τα πολιτικά επιβατηγά πλοία στη θάλασσα και τα πολιτικά αεροσκάφη κατά την πτήση υπόκεινται σε συλλήψεις αλλά δεν μπορούν να βυθιστούν.<sup>374</sup>

Σε διεθνή στενά και σε αρχιπελαγικά ύδατα, τα υποβρύχια έχουν δικαίωμα αβλαβούς διέλευσης αλλά πρέπει να πλέουν στην επιφάνεια, δείχνοντας τη σημαία τους.<sup>375</sup> Ωστόσο, στα κανάλια των αρχιπελαγικών κρατών που προορίζονται για τη διεθνή ναυσιπλοΐα, δικαιούνται να πλέουν και βυθισμένα, ασκώντας το δικαίωμα του πλου διέλευσης.<sup>376</sup> Επίσης, στην ΑΟΖ, έχουν δικαίωμα να προβαίνουν στις επιτρεπόμενες στρατιωτικές ενέργειες, όπως επιχειρήσεις και στρατιωτικές έρευνες, βυθισμένα.<sup>377</sup> Αυτά έχουν νόημα εδώ, γιατί οι επιτρεπτές ενέργειες εξαρτώνται από το αν οι ζώνες αυτές είναι ουδέτερου ή εμπόλεμου παράκτιου.

Ως προς το δίκαιο της ουδετερότητας, τα υποβρύχια, όπως και τα υπόλοιπα πλοία, οφείλουν να μην προβαίνουν σε εχθροπραξίες εντός των εσωτερικών υδάτων και της αιγιαλίτιδας ζώνης ουδέτερων κρατών, και στα διεθνή ύδατα να καταβάλλουν τη δέουσα επιμέλεια, ώστε να μη παρακωλύουν τα δικαιώματα ουδέτερων κρατών.<sup>378</sup>

Σε σχέση με τα ουδέτερα πλοία, τα υποβρύχια, οφείλουν να λαμβάνουν όλα τα εύλογα προληπτικά μέτρα, μεταξύ των οποίων και να προειδοποιούν, ώστε να αποφευχθεί τυχόν ζημία σε αυτά.<sup>379</sup> Αυτό, βέβαια δε σημαίνει ότι αν παρόλα αυτά βρεθεί στο σημείο των εχθροπραξιών ουδέτερο πλοίο δικαιολογείται να χτυπηθεί. Επίσης, οι ζώνες εχθροπραξιών που κηρύσσονται πρέπει να υπάγονται στις αρχές της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας.<sup>380</sup>

Εν γένει οι κανόνες του δικαίου του πολέμου που ισχύουν για τα πολεμικά πλοία, εφαρμόζονται και για τα υποβρύχια. Στόχοι της επίθεσης από ένα υποβρύχιο μπορούν αντίστοιχα να επιφανειακοί, υποβρύχιοι ή εναέριοι, σε σημεία εκτός ουδέτερου κράτους.<sup>381</sup> Μάλιστα, το 1982, συνέβη ένα αντίστοιχο περιστατικό, όταν ένα βρετανικό πυρηνικό υποβρύχιο βύθισε αργεντίνικο καταδρομικό. Ενώ ξεκάθαρα επρόκειτο για στρατιωτικό στόχο, οι απόψεις διχάστηκαν, κυρίως λόγω της διαφωνίας για την ύπαρξη ή όχι εμπόλεμης κατάστασης μεταξύ των δύο κρατών. Αυτοί

<sup>374</sup> The commander's handbook on the law of naval operations, para. 8.6.3.

<sup>375</sup> ΣΔΘ, αρ. 52(1), The commander's handbook on the law of naval operations, 2007, para. 7.3.6.

<sup>376</sup> ΣΔΘ, αρ. 53, The commander's handbook on the law of naval operations, 2007, para. 7.3.7.

<sup>377</sup> The commander's handbook on the law of naval operations, 2007, para. 7.3.8, Ashley Roach, Legal Aspects of Modern Submarine Warfare, Max Planck Yearbook of United Nations Law, Vol. 6, 2002, pg. 373.

[[http://www.mpil.de/files/pdf1/mpunyb\\_roach\\_6.pdf](http://www.mpil.de/files/pdf1/mpunyb_roach_6.pdf)]

<sup>378</sup> Helsinki Principles on the law of maritime neutrality, para. 1(4), 3(1).

<sup>379</sup> ό.π., para. 3(2).

<sup>380</sup> ό.π., para. 3(3).

<sup>381</sup> υποσημ. 374, para. 8.7.

που υποστήριξαν ότι δεν υπήρχε, ερμήνευσαν το χτύπημα με τους κανόνες περί νόμιμης άμυνας, λέγοντας ότι τη στιγμή εκείνη το αργεντίνικο καταδρομικό δεν αποτελούσε παρούσα απειλή, άρα δεν ήταν νόμιμος στόχος.<sup>382</sup>

Επίσης, οι κανόνες για πολεμικά πλοία που αφορούν τα πλοία που παραδίνονται, εφαρμόζονται εξίσου και στα υποβρύχια. Τα υποβρύχια οφείλουν, ακόμη, να ψάξουν και να συλλέξουν τους ναυαγούς, τους τραυματίες και τους αρρώστους μετά από μια μάχη. Αν, όμως, αυτές οι διαδικασίες θέτουν το υποβρύχιο σε αδικαιολόγητο πρόσθετο κίνδυνο ή το παρακωλύουν από την εκπλήρωση της στρατιωτικής αποστολής του, η θέση των πιθανών επιζώντων πρέπει να δοθεί με την πρώτη ευκαιρία σε πλοίο, αεροσκάφος ή και σε δύναμη της ξηράς ικανή να βοηθήσει.<sup>383</sup>

Μάλιστα, αξίζει να αναφερθεί ότι κατά τη διάρκεια του ισπανικού εμφυλίου πολέμου, εννέα δυνάμεις συμφώνησαν να λάβουν συλλογικά μέτρα για την καταστολή των επιθέσεων από υποβρύχια κατά εμπορικών πλοίων. Το αποτέλεσμα ήταν η Nyon Agreement 1937 καθώς και η συμπληρωματική της. Η Συμφωνία κάνει αναφορά στις διατάξεις της Συνθήκης του Λονδίνου του 1930 και τις προφορικές διαδικασίες του 1936.<sup>384</sup>

#### **iv. San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea**

Όπως καθίσταται αντιληπτό από την ως τώρα ανάλυση, δεν υφίσταται μία διεθνής συνθήκη, η οποία να ρυθμίζει κατά τρόπο ενιαίο το σύνολο των στρατιωτικών δραστηριοτήτων εν καιρώ ειρήνης και πολέμου. Πολύ περισσότερο, δεν υπάρχει μόνο μία που να ενσωματώνει όλες τις ρυθμίσεις μόνο για την περίοδο του πολέμου. Έτσι, διαμορφώνεται ένα πολύπλοκο και κατακερματισμένο νομικό πλαίσιο συναπαρτιζόμενο από επιμέρους συμβάσεις, τις βασικότερες από τις οποίες αναλύσαμε ήδη, το οποίο πολλές φορές ενέχει τον κίνδυνο των αντιθέσεων και ενδεχομένως της ανασφάλειας, ενώ παράλληλα, γίνεται δύσχρηστο για μία μερίδα χρηστών του, όπως τα μέλη των ενόπλων δυνάμεων που δεν έχουν νομική κατάρτιση.

Αυτά προφανώς αναγνωρίστηκαν και από το Διεθνές Ινστιτούτο Ανθρωπιστικού Δικαίου, το οποίο συγκέντρωσε μία ομάδα ειδικών για να δημιουργήσουν το San Remo Manual on

---

<sup>382</sup> Ashley Roach, Legal Aspects of Modern Submarine Warfare, Max Planck Yearbook of United Nations Law, Vol. 6, 2002, pg. 378. [[http://www.mpil.de/files/pdf1/mpunyb\\_roach\\_6.pdf](http://www.mpil.de/files/pdf1/mpunyb_roach_6.pdf)]

<sup>383</sup> The Commander's Handbook on the Law of Naval Operations, 2007, para. 8.7.

<sup>384</sup> ICRC, Treaties, States Parties and Commentaries. [<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=32C5DA6C8C43775AC12563CD002D69CC&action=openDocument>]

International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea. Εξαιρουμένων μερικών προσεγγίσεων που μπορεί να θεωρούνται προοδευτικές, πρόκειται για κωδικοποιητική προσπάθεια ήδη υφιστάμενων κανόνων που εφαρμόζονται στον πόλεμο στη θάλασσα.<sup>385</sup>

Η προσφορά του είναι ότι όντας μια έγκυρη επαναδιατύπωση δικαίου πετυχαίνει να εκσυγχρονίσει το υφιστάμενο δίκαιο του πολέμου στη θάλασσα, καθώς και τους κανόνες του ανθρωπιστικού δικαίου, ώστε να συνάδουν με τις εξελίξεις που προβλέπει το νέο δίκαιο της θάλασσας, λαμβάνοντας υπόψη τις νέες ζώνες που προέκυψαν με τη ΣΔΘ.<sup>386</sup> Επίσης, υπενθυμίζει ότι οι βασικές αρχές του δικαίου του πολέμου, όπως η αρχή της διάκρισης πολιτικών και στρατιωτικών στόχων, ισχύουν και στην θάλασσα. Το εγχειρίδιο επιλύει και ορισμένα προβλήματα σχετικά με τις εχθροπραξίες στη θάλασσα, εισάγοντες λεπτομερείς κανόνες για τη χρήση ορισμένων όπλων, όπως νάρκες και τορπίλες και ρυθμίζει την αλληλεπίδραση πλοίων και αεροσκαφών.<sup>387</sup>

Αν και δεν αποτελεί διεθνή συνθήκη, η οποία να έχει προκύψει από τη συμφωνία κρατών, αλλά αντίθετα προϊόν επεξεργασίας από ειδικούς, τέτοια κείμενα μπορεί κάποιες φορές να λειτουργούν ως ακριβή αντίγραφα διεθνούς εθμικού δικαίου και χάρη στα τυχόν καινοτόμα σημεία τους να ωθήσουν σε διαπραγματεύσεις για νέες διεθνείς συνθήκες.<sup>388</sup> Μάλιστα, ήδη θεωρείται ευρέως ως μια αξιόπιστη κωδικοποίηση του δικαίου του πολέμου που εφαρμόζεται στη θάλασσα,<sup>389</sup> κάτι που έχει αναγνωρισθεί και για τις Helsinki Principles of International Law Association.<sup>390</sup>

## **v. Ρύθμιση του κυβερνοπολέμου στη θάλασσα**

Όταν μιλάμε για κυβερνοπόλεμο, δεν μπορούμε να αναφερθούμε σε κάποιον ενιαίο κοινά αποδεκτό ορισμό. Για παράδειγμα, το Γκρουπ της Σανγκάης τον αντιλαμβάνεται ως medium oriented, τη στιγμή που η Αμερική τον αντιμετωπίζει ως target oriented.<sup>391</sup>

---

<sup>385</sup> Louise Doswald-Beck, *San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea*, pg. 5. [<https://books.google.gr/books?id=-janjtEKr7UC&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q&f=false>]

<sup>386</sup> Donald Rothwell, Tim Stephens, *The international law of the sea*, 2<sup>nd</sup> Edition, Hart Publishing, North America, 2016, pg. 282.

<sup>387</sup> ICRC, How does law protect in war? Naval Warfare. [[https://casebook.icrc.org/law/naval-warfare#\\_ftn\\_001](https://casebook.icrc.org/law/naval-warfare#_ftn_001)]

<sup>388</sup> Yoram Dinstein, *The Conduct of Hostilities Under the Law of International Armed Conflict*, pg. 12. [<https://books.google.gr/books?id=a88YJ7MuaMoC&printsec=frontcover&hl=el#v=snippet&q=accurate&f=false>]

<sup>389</sup> Steven Haines, War at sea: Nineteenth-century laws for twenty-first-century wars?, *International Review of the Red Cross*, 2016, pg. 435.

<sup>390</sup> Wolff Heintschel von Heinegg, in Andrew Clapham and Paola Gaeta, *International law in armed conflict*, Oxford University Press, USA, 2014, pg. 146.

<sup>391</sup> George D. Kyriakopoulos, Cyber-attack, Cyber-warfare: arranging definitions, pg. 499-502.



Σε κάθε περίπτωση η έννοια του πολέμου γενικώς παρουσιάζει δύο βασικά κοινά χαρακτηριστικά. Το πρώτο είναι ότι διεξάγεται μεταξύ κρατών, δηλαδή υφίσταται αμοιβαία εμπλοκή. Το δεύτερο είναι ότι ο χαρακτηρισμός της σύρραξης προκύπτει από το χώρο στον οποίο διαδραματίζεται. Βάσει αυτής της συλλογιστικής μπορεί να προταθεί ο ορισμός σύμφωνα με τον οποίο, «κυβερνοπόλεμος είναι μία σύρραξη μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών, που λαμβάνει χώρα στον κυβερνοχώρο».<sup>392</sup>

Η ICRC έχει προσεγγίσει το ζήτημα δίνοντας και αυτή κάποιους ορισμούς. Αντιλαμβάνεται τον κυβερνοπόλεμο ως πράξεις εναντίον ενός υπολογιστή ή ενός ηλεκτρονικού συστήματος μέσω μιας ροής δεδομένων, όταν χρησιμοποιείται ως μέσο και μέθοδος πολέμου στο πλαίσιο μιας ένοπλης σύγκρουσης υπό την έννοια του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου. Ο όρος μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέρος μιας ένοπλης σύγκρουσης που διεξάγεται με άλλο τρόπο μέσα από κινητικές λειτουργίες. Η έννοια του πολέμου στον κυβερνοχώρο θα μπορούσε επίσης να περιλαμβάνει την αξιοποίηση των ηλεκτρονικών μέσων ελλείψει κινητικών λειτουργιών όταν η χρήση τους ισοδυναμεί με ένοπλη σύγκρουση.<sup>393</sup> Ενώ, σε άλλο κείμενό της τον χρησιμοποιεί για να αναφερθεί στα μέσα και τις μεθόδους πολέμου που συνίστανται σε επιχειρήσεις στον κυβερνοχώρο, οι οποίες ανέρχονται στο επίπεδο ή διεξάγονται στο πλαίσιο μιας ένοπλης σύγκρουσης, κατά την έννοια του ανθρωπιστικού δικαίου.<sup>394</sup> Ακόμα, πάντως δεν έχει υπάρξει κάποια συμφωνία ως προς τον ορισμό.

Εν συνεχεία, εφόσον ήδη έχουν αναφερθεί στο προηγούμενο κεφάλαιο οι τρόποι με τους οποίους οι εχθροπραξίες μέσω δικτύου μπορούν να διεξαχθούν στη θάλασσα, μένει η εξέταση του εφαρμοστέου δικαίου σε αυτόν.

Στην περίπτωση του κυβερνοπολέμου γίνεται δεκτό ότι χωρεί αναλογική εφαρμογή τόσο των Συμβάσεων της Χάγης για το δίκαιο του πολέμου, όσο και των Συμβάσεων της Γενεύης για το ανθρωπιστικό δίκαιο.<sup>395</sup> Μάλιστα, από τις εκθέσεις του 2013 και 2015 της Ομάδας Κυβερνητικών Εμπειρογνομόνων των Ηνωμένων Εθνών για τις εξελίξεις στον τομέα των πληροφοριών και των τηλεπικοινωνιών στο πλαίσιο της διεθνούς ασφάλειας προκύπτει ότι το διεθνές δίκαιο και ιδίως ο Χάρτης ΗΕ,<sup>396</sup> οι καθιερωμένες διεθνείς αρχές, συμπεριλαμβανομένων, κατά περίπτωση, των αρχών του ανθρωπισμού, της αναγκαιότητας, της αναλογικότητας και της διάκρισης είναι

---

<sup>392</sup> George D. Kyriakopoulos, *Cyber-attack, Cyber-warfare: arranging definitions*, pg. 509-510.

<sup>393</sup> ICRC, *International Humanitarian Law and the challenges of contemporary armed conflicts*, pg. 39.

[<https://www.icrc.org/en/document/international-humanitarian-law-and-challenges-contemporary-armed-conflicts>]

<sup>394</sup> ICRC, *Cyberwarfare and international humanitarian law: the ICRC's position*, pg. 1.

[<https://www.icrc.org/eng/assets/files/2013/130621-cyberwarfare-q-and-a-eng.pdf>]

<sup>395</sup> George D. Kyriakopoulos, *Cyber-attack, Cyber-warfare: arranging definitions*, pg. 505-506.

<sup>396</sup> UN Doc. A/68/98, *Report of the Group of Governmental Experts on Developments in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Security*, 24 June 2013, pg. 8, para. 19.

[[http://www.un.org/en/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=A/68/98](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/68/98)]



εφαρμοστέα. Αυξανόμενος αριθμός κρατών και διεθνών οργανισμών έχει δηλώσει ότι το ανθρωπιστικό δίκαιο ισχύει και για τον κυβερνοπόλεμο.<sup>397</sup>

Αυτή η θέση επιβεβαιώνεται και από το Διεθνές Δικαστήριο, σύμφωνα με το οποίο χωρεί εφαρμογή του σε κάθε περίπτωση χρήσης βίας ανεξαρτήτως των όπλων που χρησιμοποιούνται.<sup>398</sup> Εξάλλου, όπως έχουν τοποθετηθεί και οι Ηνωμένες Πολιτείες, «η ανάπτυξη τάσεων στην συμπεριφορά των κρατών στο χώρο του διαδικτύου, δεν απαιτεί την δημιουργία εκ νέου εθιμικών κανόνων, ούτε μετατρέπει το ισχύον δίκαιο σε παρωχημένο. Οι υπάρχοντες ήδη κανόνες που οριοθετούν τη συμπεριφορά των κρατών σε περιόδους ειρήνης και πολέμου, είναι επίσης εφαρμόσιμοι και στο διαδίκτυο».<sup>399</sup>

Η αναγκαιότητα ενός χτυπήματος μέσω του κυβερνοχώρου, κρίνεται δύσκολα. Ωστόσο, αν δεν προωθεί το στρατιωτικό σκοπό είναι περιττή. Η ίδια δυσκολία παρατηρείται και ως προς την αξιολόγηση της αναλογικότητας, αφού τα συνήθη άμεσα αποτελέσματα ενός τέτοιου χτυπήματος είναι μη θανατηφόρα και προσωρινά, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν παραμένουν σοβαρά. Για παράδειγμα μπορεί η κατάρρευση ενός δικτύου να μην είναι φαινομενικά τόσο επικίνδυνη αλλά αν πληγεί το ηλεκτρονικό σύστημα ενός νοσοκομείου τελικά να προκαλέσει θανάτους. Ως προς την αρχή της διάκρισης μεταξύ στρατιωτικών και πολιτικών στόχων, φαίνεται πως επίσης παρουσιάζει κινδύνους για μη εμπλεκόμενους στις εχθροπραξίες, αφού στον κυβερνοχώρο δεν είναι τόσο διακριτό το ποιος χρησιμοποιεί ποιο δίκτυο και για ποιο σκοπό. Έτσι, το 95% των στρατιωτικών επικοινωνιών έχουν αξιοποιήσει πολιτικά δίκτυα σε κάποια στάδια. Ζήτημα τίθεται και ως προς τους κανόνες περί ουδετερότητας, αφού πρώτον ένα ουδέτερο κράτος μπορεί να μην γνωρίζει ότι τα συστήματά του χρησιμοποιούνται για ένα τέτοιο χτύπημα, και δεύτερον, η αρχή της ουδετερότητας καθορίζει τις νόμιμες αντιδράσεις σε επιθέσεις με βάση την χώρα από την οποία προήλθαν. Κατά συνέπεια, η αδυναμία καταλογισμού των επιθέσεων προκαλεί ζητήματα ως προς τη θεωρία της ουδετερότητας.<sup>400</sup>

Το ερώτημα που είναι κρίσιμο, συνοψίζεται στο αν η αναλογική εφαρμογή του δικαίου του πολέμου σε μιας ιδιάζουσας φύσης μορφής βίας, όπως η συγκεκριμένη, είναι τελικά επαρκής. Ενστάσεις έχουν διατυπωθεί ακόμη και για τη χρήση του όρου «κυβερνοπόλεμος», με το

---

<sup>397</sup> UN Doc. A/70/174, Report of the Group of Governmental Experts on Developments in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Security, 22 July 2015, pg. 13, para. 28(d).

[[www.un.org/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=A/70/174](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/70/174)]

<sup>398</sup> Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, ICJ, Advisory Opinion, 8 July 1996, para. 39.

<sup>399</sup> Michael N. Schmitt, Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare, pg. 3.

[<https://books.google.gr/books?id=FujYDXdOMQgC&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q&f=false>]

<sup>400</sup> Oona A. Hathaway, The Law of Cyber-Attack, Yale Law School Legal Scholarship Repository, 1 January 2012, pg. 850-856.

[[https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=4844&context=fss\\_papers](https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=4844&context=fss_papers)]

επιχείρημα ότι όροι όπως πόλεμος, συγκρούσεις και ανταγωνισμός όλα χαρακτηρίζονται από αρχές που θεσπίστηκαν πολύ πριν την εμφάνιση του κυβερνοχώρου. Αυτός πλέον αποτελεί ένα εντελώς νέο περιβάλλον ή τομέα εντός του οποίου τα κράτη ασκούν τα στοιχεία της εθνικής εξουσίας.<sup>401</sup>

Το ισχύον δίκαιο του πολέμου, αλλά και το *jus ad bellum*, παρέχει σαφώς στα κράτη μία καθοδήγηση, -αν και ελλιπή- προσδιορίζοντας το εύρος των επιτρεπτών πράξεων στον κυβερνοχώρο στο πλαίσιο της επίθεσης και της άμυνας. Ωστόσο, καθώς πρόκειται για ένα χώρο με πολλές ιδιαιτερότητες, η πλειοψηφία των εχθροπραξιών σε αυτόν είναι αδύνατον να καλυφθεί από ένα νομικό πλαίσιο που υφίσταται εδώ και 70 έτη. Μάλιστα, οι περισσότερες κυβερνοεπιθέσεις δεν ανέρχονται στο επίπεδο μιας ένοπλης επίθεσης, ούτε διενεργούνται στο πλαίσιο της ένοπλης σύρραξης, κάνοντας το δίκαιο του πολέμου μη εφαρμοστέο.<sup>402</sup> Επομένως, ένα είναι το σαφές συμπέρασμα που μπορεί να προκύψει και δεν είναι άλλο από την ανάγκη για ένα νέο, ολοκληρωμένο νομικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση επιθέσεων συγκεκριμένα στον κυβερνοχώρο.<sup>403</sup>

---

<sup>401</sup> Brett T. Williams, The Joint Force Commander's Guide to Cyberspace Operations, pg. 13. [[file:///C:/Users/k-ele/Downloads/Cyberspace\\_Operations.pdf](file:///C:/Users/k-ele/Downloads/Cyberspace_Operations.pdf)]

<sup>402</sup> Oona A. Hathaway, The Law of Cyber-Attack, Yale Law School Legal Scholarship Repository, 1 January 2012, pg. 856. [[https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=4844&context=fss\\_papers](https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=4844&context=fss_papers)]

<sup>403</sup> ό.π., pg. 821-822.



## ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα μελέτη αναπτύχθηκε σε δύο σκέλη. Στο πρώτο παρουσιάστηκε αναλυτικά το νομικό πλαίσιο που διέπει τις στρατιωτικές δραστηριότητες ενός κράτους στην ανοιχτή θάλασσα -αλλά και σε ζώνες που ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα θεωρείται πως έχουν ίδιο καθεστώς- σε ειρηνική περίοδο, καθώς και σε αυτές αναγνωρίζονται οι ελευθερίες της ανοιχτής θάλασσας. Πρόκειται για ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, από τις οποίες μόνο εκείνες που σχετίζονται άμεσα με την κρατική άμυνα και ασφάλεια μας απασχόλησαν, με πρωταγωνιστικό ρόλο να έχουν τα στρατιωτικά γυμνάσια και οι δοκιμές οπλικών συστημάτων, χωρίς, όμως, η ανάλυση να εξαντλείται μόνο σε αυτά.

Στον θαλάσσιο χώρο η κυρίαρχη διεθνής συνθήκη είναι η Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας, η οποία αποτέλεσε και τον κεντρικό άξονα της νομικής επεξεργασίας του πρώτου μέρους. Σε συνδυασμό με άλλα διεθνή κείμενα, όπως ο Χάρτης των ΗΕ, δημιουργεί ένα πλέγμα κανόνων που με συνδυαστική εφαρμογή και ερμηνεία διατάξεων δημιουργούν ένα αρκετά σαφές νομικό καθεστώς ως προς τις δραστηριότητες αυτές.

Ξεκινώντας από την ανοιχτή θάλασσα, πρόκειται για χώρο που παραδοσιακά και εθιμικά είναι ελεύθερος για όλα τα κράτη. Έτσι, στη νομική βάση της ελευθερίας της ναυσιπλοΐας και υπέρπτησής της, που κατοχυρώνεται από τη ΣΔΘ, είναι σαφώς επιτρεπτά τα στρατιωτικά γυμνάσια και οι δοκιμές οπλικών συστημάτων, υπό τον όρο ότι αυτές οι δραστηριότητες δεν καταλήγουν σε κατάχρηση δικαιώματος, παραβιάζοντας αντίστοιχα δικαιώματα και ελευθερίες των άλλων κρατών σε αυτήν. Παράλληλα, είναι σαφής επιταγή του διεθνούς δικαίου η υποχρέωση των κρατών να μην παραβιάζουν το Χάρτη ΗΕ όταν προβαίνουν σε τέτοιες χρήσεις της θάλασσας. Η ρήτρα της ΣΔΘ περί ειρηνικής χρήσης της θάλασσας έχει δεχθεί πλείστες ερμηνευτικές προσεγγίσεις, αλλά η πραγματικότητα μόνο μία καταδεικνύει ως ορθή: πρόκειται περισσότερο για ευχή παρά για κανόνα, όπως τονίζει ο καθηγητής Ρούκουνας.

Ως προς την ΑΟΖ, η οποία αποτελεί και την ζώνη που έχει προκαλέσει με διαφορά τις περισσότερες διαφωνίες τόσο στη θεωρία όσο και στην κρατική πρακτική, θα λέγαμε ότι αποτελεί την πιο ενδιαφέρουσα ζώνη στην παρούσα ανάλυση. Αυτό, γιατί πρόκειται για ζώνη πολύ μεγάλης έκτασης, αλλά και αδιαμφισβήτητης οικονομικής σημασίας για το παράκτιο. Αυτά είναι τα δύο χαρακτηριστικά που τη μετατρέπουν σε μήλο της έριδος μεταξύ του εκάστοτε παράκτιου και των λοιπών κρατών. Από την παρούσα μελέτη καταδεικνύεται ότι το μεν πρώτο τείνει σε περιορισμό των ελευθεριών των τρίτων κρατών σε αυτήν, ακόμα και ενάντια στις ρητές ρυθμίσεις του διεθνούς δικαίου, στοχεύοντας στο να περιφρουρήσει κατά το δυνατόν καλύτερα τα οικονομικά

του συμφέροντα στην περιοχή, ενώ το δεύτερο στον αντίποδα επιδιώκει να διεκδικήσει όλο και περισσότερες ελευθερίες στην περιοχή, ώστε να πλησιάζει όσο γίνεται περισσότερο το καθεστώς της ανοιχτής θάλασσας. Σε αυτό το κλίμα το μόνο συμπέρασμα που μπορεί να συναχθεί είναι ότι στο καθεστώς της ΑΟΖ η ΣΔΘ επιδιώκει να σταθμίσει και τις δύο πλευρές συμφερόντων, κάτι που όμως κρίνεται *ad hoc* για τις στρατιωτικές δραστηριότητες, αφού επιτρέπονται σαν να ήταν ανοιχτή θάλασσα με την επιφύλαξη μόνο των οικονομικών κυριαρχικών δικαιωμάτων του παράκτιου, αλλά πολλές φορές αυτή η επιφύλαξη μπορεί να καταλήξει σε απαγόρευση.

Ανάλογους προβληματισμούς θέτει και το καθεστώς της συνορεύουσας ζώνης, με μικρότερη, όμως ένταση, αφού εδώ δεν διακυβεύονται οικονομικά συμφέροντα. Όπως φαίνεται πολλά κράτη την χρησιμοποιούν ως αφορμή επέκτασης της δικαιοδοσίας τους πέραν της αιγιαλίτιδας ζώνης τους, για ζητήματα που δεν προβλέπονται και εκφεύγουν της καταπολέμησης εγκλημάτων και παραβιάσεων του εσωτερικού τους δικαίου. Εν προκειμένω, όμως, οι διατάξεις είναι σαφέστερες, αφήνουν μικρότερο εύρος ερμηνείας από τα κράτη σε σχέση με εκείνες για την ΑΟΖ, επομένως το ζήτημα δείχνει να επιλύεται ευκολότερα, συνήθως υπέρ της ελευθερίας στρατιωτικών δραστηριοτήτων τρίτων κρατών σε αυτήν.

Ακολουθούν ζώνες στις οποίες επικρατεί ευαίσθητη ισορροπία, καθώς τίθενται στην υπηρεσία της διεθνούς ναυσιπλοΐας, εμπορικής και πολεμικής, τμήματα θάλασσας που βρίσκονται σε ιδιαίτερα κοντινές αποστάσεις από τις ακτές κρατών, εγείροντας συχνά προβληματισμούς σε σχέση με την ασφάλειά τους σε περιπτώσεις στρατιωτικών δραστηριοτήτων τρίτων κρατών. Αυτή η ευαισθησία έχει γίνει αντιληπτή από τους συμβαλλόμενους στην ΣΔΘ, η οποία προβλέπει την ταχεία και αβλαβή διέλευση από ζώνες διεθνών στενών και αρχιπελαγικών υδάτων, μην αφήνοντας περιθώριο για οποιαδήποτε ερμηνευτική προσέγγιση που να καθιστά τις στρατιωτικές δραστηριότητες, πολλώ δε μάλλον τις δοκιμές όπλων, στις εν λόγω περιοχές επιτρεπτές.

Ένα ζήτημα με ολοένα αυξανόμενη βαρύτητα, όπως εκείνο των δοκιμών όπλων μαζικής καταστροφής και ιδιαίτερα των πυρηνικών δοκιμών, θα ήταν παράλειψη να μην αναπτυχθεί. Θα λέγαμε πως κεντρίζει το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας για δύο λόγους. Πρώτον, τα κράτη που διαθέτουν πυρηνικό οπλοστάσιο και προγράμματα ανάπτυξης βιολογικών και χημικών όπλων αποτελούν σαφή απειλή για τα υπόλοιπα, χρησιμοποιώντας αυτή τη θέση υπεροχής για να ασκούν πολιτική και να διεκδικούν συμφέροντα, σε βάρος πολλών φορές των άλλων. Δεύτερον, είναι τέτοια η φύση αυτών των όπλων που καθιστά επικίνδυνη και μόνο την ύπαρξή τους, αφού τα αποτελέσματά τους είναι βαρύτατα, μακροχρόνια και χωρικά μη περιορίσιμα. Ενόψει των τελευταίων εξελίξεων με την υπογραφή της Σύμβασης για την πλήρη απαγόρευση των πυρηνικών του 2017, με την ανάληψη υποχρεώσεων διακοπής πυρηνικών προγραμμάτων, μπορούμε να

πούμε πως συντελείται το πρώτο βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση. Παρόλα αυτά, είμαστε μόλις ένα έτος μετά, άρα αναμένονται εξελίξεις.

Παράλληλα, καθώς σε μια εποχή πολιτισμένων εθνών είναι αδύνατον να μην αναγνωρίζεται η ανάγκη προστασίας κάποιων περιοχών ιδιάζουσας σημασίας από τον ανθρώπινο επεκτατισμό, έχουν οριοθετηθεί με διεθνείς συμφωνίες και ορισμένες θαλάσσιες περιοχές, στις οποίες απαγορεύονται εξ' ολοκλήρου οι στρατιωτικές χρήσεις και τα πυρηνικά όπλα. Εξάλλου, όπως είπε και ο Mahatma Gandhi «η Φύση παράγει αρκετά, ώστε να καλύψει κάθε ανθρώπινη ανάγκη, αλλά όχι αρκετά για να καλύψει την ανθρώπινη απληστία», κάτι που φαίνεται να έχουν συνειδητοποιήσει τα κράτη που υπέγραψαν τέτοιου είδους συμβάσεις.

Τέλος, γίνεται αναφορά σε κάποιες δραστηριότητες που δεν σχετίζονται άμεσα με την ανάπτυξη της πολεμικής ικανότητας του ναυτικού, αλλά ενέχουν χρήση βίας. Πρόκειται για επιχειρήσεις επιβολής νόμου ή ασφαλείας, οι οποίες αναλαμβάνονται συνήθως μερικά ή εξολοκλήρου από στρατιωτικές δυνάμεις, καθώς η υλικοτεχνική τους υποδομή, αλλά και η εκπαίδευσή τους είναι καταλληλότερη σε σχέση με την ακτοφυλακή και ανταποκρίνεται καλύτερα στις απαιτήσεις τέτοιων επιχειρήσεων. Εν προκειμένω υφίστανται κάποιοι περιορισμοί, κυρίως μέσω της νομολογίας του ITLOS, ως προς την άσκηση βίας κατά ατόμων, βασικότεροι εκ των οποίων είναι αυτοί της αναλογικότητας και της αναγκαιότητας.

Εν συνόλω, από την ανάλυση του πρώτου μέρους, καθίσταται αντιληπτό, ότι οι κρατικές επιδιώξεις πολιτικού και διπλωματικού επιπέδου ωθούν τους εκπροσώπους τους σε υιοθέτηση ερμηνειών διατάξεων που να υπηρετούν τις επιδιώξεις αυτές. Έτσι, δεν είναι λίγα τα επιμέρους ζητήματα στρατιωτικών χρήσεων των θαλασσών στα οποία η διεθνής κοινότητα έχει διχασθεί και μέχρι σήμερα δεν έχει καταλήξει σε μία κοινή προσέγγιση, με περιστατικά αμφισβήτησης και εντάσεων να ανακύπτουν ανά τακτά διαστήματα.

Παρά τις υφιστάμενες αντιθέσεις, ωστόσο, εν συνόλω διαπιστώνουμε ότι το νομικό πλαίσιο στόχο έχει να εξασφαλίσει την εξισορρόπηση όλων αυτών των συμφερόντων και να εναρμονίσει τη δράση των κρατών στη θάλασσα, ώστε όλα τα κράτη να απολαμβάνουν τη χρήση της, για στρατιωτικούς και όχι μόνο, σκοπούς, αλλά συγχρόνως να μην παρακωλύουν τα λοιπά κράτη από την άσκηση των αντίστοιχων δικαιωμάτων τους. Σε αυτό το δίπτυχο ερείδεται το σύνολο των επιμέρους νομικών καθεστώτων που έχουν θεσπισθεί για την εκάστοτε θαλάσσια ζώνη, αναγνωρίζοντας τη διαχρονική σημασία της θάλασσας για όλες τις κρατικές δραστηριότητες.

Προχωρώντας στην ανασκόπηση του δεύτερου μέρους, εισερχόμαστε σε ένα διαφορετικό νομικό πλαίσιο, που χαρακτηρίζεται από τον απόλυτο κατακερματισμό, καθώς τον πόλεμο στη θάλασσα τον ρυθμίζει πληθώρα διαφορετικών διεθνών συμβάσεων. Εδώ ίσως έγκειται και η δυσκολία της

παρούσας μελέτης, καθώς καθίσταται αδύνατον να παρουσιασθούν και να αναλυθούν όλα τα εφαρμοστέα συμβατικά κείμενα. Έτσι, το θέμα προσεγγίστηκε με την παράθεση των βασικών αρχών και κανόνων που εισάγουν οι κυριότερες από τις ισχύουσες συμβάσεις. Ως προς αυτές, αν και αφορούν διαφορετικές πτυχές του ευρύτερου θέματος του πολέμου στη θάλασσα, μπορεί να γίνει μία προσπάθεια αποτίμησης. Κάνοντας δεκτό ότι ο πόλεμος, αν και έχει αποκηρυχθεί ως μέσο επίλυσης διεθνών διαφορών, πάντα θα ελλοχεύει σε ένα κόσμο κρατικού ανταγωνισμού για κυριαρχία, το διεθνές δίκαιο επιδιώκει απλώς τον περιορισμό της ανθρώπινης επιθετικότητας, προσπαθώντας να διατηρήσει κυρίως την θεμελιώδη αρχή του ανθρωπισμού, από την οποία απορρέουν και οι επιμέρους αρχές του δικαίου του πολέμου.

Στο πρώτο μέρος αναπτύχθηκε το πλαίσιο που ρυθμίζει την προσφυγή των κρατών στη χρήση βίας, όπως κοινά καλείται το *jus ad bellum*, και πώς αυτό εφαρμόζεται και στη θάλασσα. Αν και σαφής η απαγόρευση στα κράτη να χρησιμοποιούν τη βία στις διεθνείς τους σχέσεις, υπάρχουν ακόμη περιπτώσεις προσφυγής σε αυτή, επομένως αξίζει να αναλυθεί, τόσο αυτή όσο και οι εκ του Χάρτη ρητές εξαιρέσεις της. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι μορφές χρήσης βίας, όπως τα αντίποινα ή ο ναυτικός αποκλεισμός, που δεν νοούνται σε καιρό ειρήνης. Μια πιο σύγχρονη μορφή χρήσης βίας αποτελεί και η επίθεση στον κυβερνοχώρο και συγκεκριμένα σε συστήματα πλοίων. Έτσι, προσεγγίστηκε αναλυτικά το ζήτημα της εμφάνισης νέων μεθόδων πολέμου για την πραγματοποίηση χτυπημάτων των τεχνικών μέσων του αντιπάλου στη θάλασσα. Αν και ζήτημα με μικρές προεκτάσεις για την ώρα, αναμένεται να απασχολήσει στο άμεσο μέλλον, καθώς ήδη μιλάμε για αναλογική εφαρμογή των αρχών του ανθρωπιστικού δικαίου και του δικαίου του πολέμου στις επιθέσεις και στον πόλεμο στον κυβερνοχώρο, κάτι που καταδεικνύει την ανάγκη ταχύτατης νομικής κάλυψης των προκλήσεων που θέτουν οι νέες τεχνολογίες. Το αξιοσημείωτο, εδώ, ήταν το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει πλέον η επιστημονική κοινότητα, σύμφωνα με το οποίο, το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο, σε καμία περίπτωση δεν αρκεί για να καλύψει ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων στον κυβερνοχώρο, κάνοντας αδήρητη την ανάγκη για δημιουργία νέου νομικού πλαισίου, με σαφείς όρους και προσαρμοσμένου στις επιταγές της εποχής.

Εν συνεχεία, στο δεύτερο μέρος παρουσιάστηκαν και οι βασικές ρυθμίσεις των ισχυόντων νομικών κειμένων που έχουν εφαρμογή στον κατά θάλασσα πόλεμο. Καθώς είναι αδύνατη η ανακεφαλαίωση τέτοιας ποικιλίας συμβατικών και εθιμικών κανόνων, αρκεί η αναφορά στις δύο σημαντικότερες κατηγορίες, που είναι το ανθρωπιστικό δίκαιο με την εφαρμογή των βασικών αρχών του ανθρωπισμού, της αναλογικότητας, της αναγκαιότητας, της διάκρισης και της πρόληψης, το σύνολο των οποίων στοχεύει στην προστασία του άμαχου πληθυσμού και του περιβάλλοντος από την άμετρη προσπάθεια των εμπόλεμων για επικράτηση με κάθε κόστος. Η άλλη κατηγορία συμβάσεων είναι αυτές της Χάγης, οι οποίες, όπως φάνηκε ρυθμίζουν ένα ευρύ



φάσμα ζητημάτων του ναυτικού πολέμου, χωρίς ωστόσο να τον καλύπτουν πλήρως, σύμφωνα με διατύπωση του Ερυθρού Σταυρού.

Μέρος της μελέτης αφιερώνεται και για την αναφορά στο San Remo Manual on international law applicable to armed conflicts at sea. Παρότι δεν συγκαταλέγεται στις διεθνείς συμβάσεις, αξίζει μνείας, καθώς αποτελεί την πιο σύγχρονη κωδικοποιητική και συγκεντρωτική προσπάθεια, ενσωματώνοντας το επιμερισμένο νομικό πλαίσιο και προσθέτοντας κάποιες ενδιαφέρουσες εκσυγχρονισμένες ρυθμίσεις. Μάλιστα, στην διεθνή κοινότητα έχει ιδιαίτερη απήχηση, αφού μεγάλη μερίδα της θεωρίας το αναγνωρίζει ως επίσημο κείμενο με επιστημονικό κύρος και ευρεία κρατική αποδοχή. Την πολύπλευρη ανάλυση ολοκληρώνουν οι συμβάσεις για απαγορευμένες μεθόδους πολέμου και όπλα, οι οποίες κινούνται επίσης στην κατεύθυνση του ανθρωπισμού.

Αν μπορεί να συναχθεί ένα συμπέρασμα από το σύνολο της παρούσας μελέτης, είναι ότι η θάλασσα από αρχαιοτάτων χρόνων έως και σήμερα παραμένει πηγή πλούτου και ευημερίας, ενώ δημιουργεί στρατηγικό πλεονέκτημα σε όποιον την ελέγχει, ωθώντας τα κράτη να διεκδικούν αδιάκοπα την κυριαρχία και τα δικαιώματά τους σε αυτήν. Αυτός είναι και ο λόγος που αν και στα πρώτα στάδια του δικαίου της θάλασσας οι ζώνες που αναγνώριζαν τα κράτη ήταν ελάχιστες, πλέον τείνουμε στον περιορισμό των τμημάτων ανοιχτής θάλασσας και στην αύξηση ζωνών, όχι κρατικής κυριαρχίας, αλλά σίγουρα κρατικής επιρροής, όπως η ΑΟΖ.

Στόχος του διεθνούς δικαίου πρέπει πάντοτε να είναι η κατά το δυνατόν ισότητα των κρατών στην ευκαιρία χρήσης της θάλασσας, κάτι που όμως στην πραγματικότητα είναι δύσκολο να επιτευχθεί. Αφενός η γεωγραφία κάποιων κρατών τα ευνοεί περισσότερο σε σχέση με τις θαλάσσιες ζώνες, αφετέρου τα κράτη που διαπραγματεύονται και διαμορφώνουν το διεθνές δίκαιο, μπορεί να βρίσκονται σε κατάσταση *fictio juris* ισότητας, αλλά πραγματική ισότητα στην δύναμη διεκδίκησης των συμφερόντων τους δεν θα αποκτήσουν ποτέ. Αυτό, ωστόσο σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να απαξιώσει το διεθνές δίκαιο, αφού *legum servi sumus ut liberi esse possimus*, (είμαστε σκλάβοι του νόμου για να μπορούμε να είμαστε ελεύθεροι, Κικέρων, 106-43 π.Χ.), και κανένας άλλος δρόμος δεν υπάρχει, πλην του δικαίου.



## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

### ΕΝΤΥΠΗ ΜΟΡΦΗ

#### **Βιβλία**

1. Albert W. Koers, Bernard H. Oxman, *The 1982 Convention on the Law of the Sea*, The Law of the Sea Institute, Hawaii, 1984, 724 pages.
2. Alfred P. Rubin, *The law of piracy*, University Press of the Pacific, Hawaii, 2006, 460 pages.
3. Antonio Cassese in Andrew Clapham and Paola Gaeta, *International law in armed conflict*, Oxford University Press, USA, 2014, 909 pages.
4. Bibi van Ginkel, Frans-Paul van der Putten, *The International Response to Somali Piracy: Challenges and Opportunities*, Martinus Nijhoff Publishers, 2010, 201 pages.
5. Donald Rothwell, Sam Bateman, *Navigational rights and freedoms and the new law of the sea*, Martinus Nijhoff Publishers, Hague, 2000, 359 pages.
6. Donald Rothwell, Tim Stephens, *The international law of the sea*, 2<sup>nd</sup> Edition, Hart Publishing, North America, 2016, 553 pages.
7. Douglas Guilfoyle in Donald Rothwell, Alex Oude Elferink, Karenn Scott, Tim Stephens, *The Oxford Handbook of the Law of the Sea*, Oxford University Press, USA, 2017, 997 pages.
8. Efthymios Papastavridis, *The intercession of vessels on the high seas-Contemporary challenges to the legal order of the oceans*, Hart Publishing, Oxford, 2013, 367 pages.
9. Francisco Orrego Vicuña, *The exclusive economic zone-Regime and legal nature under international law*, Cambridge University Press, Great Britain, 1989, 309 pages.
10. George Politakis, *Modern aspects of the laws of naval warfare and maritime neutrality*, Kegan Paul International, London, 1998, 678 pages.
11. Ian Brownlie, *International Law and the Use of Force by States*, Oxford University Press, 1963, 532 pages.
12. Ingrid Detter, *The law of war*, 2<sup>nd</sup> Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, 516 pages.
13. James Kraska in Donald Rothwell, Alex Oude Elferink, Karenn Scott, Tim Stephens, *The Oxford Handbook of the Law of the Sea*, Oxford University Press, USA, 2017, 997 pages.
14. John C. Payne, *Piracy Today: Fighting Villainy on the High Seas*, Sheridan House, 2010, 288 pages.

15. John Cerone, *International Humanitarian Law*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK-Northampton, MA, USA, 2017, 904 pages.
16. John Colombos, *International Law of the Sea*, 6<sup>th</sup> Edition, Longmans, Great Britain, 1967, 886 pages.
17. Kalliopi Chainoglou, *Reconceptualising the law of self-defence*, Ant. N. Sakkoulas, Athens, 2008, 488 pages.
18. Malcolm N. Shaw, *International Law*, 8<sup>th</sup> Edition, Cambridge University Press, United Kingdom, 2017, 1033 pages.
19. Michael Cottier in Otto Triffterer, *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, C.H.Beck-Hart-Nomos, München, 2008, 1954 pages.
20. Mika Nishimura Hayashi in Howard M. Hensel, *The law of armed conflict-constraints on the contemporary use of military force*, Ashgate, 2005, 266 pages.
21. N. Ronzitti, *The law of naval warfare*, Martinus Nijhoff Publishers, Amsterdam, 1988, 888 pages.
22. Natalie Klein, *Maritime security and the law of the sea*, Oxford University Press, United Kingdom, 2011, 350 pages.
23. Nikolas Stürchler, *The threat of force in international law*, Cambridge University Press, 2007, 385 pages.
24. Panos Koutrakos, Achilles Skordas, *The law and practice of piracy at sea*, Hart Publishing, Oxford, 2015, 414 pages.
25. Roberta Arnold in Otto Triffterer, *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, C.H.Beck-Hart-Nomos, München, 2008, 1954 pages.
26. Shawcross, Beaumont, *Air Law*, Fourth Edition, Vol. 1, 1977, 636 pages.
27. Wolff Heintschel von Heinegg, in Andrew Clapham and Paola Gaeta, *International law in armed conflict*, Oxford University Press, USA, 2014, 909 pages.
28. Yoram Dinstein, *War, aggression and self-defence*, 2<sup>nd</sup> Edition, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, 325 pages.
29. Άγγελος Γιόκαρης, Γιώργος Κυριακόπουλος, *Διεθνές Δίκαιο Εναέριου Χώρου*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2013, 424 σελίδες.
30. Άγγελου Σ. Γιόκαρη, *Διεθνές Δίκαιο Εναέριου Χώρου-Διαστήματος*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1996, 314 σελίδες.
31. Βενιαμίν Ι. Καρακωστάνογλου, *Η Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη στο νέο δίκαιο της θάλασσας*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2001, 599 σελίδες.
32. Γιώργος Κυριακόπουλος, *Η κατάχρηση δικαιώματος στο δημόσιο διεθνές δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2018, 172 σελίδες.

33. Δημήτρης Λιακόπουλος, *Το δίκαιο στην ανθρωπιστική επέμβαση*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2001, 564 σελίδες.
34. E. D. Brown, Robin R. Churchill, *The UN Convention on the Law of the Sea: Impact and Implementation*, The Law of the Sea Institute, Hawaii, 1987, 639 pages.
35. Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2010, 559 σελίδες.
36. Εμμανουήλ Ρούκουνας, *Διεθνές Δίκαιο: Το κράτος και το έδαφος - Δίκαιο της Θάλασσας*, 2<sup>η</sup> Έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2006, 288 σελίδες.
37. Κρατερός Ιωάννου, Αναστασία Στρατή, *Δίκαιο της Θάλασσας*, 2<sup>η</sup> Έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2000, 572 σελίδες.
38. Κρατερός Ιωάννου, Αναστασία Στρατή, *Δίκαιο της θάλασσας*, 4<sup>η</sup> Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2013, 555 σελίδες.
39. Κρατερός Ιωάννου, Αναστασία Στρατή, *Δίκαιο της Θάλασσας*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1998, 544 σελίδες.
40. Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Κωνσταντίνος Μαγκλιβέρας, *Το δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας*, 3<sup>η</sup> Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2017, 871 σελίδες.
41. Λίνος-Αλέξανδρος Σισιλιάνος, *Η εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ για χρήση βίας*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003, 567 σελίδες.
42. Μ. Χ. Σαρηγιαννίδης σε Κώστας Χατζηκωνσταντίνου, Χαράλαμπος Αποστολίδης, Μιλτιάδης Σαρηγιαννίδης, *Θεμελιώδεις έννοιες στο Διεθνές Δημόσιο Δίκαιο*, 2<sup>η</sup> Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2014, 764 σελίδες.
43. Μαρία Αθ. Πίχου, *Η έννοια της επίθεσης στο διεθνές δίκαιο*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2012, 255 σελίδες.
44. N. M. Poulantzas, *The right of hot pursuit in international law*, A.W. Sijthoff-Leyden, Utrecht, 1968, 451 pages.
45. Νικόλαος Πουλαντζάς, *Το δίκαιο της θάλασσας*, Εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα, 1998, 280 σελίδες.
46. Πέτρος Η. Λιάκουρας, *Διεθνές Δίκαιο και χρήση των θαλάσσιων βυθών για στρατιωτικούς σκοπούς*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2002, 188 σελίδες.
47. Πέτρος Σιούσουρας, Δημήτρης Δαλακλής, *Σύγχρονες θαλάσσιες μεταφορές και το φαινόμενο της πειρατείας*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, 2011, 401 σελίδες.
48. Χ. Α. Ροζάκης, *Το δίκαιο της θάλασσας και η διαμόρφωσή του από τις διεκδικήσεις των παράκτιων κρατών*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1977, 385 σελίδες.

**Βιβλία & Άρθρα**

1. [<http://fractalart.gr/nuclear-age-trinity/>]
2. [<https://adiotos.wordpress.com/2005/05/09/dikaio-toy-polemoy/>]
3. [[https://www.jstor.org/stable/1985872?seq=1#page\\_scan\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/1985872?seq=1#page_scan_tab_contents)]
4. [[https://www.nato.int/cps/ra/natohq/topics\\_50325.htm](https://www.nato.int/cps/ra/natohq/topics_50325.htm)]
5. ‘Crimes against humanity:’ France to face lawsuit in ICC over nuclear tests in French Polynesia. [<https://www.rt.com/news/440906-france-icc-nuclear-tests-polynesia/>]
6. A Report to Congress Pursuant to the National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2011, Section 934, Department of Defense Cyberspace Policy Report, November 2011. [<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB424/docs/Cyber-059.pdf>]
7. Alain Pellet, The Charter of the United Nations: A Commentary of Bruno Simma 's Commentary, Michigan Journal of International Law, Vol. 25, Issue 1, 2003. [<https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1251&context=mjil>]
8. Alison Reppy, The Grotian Doctrine of the Freedom of the Seas Reappraised, 1950. [[https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&https\\_redir=1&article=1372&context=flr](https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&https_redir=1&article=1372&context=flr)]
9. Arnold D. McNair, The Legal Meaning of War, and the Relation of War to Reprisals, British Institute of International and Comparative Law. [[https://www.jstor.org/stable/742832?seq=1#page\\_scan\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/742832?seq=1#page_scan_tab_contents)]
10. Articles concerning the Law of the Sea with commentaries, Yearbook of the International Law Commission, Vol. II, 1956. [[http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/8\\_1\\_8\\_2\\_1956.pdf](http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/8_1_8_2_1956.pdf)]
11. Ashley Roach, Legal Aspects of Modern Submarine Warfare, Max Planck Yearbook of United Nations Law, Vol. 6, 2002. [[http://www.mpil.de/files/pdf1/mpunyb\\_roach\\_6.pdf](http://www.mpil.de/files/pdf1/mpunyb_roach_6.pdf)]
12. Ashley Roach, The Law of Naval Warfare at the Turn of Two Centuries, The American Journal of International Law, Vol. 94, January 2000. [<https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/law-of-naval-warfare-at-the-turn-of-two-centuries/291E2DD68B648DC4D63740F017C357FA>]
13. Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials, Adopted by the 8th United Nations Congress on the Prevention of Crime and the

Treatment of Offenders, 27 August to 7 September 1990.

[[www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/UseOfForceAndFirearms.aspx](http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/UseOfForceAndFirearms.aspx)]

14. Bernard Oxman, *The Regime of Warships Under the United Nations Convention on the Law of the Sea*, 1984.  
[[https://repository.law.miami.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1401&context=fac\\_articles](https://repository.law.miami.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1401&context=fac_articles)]
15. Bob Freeman, *A New Defense for Navy Ships: Protection from Cyber Attacks*.  
[[https://www.navy.mil/submit/display.asp?story\\_id=91131](https://www.navy.mil/submit/display.asp?story_id=91131)]
16. Boleslaw A. Boczek, *Peacetime military activities in the exclusive economic zone of third countries*, *Ocean Development and International Law*, 1988.  
[<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00908328809545873?journalCode=uodl20>]
17. Brett T. Williams, *The Joint Force Commander's Guide to Cyberspace Operations*.  
[[file:///C:/Users/k-ele/Downloads/Cyberspace\\_Operations.pdf](file:///C:/Users/k-ele/Downloads/Cyberspace_Operations.pdf)]
18. Bruce A. Harlow, *UNCLOS III and Conflict Management in Straits*, *Ocean Development & International Law*, 1985.  
[<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00908328509545774>]
19. Bruno Simma, *The Antarctic Treaty as a Treaty Providing for an Objective Regime*, *Cornell International Law Journal*, Vol. 19, Article 3, 1986.  
[<https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1161&context=cilj>]
20. Bureau of International Security and Nonproliferation, *Treaty on the Prohibition of the Emplacement of Nuclear Weapons and Other Weapons of Mass Destruction on the Seabed and the Ocean Floor and in the Subsoil Thereof*.  
[<https://www.state.gov/t/isn/5187.htm>]
21. Captain George V. Galdorisi, Commander Alan G. Kaufman, *Military activities in the exclusive economic zone: Preventing uncertainty and defusing conflict*, 2002.  
[<http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a457969.pdf>]
22. Captain Walter Justers, *Cyber Security at Sea*. [[http://www.bvz-abdm.be/sites/default/files/walter\\_justers\\_-\\_cyber\\_security\\_-\\_proteus\\_presentation.pdf](http://www.bvz-abdm.be/sites/default/files/walter_justers_-_cyber_security_-_proteus_presentation.pdf)]
23. Chris Rahman, Martin Tsamenyi, *A Strategic Perspective on Security and Naval Issues in the South China Sea*, 2010.  
[[https://www.researchgate.net/publication/233071673\\_A\\_Strategic\\_Perspective\\_on\\_Security\\_and\\_Naval\\_Issues\\_in\\_the\\_South\\_China\\_Sea](https://www.researchgate.net/publication/233071673_A_Strategic_Perspective_on_Security_and_Naval_Issues_in_the_South_China_Sea)]
24. *Close Encounters at Sea: The USNS Impeccable Incident*, 2009, U.S. Naval War College, The Free Library.



- [\[https://www.thefreelibrary.com/Close+encounters+at+sea%3a+the+USNS+impeccable+incident.-a0203279663\]](https://www.thefreelibrary.com/Close+encounters+at+sea%3a+the+USNS+impeccable+incident.-a0203279663)
25. Dale G. Stephens, The Impact of the 1982 Law of the Sea Convention on the Conduct of peacetime naval/military operations.  
[\[https://scholarlycommons.law.cwsl.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=1287&context=cwilj\]](https://scholarlycommons.law.cwsl.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=1287&context=cwilj)
26. Definition of Aggression, UN Doc. A/RES/3314, 14 December 1974.
27. Federation of American Scientists, Introduction to Biological Weapons.  
[\[https://fas.org/programs/bio/bwintro.html\]](https://fas.org/programs/bio/bwintro.html)
28. Francesco Francioni, Peacetime use of Force, Military Activities, and the New Law of the Sea, Cornell International Law Journal, Vol. 18, 1985.  
[\[https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1152&context=cilj\]](https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1152&context=cilj)
29. General James E. Cartwright, Memorandum for Chiefs of the Military Services, Commanders of the Combatant Commands, Directors of the Joint Staff Directories on Joint Terminology for Cyberspace Operations. [\[http://www.nscivva.org/CyberReferenceLib/2010-11-joint%20Terminology%20for%20Cyberspace%20Operations.pdf\]](http://www.nscivva.org/CyberReferenceLib/2010-11-joint%20Terminology%20for%20Cyberspace%20Operations.pdf)
30. Georg Schawarzenberger, International Law II, 1968 στο Κωνσταντίνος Δελημάτσης, Το διεθνές δίκαιο και η χρήση της ένοπλης δύναμης/βίας, Curia.gr.
31. George D. Kyriakopoulos, Cyber-attack, Cyber-warfare: arranging definitions.
32. George Michael, A Review of: “Richard A. Clarke and Robert K. Knake. Cyber War: The Next Threat to National Security and What To Do About It.”, Terrorism and Political Violence, 2010.  
[\[https://www.researchgate.net/publication/241717610\\_A\\_Review\\_of\\_Richard\\_A\\_Clarke\\_and\\_Robert\\_K\\_Knake\\_Cyber\\_War\\_The\\_Next\\_Threat\\_to\\_National\\_Security\\_and\\_What\\_To\\_Do\\_About\\_It\]](https://www.researchgate.net/publication/241717610_A_Review_of_Richard_A_Clarke_and_Robert_K_Knake_Cyber_War_The_Next_Threat_to_National_Security_and_What_To_Do_About_It)
33. Gerald Stang, Global commons: Between cooperation and competition, 2013.  
[\[https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief\\_17.pdf\]](https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief_17.pdf)
34. Global governance and governance of the global commons in the global partnership for development beyond 2015, 2013, UN System task team on the post-2015 UN development agenda.  
[\[http://www.un.org/en/development/desa/policy/untaskteam\\_undf/thinkpieces/24\\_thinkpiece\\_global\\_governance.pdf\]](http://www.un.org/en/development/desa/policy/untaskteam_undf/thinkpieces/24_thinkpiece_global_governance.pdf)
35. Hermann Mosler, The international society as a legal community, Sijthoff & Noordhoff, 1980.

- [\[https://books.google.gy/books?id=IT2aJKV6hDEC&printsec=copyright#v=onepage&q=principle&f=false\]](https://books.google.gy/books?id=IT2aJKV6hDEC&printsec=copyright#v=onepage&q=principle&f=false)
36. Hugo Grotius, *The free sea*, *Natural Law and the enlightenment classics*.  
[\[https://scholar.harvard.edu/files/armitage/files/free\\_sea\\_ebook.pdf\]](https://scholar.harvard.edu/files/armitage/files/free_sea_ebook.pdf)
37. Ian Patrick Barry, *The Right of Visit, Search and Seizure of Foreign Flagged Vessels on the High Seas Pursuant to Customary International Law: A Defense of the Proliferation of Security Initiative*, *Hofstra Law Review*, Vol. 33, 2004.  
[\[https://scholarlycommons.law.hofstra.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2344&context=hlr\]](https://scholarlycommons.law.hofstra.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2344&context=hlr)
38. ICRC, 1993 Chemical Weapons Convention.  
[\[https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/1993\\_chemical\\_weapons.pdf\]](https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/1993_chemical_weapons.pdf)
39. ICRC, *Basic rules of the Geneva Conventions and their Additional Protocols*, 1988.  
[\[https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc\\_002\\_0365.pdf\]](https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0365.pdf)
40. ICRC, Customary IHL, Rule 15-Precautions in attack. [\[https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1\\_rul\\_rule15\]](https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule15)
41. ICRC, *Cyberwarfare and international humanitarian law: the ICRC's position*.  
[\[https://www.icrc.org/eng/assets/files/2013/130621-cyberwarfare-q-and-a-eng.pdf\]](https://www.icrc.org/eng/assets/files/2013/130621-cyberwarfare-q-and-a-eng.pdf)
42. ICRC, *How does law protect in war? Naval Warfare*.  
[\[https://casebook.icrc.org/law/naval-warfare#\\_ftn\\_001\]](https://casebook.icrc.org/law/naval-warfare#_ftn_001)
43. ICRC, *How does law protect in war?, Precautions in attack*.  
[\[https://casebook.icrc.org/glossary/precautions-attack\]](https://casebook.icrc.org/glossary/precautions-attack)
44. ICRC, *How is the term "Armed Conflict" defined in international humanitarian law?*  
[\[https://www.icrc.org/eng/resources/documents/article/other/armed-conflict-article-170308.htm\]](https://www.icrc.org/eng/resources/documents/article/other/armed-conflict-article-170308.htm)
45. ICRC, *International Humanitarian Law and the challenges of contemporary armed conflicts*. [\[https://www.icrc.org/en/document/international-humanitarian-law-and-challenges-contemporary-armed-conflicts\]](https://www.icrc.org/en/document/international-humanitarian-law-and-challenges-contemporary-armed-conflicts)
46. ICRC, *Means of warfare*. [\[https://casebook.icrc.org/glossary/means-warfare\]](https://casebook.icrc.org/glossary/means-warfare)
47. ICRC, Rule 145, *Reprisals*. [\[https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1\\_rul\\_rule145\]](https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule145)
48. ICRC, *Treaties, States Parties and Commentaries*. [\[https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=32C5DA6C8C43775AC12563CD002D69CC&action=openDocument\]](https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=32C5DA6C8C43775AC12563CD002D69CC&action=openDocument)
49. ICRC, *What are jus ad bellum and jus in bello?* [\[https://www.icrc.org/en/document/what-are-jus-ad-bellum-and-jus-bello-0\]](https://www.icrc.org/en/document/what-are-jus-ad-bellum-and-jus-bello-0)

50. ILC Yearbook, 1949.
51. International Seabed Authority, Selected decisions and documents on the twenty-third session, 7-18 August 2017.  
[[https://www.isa.org.jm/sites/default/files/files/documents/en\\_3.pdf](https://www.isa.org.jm/sites/default/files/files/documents/en_3.pdf)]
52. International Strategy for Cyberspace- Prosperity, Security, and Openness in a Networked World, May 2011.  
[[https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss\\_viewer/international\\_strategy\\_for\\_cyberspace.pdf](https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/international_strategy_for_cyberspace.pdf)]
53. James G. Stewart, Towards a single definition of armed conflict in international humanitarian law: A critique of internationalized armed conflict.  
[[https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc\\_850\\_stewart.pdf](https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc_850_stewart.pdf)]
54. James Kraska, Military Activities on the Continental Shelf, 22 August 2016.  
[<https://www.lawfareblog.com/military-activities-continental-shelf>]
55. James Kraska, Raul Pedrozo, International Maritime Security Law, 2013.  
[<https://books.google.gr/books?id=x1mBzyEXLNIC&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q=security%20operations&f=false>]
56. Jean-Marie Henckaerts, Louise Doswald-Beck, Customary International Humanitarian Law, Vol. I: Rules, Cambridge University Press, 2005, Rule 4.  
[<https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/customary-international-humanitarian-law-i-icrc-eng.pdf>]
57. Jing Geng, The Legality of Foreign Military Activities in the Exclusive Economic Zone under UNCLOS, *Mercourios-Utrecht Journal of International and European Law*, Vol. 28/74.
58. Johann Fichte, *Die Grundzuge des gegenwaertigen Zeit-alters*, 1806, στο Κωνσταντίνος Δελημάτσης, *Το διεθνές δίκαιο και η χρήση της ένοπλης δύναμης/βίας*, Curia.gr.
59. Jozef Goldblat, *Arms Control: The New Guide to Negotiations and Agreements*, 2002.  
[[https://books.google.gr/books?id=XW7sediIGVsC&pg=PA178&lpg=PA178&dq=military+use+of+the+seabed&source=bl&ots=GfPDGbh5XF&sig=nnxr4NDEyiPQfVUFaOGy9G2ZMuE&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwj7kLir\\_O\\_ZAhWnF5oKHSzkDPQ4ChDoAQgmMAA#v=onepage&q=military%20use%20of%20the%20seabed&f=false](https://books.google.gr/books?id=XW7sediIGVsC&pg=PA178&lpg=PA178&dq=military+use+of+the+seabed&source=bl&ots=GfPDGbh5XF&sig=nnxr4NDEyiPQfVUFaOGy9G2ZMuE&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwj7kLir_O_ZAhWnF5oKHSzkDPQ4ChDoAQgmMAA#v=onepage&q=military%20use%20of%20the%20seabed&f=false)]
60. Julius De Michelis, The ‘Enrica Lexie’ incident case: A legal analysis of a dispute awaiting arbitration. [<https://www.slideshare.net/JuliusDeMichelis/ma-dissertation-the-enrica-lexie-incident-case-a-legal-analysis-of-a-dispute-awaiting-arbitration>]

61. Justin Anderson, Amanda Moodie, Weapons of Mass Destruction, 29 November 2017, Oxford Bibliographies. [<http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0221.xml>]
62. Keiko Kono, International Laws on Cyber attacks that Do Not Constitute an Armed Attack. [[http://www.nids.mod.go.jp/english/publication/briefing/pdf/2017/briefing\\_e201710.pdf](http://www.nids.mod.go.jp/english/publication/briefing/pdf/2017/briefing_e201710.pdf)]
63. Ken Booth, Law, force and diplomacy at sea, 2014. [<https://books.google.gr/books?id=CNrpAwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q&f=false>]
64. Laurie R. Blank, Gregory P. Noone, Law of War Training, Resources for Military and Civilian Leaders, United States Institute of Peace, Washington DC, 2008. [<https://www.usip.org/sites/default/files/LawofWartext-final.pdf>]
65. Law of the sea- Maritime boundaries and dispute settlement mechanisms. [[http://www.un.org/depts/los/nippon/unnff\\_programme\\_home/fellows\\_pages/fellows\\_papers/mom\\_0506\\_cambodia.pdf](http://www.un.org/depts/los/nippon/unnff_programme_home/fellows_pages/fellows_papers/mom_0506_cambodia.pdf)]
66. Louise Doswald-Beck, San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea. [<https://books.google.gr/books?id=-janjtEKr7UC&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q&f=false>]
67. Matteo Tondini, The use of force in the course of maritime law enforcement operations, Journal on the Use of Force and International Law, 2017. [<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/20531702.2017.1298952?journalCode=rjuf20>]
68. Mayaguez Incident [<https://www.u-s-history.com/pages/h1949.html>]
69. Measuring military capability. [[https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph\\_reports/MR1110/MR1110.ch7.pdf](https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/MR1110/MR1110.ch7.pdf)]
70. Michael N. Schmitt, Tallinn Manual on the international law applicable to cyber warfare, 2013, Rule 30. [<http://csef.ru/media/articles/3990/3990.pdf>]
71. Michael N. Schmitt, Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare. [<https://books.google.gr/books?id=FujYDXdOMQgC&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q&f=false>]
72. Michael Reisman, The Regime of Straits and National Security, Yale Law School Legal Scholarship Repository, 1980. [<https://pdfs.semanticscholar.org/9f9c/ecb2254f3d78bdfd0daec260a6d7aeb54a81.pdf>]

73. Michael Schmitt, Computer network attack and the use of force in international law, thoughts on a normative framework, *Columbia Journal on Transnational Law*, Vol. 37, 1999.  
[\[https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=124083127024112094020119086025083087057013006006039043089016066023003122074087083068056000031041111006030009000102099019064083062074008052087002001090072108113024004025051013094122019021025000103113082012003080096103064077087122110125025088121074117022&EXT=pdf\]](https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=124083127024112094020119086025083087057013006006039043089016066023003122074087083068056000031041111006030009000102099019064083062074008052087002001090072108113024004025051013094122019021025000103113082012003080096103064077087122110125025088121074117022&EXT=pdf)
74. Michel Agostini, Cyber defence at sea. [\[https://www.naval-group.com/en/parole-expert/cyber-defence-at-sea/\]](https://www.naval-group.com/en/parole-expert/cyber-defence-at-sea/)
75. Military Activities in an Exclusive Economic Zone (EEZ).  
[\[https://sites.tufts.edu/lawofthesea/chapter-4/\]](https://sites.tufts.edu/lawofthesea/chapter-4/)
76. NATO Allied Maritime Command, NATO's Operation Sea Guardian Patrols the Mediterranean. [\[https://mc.nato.int/media-centre/news/2018/nato-operation-sea-guardian-patrols-the-mediterranean.aspx\]](https://mc.nato.int/media-centre/news/2018/nato-operation-sea-guardian-patrols-the-mediterranean.aspx)
77. Nico Schrijver, The Use of Force under the UN Charter: Restrictions and Loopholes, 2003, pg. 1-2. [\[https://acuns.org/wp-content/uploads/2012/09/WebPageSchrijver\\_UseofForce.pdf\]](https://acuns.org/wp-content/uploads/2012/09/WebPageSchrijver_UseofForce.pdf)
78. North Atlantic Treaty Organization, Weapons of Mass Destruction, 8 December 2017  
[\[https://www.nato.int/cps/ra/natohq/topics\\_50325.htm\]](https://www.nato.int/cps/ra/natohq/topics_50325.htm)
79. North Atlantic Treaty Organization, Weapons of Mass Destruction, 8 December 2017.
80. Olivier Corten in Marc Weller, *The Oxford Handbook of the Use of Force in International Law*, Oxford University Press, Chapter 39- Necessity, 2015.  
[\[https://books.google.gr/books?id=ZG-bBgAAQBAJ&pg=PA861&lpg=PA861&dq=robert+jennings+the+caroline+and+mcleod+cases&source=bl&ots=Ej6Db-n0f7&sig=Ne\\_IMqYQIRJC1cpuHpn-gxjg65Q&hl=el&sa=X&ved=2ahUKEwix1e3YsdLdAhVKjCwKHb8dAiwQ6AEwBnoECAQQAQ#v=snippet&q=caroline&f=false\]](https://books.google.gr/books?id=ZG-bBgAAQBAJ&pg=PA861&lpg=PA861&dq=robert+jennings+the+caroline+and+mcleod+cases&source=bl&ots=Ej6Db-n0f7&sig=Ne_IMqYQIRJC1cpuHpn-gxjg65Q&hl=el&sa=X&ved=2ahUKEwix1e3YsdLdAhVKjCwKHb8dAiwQ6AEwBnoECAQQAQ#v=snippet&q=caroline&f=false)
81. Oona A. Hathaway, *The Law of Cyber-Attack*, Yale Law School Legal Scholarship Repository, 1 January 2012.  
[\[https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=4844&context=fss\\_papers\]](https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=4844&context=fss_papers)
82. Oscar Schachter, *Self-Defense and the Rule of Law*, American Society of International Law, 1989.  
[\[https://www.jstor.org/stable/2202738?origin=crossref&seq=1#page\\_scan\\_tab\\_contents\]](https://www.jstor.org/stable/2202738?origin=crossref&seq=1#page_scan_tab_contents)

83. Patricia J. Kwast, Maritime Law Enforcement and the Use of Force: Reflections on the Categorisation of Forcible Action at Sea in the Light of the Guyana/Suriname Award, *Journal of Conflict & Security Law*, 2008. [<https://academic.oup.com/jcsl/article-abstract/13/1/49/824799?redirectedFrom=PDF>]
84. Peter Dutton, Military Activities in the EEZ A U.S.-China Dialogue on Security and International Law in the Maritime Commons, Naval War College, China Maritime Studies Institute. [[http://www.andrewerickson.com/wp-content/uploads/2017/09/China-Maritime-Study-7\\_Military-Activities-in-EEZ-U.S.-China-Dialogue\\_Dutton\\_201012.pdf](http://www.andrewerickson.com/wp-content/uploads/2017/09/China-Maritime-Study-7_Military-Activities-in-EEZ-U.S.-China-Dialogue_Dutton_201012.pdf)]
85. Peter Paret, Military Power, *The Journal of Military History*, Vol. 53, July 1989 [[https://www.jstor.org/stable/1985872?seq=1#page\\_scan\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/1985872?seq=1#page_scan_tab_contents)]
86. Peter Paret, Military Power, *The Journal of Military History*, Vol. 53, July 1989.
87. R.L. Bridge, International Law and Military Activities in Outer Space. [<https://www.uakron.edu/dotAsset/cbed7e48-7a40-4e73-abdc-815559b89e1f.pdf>]
88. Ralph Thiele, Game Changer – Cyber Security in the Naval Domain. [<https://isnblog.ethz.ch/maritime-security/game-changer-cyber-security-in-the-naval-domain>]
89. Report of the Committee on Seabed utilization in the Exclusive Economic Zone, *Our Seabed Frontier: Challenges and Choices*, National Academy Press, Washington D.C., 1989, Chapter: 3. Present and Potential Uses of the Seabed. [<https://books.google.gr/books?id=QTYrAAAAYAAJ&pg=PR14&lpg=PR14&dq=military+use+of+the+seabed&source=bl&ots=pZ9XSsOBMY&sig=KWEmndyBjKf5oiTAUf6ax8iuCg&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwiSiMSv--ZAhXIJ5oKHSnnDAoQ6AEIeDAI#v=onepage&q=military%20use%20of%20the%20seabed&f=false>]
90. Report of the International Law Commission on the Work of its Eighth Session, 23 4 July 1956, Official Records of the General Assembly, Eleventh Session, Supplement No. 9 (A/3159). [[http://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a\\_cn4\\_104.pdf](http://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_cn4_104.pdf)]
91. Rex Zedalis, *Military Installations, Structures, and Devices of the Continental Shelf: A Response*, University of Tulsa College of Law, 1981. [[https://digitalcommons.law.utulsa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1045&context=fac\\_p ub](https://digitalcommons.law.utulsa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1045&context=fac_p ub)]
92. Rex Zedalis, *Military Uses of Ocean Space and the Developing International Law of the Sea: An Analysis in the Context of Peacetime ASW*, University of Tulsa College of Law, 1979.

- [[https://digitalcommons.law.utulsa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1149&context=fac\\_p\\_ub](https://digitalcommons.law.utulsa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1149&context=fac_p_ub)]
93. Rob McLaughlin, Authorizations for maritime law enforcement operations, *International Review of the Red Cross*, 2016.
  94. Robert Beckman, Tara Davenport, The EEZ Regime: Reflections after 30 Years, *LOSI Conference Papers*, 2012 [<https://www.law.berkeley.edu/files/Beckman-Davenport-final.pdf>]
  95. Robert Beckman, Tara Davenport, *The EEZ Regime: Reflections after 30 Years*, *LOSI Conference Papers*, 2012. [<https://www.law.berkeley.edu/files/Beckman-Davenport-final.pdf>]
  96. Ruchi Anand, *Self-Defense in International Relations*. [[https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780230245747\\_4](https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780230245747_4)]
  97. Sam Bateman, The regime of the exclusive economic zone: military activities and the need for compromise?, 2007. [<https://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.gr/&httpsredir=1&article=1173&context=lawpapers>]
  98. SSR Backgrounder, The Armed Forces-Roles and responsibilities in good security sector governance. [[https://www.files.ethz.ch/isn/195684/DCAF\\_BG\\_10\\_The%20Armed%20Forces.11.15-1.pdf](https://www.files.ethz.ch/isn/195684/DCAF_BG_10_The%20Armed%20Forces.11.15-1.pdf)]
  99. Steven Haines, War at sea: Nineteenth-century laws for twenty-first-century wars?, *International Review of the Red Cross*, 2016.
  100. The British Naval Blockade, *History of Western Civilization II*. [<https://courses.lumenlearning.com/suny-hccc-worldhistory2/chapter/the-british-naval-blockade/>]
  101. The history of vaccines, *Biological Weapons, Bioterrorism, and Vaccines*. [<https://www.historyofvaccines.org/content/articles/biological-weapons-bioterrorism-and-vaccines>]
  102. Thomas and Duncan, Annotated supplement to the commander's handbook on the law of naval operations. [<https://archive.org/details/annotatedsupplem73thom/page/128>]
  103. Titiriga Remus, Cyber-Attacks and International Law of Armed Conflicts: A 'Jus Ad Bellum' Perspective, *Journal of International Commercial Law and Technology*, Vol. 8, July 2013. [[https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=1946470](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1946470)]
  104. Tom Gjelten, Extending The Law Of War To Cyberspace, 22 September 2010. [<https://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=130023318&t=1542146769578>]



105. Tullio Treves, Military Installations, Structures and Devices on the Seabed, The American Journal of International Law, 1980.  
[\[https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/div-classtilemilitary-installations-structures-and-devices-on-the-seabeddiv/4E468E71E1E017D39B0AA2589AF82690\]](https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/div-classtilemilitary-installations-structures-and-devices-on-the-seabeddiv/4E468E71E1E017D39B0AA2589AF82690)
106. U. N. Gupta, The law of the sea, Vol. I, 2005.  
[\[https://books.google.gr/books?id=AGUIOpE3iCUC&printsec=frontcover&hl=en#v=onepage&q&f=false\]](https://books.google.gr/books?id=AGUIOpE3iCUC&printsec=frontcover&hl=en#v=onepage&q&f=false)
107. United Nations Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea, Declarations and Statements.  
[\[http://www.un.org/Depts/los/convention\\_agreements/convention\\_declarations.htm\]](http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm)
108. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, UN human rights experts condemn killings of Palestinians near Gaza fence by Israeli security forces.  
[\[https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22950\]](https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22950)
109. United Nations Office for Disarmament Affairs, Nuclear Weapons.  
[\[https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/\]](https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/)
110. United Nations Office for Disarmament Affairs, The Biological Weapons Convention. [\[https://www.un.org/disarmament/wmd/bio/\]](https://www.un.org/disarmament/wmd/bio/)
111. United Nations Office for the coordination of humanitarian affairs, Gaza Blockade. [\[https://www.ochaopt.org/theme/gaza-blockade\]](https://www.ochaopt.org/theme/gaza-blockade)
112. United Nations Treaty Collection.  
[\[https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg\\_no=xxvi-4&chapter=26&lang=en\]](https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=xxvi-4&chapter=26&lang=en)
113. United Nations Treaty Collection.  
[\[https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg\\_no=XXI-6&chapter=21&Temp=mtdsg3&clang=en#EndDec\]](https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-6&chapter=21&Temp=mtdsg3&clang=en#EndDec)
114. Vaudine England, BBC News, Who's right in South China Sea spat?, 2009.  
[\[http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/7941425.stm\]](http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/7941425.stm)
115. Walter Gary Sharp, Cyberspace and the use of force, 1999. [\[http://www.thomas-hastings.org/CyberSpace%20and%20the%20Use%20of%20Force%20-%20Sharp1999.pdf\]](http://www.thomas-hastings.org/CyberSpace%20and%20the%20Use%20of%20Force%20-%20Sharp1999.pdf)
116. Weapons of Mass Destruction: Biological, Chemical & Nuclear.  
[\[https://study.com/academy/lesson/weapons-of-mass-destruction-biological-chemical-nuclear.html\]](https://study.com/academy/lesson/weapons-of-mass-destruction-biological-chemical-nuclear.html)



3. Encyclopedia Britannica [<https://www.britannica.com/technology/nuclear-weapon>]
4. Encyclopedia Britannica [<https://www.britannica.com/technology/weapon-of-mass-destruction>]
5. Eric Croddy, James J. Wirtz, Jeffrey A. Larsen, Weapons of Mass Destruction: An Encyclopedia of Worldwide Policy, Technology and History, Tome 2, 2005. [<https://books.google.gr/books?id=ZzINgS70OHAC&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q=%20mass&f=false>]
6. Frauke Lachenmann, Rüdiger Wolfrum, The Law of Armed Conflict and the Use of Force: The Max Planck Encyclopedia of Public International Law, 2017. [<https://books.google.gr/books?id=boWuDQAAQBAJ&pg=PA781&lpg=PA781&dq=innovations+of+the+havana+convention+on+maritime+neutrality&source=bl&ots=52DyFzMDar&sig=Gd3qoamD7iNn7wzDLZzM8C4PG6c&hl=el&sa=X&ved=2ahUKEwi76c-2e7eAhUKXCwKHY42D9cQ6AEwBHoECA YQAQ#v=onepage&q=innovations%20of%20the%20havana%20convention%20on%20maritime%20neutrality&f=false>]
7. Jeffrey A. Larsen, Dr. James M. Smith, Historical Dictionary of Arms Control and Disarmament. [<https://books.google.gr/books?id=gDQvz0Bck8sC&printsec=frontcover&hl=el#v=onepage&q=mass%20&f=false>]
8. MacMillan Dictionary [<https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/war-game>]
9. Tullio Treves, High seas, Max Planck Encyclopedia of Public International Law, January 2009. [<http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1174>]

## UN Documents

1. UN Doc. A/68/98, Report of the Group of Governmental Experts on Developments in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Security, 24 June 2013. [[http://www.un.org/en/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=A/68/98](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/68/98)]
2. UN Doc. A/70/174, Report of the Group of Governmental Experts on Developments in the Field of Information and Telecommunications in the Context of International Security, 22 July 2015. [[www.un.org/en/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=A/70/174](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/70/174)]

3. UN Doc. A/CONF.62/C.2/SR.53.  
[[http://legal.un.org/docs/?path=../diplomaticconferences/1973 los/docs/english/vol\\_9/a\\_conf62\\_c2\\_sr53.pdf&lang=E](http://legal.un.org/docs/?path=../diplomaticconferences/1973%20los/docs/english/vol_9/a_conf62_c2_sr53.pdf&lang=E)]
4. UN Doc. A/CONF.62/WS/37 and Add.1-2.  
[[http://legal.un.org/docs/?path=../diplomaticconferences/1973 los/docs/english/vol\\_17/a\\_conf62\\_ws\\_37\\_and\\_add1\\_2.pdf&lang=E](http://legal.un.org/docs/?path=../diplomaticconferences/1973%20los/docs/english/vol_17/a_conf62_ws_37_and_add1_2.pdf&lang=E)]
5. UN Doc. A/HRC/31/40/Add.1, Annual report of the United Nations High Commissioner for Human Rights and reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General, Human rights situation in Palestine and other occupied Arab territories, 7 March 2016.
6. UN Doc. S/RES/1816
7. UN Doc. S/RES/1851

#### ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΔΙΚΑΙΟΔΟΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ

1. *Australia v. France*, ICJ, Judgment, 20 December 1974.
2. *Australia v. France*, ICJ, Order, 22 June 1973.
3. *Giuliani and Gaggio v. Italy*, ECtHR, Judgment, 2011.
4. *Graham v. Connor*, US Supreme Court, Judgment, 1989.
5. *Islamic Republic of Iran v. United States of America*, ICJ, Judgment, 6 November 2003.
6. *Legality of the threat or use of nuclear weapons*, Advisory Opinion, ICJ, 8 July 1996.
7. *Legality of the threat or use of nuclear weapons*, Advisory Opinion, ICJ, 8 July 1996.
8. *New Zealand v. France*, ICJ, Order, 22 September 1995.
9. *Nicaragua v. United States of America*, ICJ, Judgment, 26 November 1984.
10. *Nicaragua v. United States of America*, ICJ, Judgment, 27 June 1986.
11. *Panama v. Guinea-Bissau*, ITLOS, Judgment, 14 April 2014.
12. *Prosecutor v. Kupreškić*, ICTY, Judgment, 14 January 2000.
13. *Prosecutor v. Tadić*, ICTY, Appeals Chamber, Decision on the Defence motion for interlocutory appeal on jurisdiction, 2 October 1995.
14. *Prosecutor v. Tadić*, ICTY, Trial Chamber, Opinion and Judgment, 7 May 1997.
15. *Saint Vincent and the Grenadines v. Guinea*, ITLOS, Judgment, 1 July 1999.
16. *South China Sea Arbitration*, PCA, Award, 12 July 2016.
17. *United Kingdom v. Albania*, ICJ, Judgment, 9 April 1949.

## ΔΙΕΘΝΗ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Additional Protocol I, 1977 to the Geneva Conventions of 1949.
2. Antarctic Treaty System, 1959.
3. Articles concerning the Law of the Sea, 1956.
4. Chicago Convention on International Civil Aviation, 1944.
5. Convention on the High Seas, 1958.
6. Convention on the Prohibition of Military or any Hostile Use of Environmental Modification Techniques, 1977.
7. Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction, 1972.
8. Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction, 1993.
9. Customary IHL Rules
10. Geneva Conventions, 1949.
11. Hague Convention (IX) concerning Bombardment by Naval Forces in Time of War, 1907.
12. Hague Convention (VII) relating to the Conversion of Merchant Ships into War-Ships, 1907.
13. Hague Convention (VIII) relative to the Laying of Automatic Submarine Contact Mines, 1907.
14. Hague Convention (XI) relative to certain Restrictions with regard to the Exercise of the Right of Capture in Naval War, 1907.
15. Havana Convention on Maritime Neutrality, 1928.
16. Helsinki Principles on the law of maritime neutrality, 1998.
17. ILC Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001.
18. Montreux Convention Regarding the Regime of the Straits, 1936.
19. New Zealand Nuclear Free Zone, Disarmament and Arms Control Act, 1987.
20. Paris Declaration Respecting Maritime Law, 1856.
21. Protocol on Blinding Laser Weapons (Protocol IV), 1995 of the 1980 Convention on Certain Conventional Weapons.
22. Raratonga Treaty, 1985.
23. San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea, 1994.

24. Shanghai Cooperation Agreement, 2002.
25. The commander's handbook on the law of naval operations, 2007.
26. Tlatelolco Treaty, 1968.
27. Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America, 1967.
28. Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, 1970.
29. UN Agenda for Sustainable Development, 2030.
30. UN Charter, 1945.
31. UN Convention on the Law of the Sea, 1982.
32. United Kingdom and Union of Soviet Socialist Republics Agreement Concerning the Prevention of Incidents at Sea beyond the Territorial Sea, 1986.